

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ 3-Ї ФАЗИ ПРОЄКТУ

МОНІТОРИНГ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ (ЗА СТ.438 КК УКРАЇНИ)

Вересень 2025 року

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ 3-Ї ФАЗИ ПРОЄКТУ

МОНІТОРИНГ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

(ЗА СТ.438 КК УКРАЇНИ)

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

ІНСТИТУТ
З ПРАВ
ЛЮДИНИ
HUMAN RIGHTS
INSTITUTE

Human Rights
Institute

Funded by
the European Union

PRAVO-JUSTICE

EXPERTISE
FRANCE
GROUPE AFD

Цей звіт підготовлено ВГО «Асоціація правників України» та Інститутом прав людини АПУ в межах Проєкту «Моніторинг судових засідань за ст. 438 КК України та аналіз рішень щодо воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки», який розпочався 1 листопада 2024 року за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у межах Програми «Справедливість для всіх». 27 січня 2025 року реалізацію Проєкту було зупинено.

З кінця березня 2025 року діяльність з моніторингу судових засідань та аналізу судових рішень щодо воєнних злочинів продовжено за підтримки Проєкту ЄС «Право-Justice», що імплементується Expertise France.

Ініціатива реалізується за підтримки Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора та Координаційного центру з надання правничої допомоги. Експертну допомогу надають Міжнародна асоціація юристів (IBA) та її Інститут прав людини (IBAHRI).

Підготовку звіту забезпечили:

Ольга Саленко, кандидатка юридичних наук, доцентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, експертка Проєкту.

Зоя Загиней-Заболотенко, докторка юридичних наук, завідувачка відділу проблем кримінального права, кримінології та судустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, експертка Проєкту.

Інна Ліньова, директорка Інституту прав людини АПУ, радниця з міжнародної діяльності.

Катерина Пищик, керівниця проєктів Асоціації правників України — координаторка Проєкту.

Анна Стаханова, головна експертка з питань відповідальності за міжнародні злочини Проєкту ЄС “Право-Justice”.

Переклад звіту англійською мовою здійснили:

Сімона Теволде, перекладачка Проєкту ЄС “Право-Justice”.

Наталія Фокіна, перекладачка Проєкту ЄС “Право-Justice”.

Цей звіт був підготовлений за фінансової підтримки Європейського Союзу. Його зміст є виключною відповідальністю авторів і необов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА ВЖИВАНИХ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	5
ПЕРЕДМОВА	6
ВСТУП	10
МЕТОДОЛОГІЯ	12

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОНІТОРИНГУ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ 14

1.1. Загальний огляд.....	14
1.2. Доступність та публічність правосуддя.....	21
1.3. Незалежність і безсторонність суду	28
1.4. Право на участь у процесі та забезпечення захисту: присутність сторін, судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia), право на захист, участь потерпілих і свідків.....	32
1.4.1. Присутність сторін	32
1.4.2. Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia).....	34
1.4.3. Право на захист.....	38
1.4.4. Участь потерпілих і свідків.....	41
1.5. Рівність сторін	45
1.6. Презумпція невинуватості і тягар доказування	47
1.7. Право мовчати і не свідчити проти себе.....	48
1.8. Розумні строки та ефективність	50
1.9. Право на переклад.....	54
1.10. Свобода і особиста недоторканність	56

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ 59

2.1. Загальний аналіз судових рішень	59
2.1.1. Загальна характеристика (регіони, інстанції, к-ть, тенденції щодо кількості)	59
2.1.2. Профілі засуджених	61
2.1.3. Вплив вчинених воєнних злочинів на вирішення кримінально-правових питань в інших провадженнях.....	63

2.2. Кваліфікація за ст. 438 КК	64
2.2.1. Кваліфікація за частинами 1 або 2 ст. 438 КК	64
2.2.2. Кваліфікація з урахуванням форми та виду співучасті.....	65
2.2.3. Кваліфікація воєнних злочинів, вчинених в одному регіоні.....	66
2.2.4. Кваліфікація воєнних злочинів за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями	67
2.2.5. Кваліфікація воєнних злочинів з урахуванням стадії їх вчинення.....	69
2.2.6. Аналіз вироку, виправдувального в частині епізоду вчинення воєнного злочину	69
2.3. Форми воєнних злочинів	70
2.4. Встановлення контекстуальних обставин	74
2.5. Посилання на норми МГП під час формулювання обвинувачення.....	78
2.6. Встановлення ознак суб'єктивної сторони воєнних злочинів	79
2.7. Призначення покарання за ст. 438 КК	81
2.7.1. Визначення міри покарання (без урахування випадків призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків).....	81
2.7.2. Призначення покарання за сукупністю злочинів (ч. 1 ст. 70 КК).....	82
2.7.3. Призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 70 КК).....	83
2.7.4. Призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК)	84
2.7.5. Призначення додаткових покарань.....	84
2.7.8. Врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.....	86
2.8. Дослідження та оцінка судом доказів вчинення воєнних злочинів.....	89
2.9. Спеціальна процедура кримінального провадження (спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду (in absentia)	94
2.10. Вирішення цивільних позовів	95
2.11. Апеляційне оскарження вироків судів першої інстанції	97

ДОДАТКИ

98

Запитальник для моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів (ст. 438 кк)	98
I. Загальна інформація:	98
Каталог рішень з гіперпосиланнями.....	108
Перелік вироків судів першої інстанції, апеляційної та касаційної інстанцій, ухвалених протягом I та II фази моніторингу	112
Аргументи в апеляційних скаргах та їх оцінка апеляційними судами	121

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА ВЖИВАНИХ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

АПУ — ВГО «Асоціація правників України»

БПД — Безоплатна правнича допомога

ВКЗ — Відеоконференцзв'язок

ВККСУ — Вища кваліфікаційна комісія суддів України

ВРП — Вища рада правосуддя

ВС — Верховний Суд

ДСАУ — Державна судова адміністрація України

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій — Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)

ЄДРСР — Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини

Женевська конвенція — Женевська конвенція про поводження з військовополоненими

Загальна декларація — Загальна декларація прав людини

ЗС РФ — Збройні Сили Російської Федерації

КК України — Кримінальний кодекс України

ККС ВС — Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

КПК України — Кримінальний процесуальний кодекс України

Конвенція — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

МГП — Міжнародне гуманітарне право

Міжнародний пакт — Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

ОГП — Офіс Генерального прокурора

Римський статут — Римський статут Міжнародного кримінального суду

СНПК — сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

Areas for improvement — сфери для покращення

Good practices — позитивні приклади

FPV-дрон — (від англ. First Person View; дрони з камерою від першої особи, які часто застосовуються в розвідці або як ударні дрони).

IBA — Міжнародна асоціація юристів (International Bar Association)

ІВАННІ — Інститут прав людини (International Bar Association's Human Rights Institute)

СоЕ СМ — Committee of Ministers of the Council of Europe (Комітет Міністрів Ради Європи)

ПЕРЕДМОВА

Судова система України сьогодні не лише забезпечує верховенство права, а й формує основу для майбутнього відновлення країни. Попри війну, українські суди продовжують здійснювати правосуддя у справах, які є надзвичайно складними — як юридично, так і морально.

Цей звіт є результатом кропіткої роботи моніторів, експертів та партнерів, які разом прагнуть підвищити якість судового розгляду воєнних злочинів. Ми переконані, що дотримання прав людини, навіть у найтяжчих обставинах, — це запорука справедливості, довіри та справжньої сили демократичної держави.

Щиро дякуємо всім, хто долучився до цього процесу. Сподіваємось, що рекомендації звіту будуть корисними для професійної спільноти, а також сприятимуть зміцненню справедливості в Україні.

ВГО «Асоціація правників України» та Інститут прав людини АПУ

Українська система правосуддя продовжує виконувати свою конституційну функцію навіть у час війни. Суди розглядають справи, прокурори підтримують обвинувачення, адвокати захищають права своїх клієнтів, а громадянське суспільство стежить за дотриманням стандартів справедливого суду. Щоденна робота тисяч людей формує довіру суспільства та утверджує верховенство права у час війни.

Моніторинг судових процесів у справах про воєнні злочини має особливе значення. Він допомагає побачити як сильні сторони, так і виклики системи, а також виробити конкретні рекомендації для її вдосконалення.

Ми вдячні всім експертам, моніторам і партнерам, які долучилися до цієї роботи. Цей звіт є не лише підсумком спостережень, а й дорожньою картою для подальших дій, що сприятиме зміцненню справедливості та наближенню України до Європейського Союзу.

Керівниця Проєкту ЄС «Право-Justice» Оксана Цимбрівська

Органи судової влади відіграють ключову роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, засвідчуючи, що буде покарано винних у недотриманні законів і звичаїв війни та забезпечить потерпілим можливість бути почутими та отримати відшкодування за шкоду, заподіяну злочинами. Швидкий, повний і неупереджений судовий розгляд справ про воєнні злочини має значення також для запобігання вчиненню подібних злочинів у майбутньому, що важливо не тільки для України, а й для усієї світової спільноти і сприяє відновленню миру, стабільності та довіри до судової системи.

Водночас системний моніторинг судових процесів дозволяє більш активно інформувати українське й міжнародне суспільство щодо судового розгляду справ про воєнні злочини.

Саме Верховний Суд забезпечує формування єдиних підходів до застосування норм права, зо-

крема, у справах про воєнні злочини, й усуває розбіжності в рішеннях судів першої та апеляційної інстанції.

Разом з тим забезпечення єдності практики досягається у тому числі шляхом обміну досвідом, роз'яснення правових питань та іншими формами взаємодії з фаховою спільнотою, зокрема Асоціацією правників України.

Голова Верховного Суду Станіслав КРАВЧЕНКО

Розслідування та судовий розгляд у справах про воєнні злочини покликані забезпечити справедливості, запобігти безкарності та сприяти збереженню історичної пам'яті про зло, вчинене державою-агресором проти України.

Прокуратура не тільки підтримує публічне обвинувачення щодо цих злочинів, але й координує діяльність органів правопорядку під час досудового розслідування, для того, щоб кримінальне переслідування здійснювалось системно та цілеспрямовано.

Забезпечення належної якості обвинувачення та судового розгляду в цілому також є одним із завдань прокурора, чому приділяється постійна увага.

Важливо, що вивчення стану судового провадження щодо воєнних злочинів вивчається не тільки державними органами, але й громадянським суспільством. Це допомагає побачити ширшу картину, забезпечити об'єктивність та звернути увагу на проблеми, що могли б залишитись не виявленими.

Начальник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту Офісу Генерального прокурора Юрій БЕЛОУСОВ

Справедливе правосуддя у справах про воєнні злочини неможливе без реального, змістовного та професійного забезпечення права на захист і належної підтримки потерпілих. Матеріали моніторингу підтверджують масштаби виклику: переважна більшість проваджень розглядається в порядку спеціального судового розгляду *in absentia*, що створює додаткові ризики для ефективної реалізації права на захист і вимагає від адвокатів спеціальної підготовки та адаптованих процесуальних рішень. Одночасно виявлено потребу суттєвого вдосконалення якості правничої допомоги, зокрема її практичної складової та забезпечення реальної участі сторони захисту. Моніторинг також засвідчив, що чутливе ставлення до потерпілих і свідків, включно з інформаційною, психологічною та організаційною підтримкою, помітно підвищує якість судового розгляду. Беручи до уваги рекомендації авторів звіту, Координаційний центр з надання правничої допомоги розвиватиме спеціалізовані навчальні програми для адвокатів, які працюють у справах про воєнні злочини, розгляне питання посилення інституційної й психологічної підтримки адвокатів, що несуть це складне професійне навантаження.

Система безоплатної правничої допомоги послідовно долучається до цієї спільної роботи поряд із Верховним Судом, Офісом Генерального прокурора, професійними та громадськими партнерами, підтримуючи моніторинг судових проваджень і впровадження рекомендацій усіх трьох фаз Проєкту.

З вдячністю всім партнерам і колегам, які долучилися до моніторингу та підготовки цього звіту, ми сприймаємо його як дорожню карту для подальшого зміцнення доступу до правосуддя та справедливості в Україні.

Директор Координаційного центру з надання правничої допомоги Олександр БАРАНОВ

Моніторинг судових процесів є інструментом зміцнення права на справедливий суд. Це метод збору інформації, який дозволяє оцінити як сильні сторони, так і слабкі місця в системі та визначити сфери, які потребують реформування. Моніторинг судових процесів сприяє забезпеченню прозорості та підзвітності всіх учасників процесу та запобігає зловживанням у системі. Сам факт того, що суди дозволяють спостерігачам здійснювати цю важливу роботу, є потужним сигналом: суди готові до співпраці, їм нема чого приховувати, і вони відкриті до пильного нагляду, який передбачає моніторинг.

Попри важливість і значущість цієї діяльності, в багатьох країнах світу судовим спостерігачам заборонено виконувати свою роботу. Зокрема, ми стикалися з цим у М'янмі, де нам не дозволили здійснювати моніторинг судового процесу над колишнім політичним лідером.

В Україні ми, навпаки, побачили переважну підтримку з боку судів: вони сприяють моніторингу, беруть участь у діалозі, вислуховують висновки й приймають обґрунтовану критику. І все це відбувається на тлі триваючого збройного конфлікту, який вже вступив у четвертий рік, і його завершення поки не видно. Як нам розповідали спостерігачі, деякі судові засідання відбуваються під час обстрілів — із сиренами повітряної тривоги, звуками вибухів чи уламків, що влучають у будівлі. Ми обидвоє відвідували Україну після початку повномасштабного вторгнення Росії й на власні очі бачили реалії війни.

Україна опрацьовує величезну кількість судових процесів, а кількість повідомлень про воєнні злочини — ще більша. Хоча не всі повідомлення призведуть до висунення обвинувачень і розгляду справ у суді, сама робота з доказами такого масштабу створює неймовірне навантаження на судову систему України. У світі не існує такої судової системи, яка змогла б залишитися не перевантаженою за умов, із якими стикається Україна, тим більше в умовах триваючої війни.

Ми захоплюємося українською витривалістю.

Витривалість українських суддів, прокурорів, адвокатів, а передусім — потерпілих і свідків — свідчить про глибоку потребу України в справедливості та підзвітності. У справедливості та підзвітності, яких Україна була позбавлена протягом десятиліть. Ми маємо підтримати ці зусилля всіма доступними засобами. Наша відповідь на ці звірства визначатиме майбутнє України. А майбутнє України можливе лише за умови належного правового реагування. Безкарність позбавить Україну її майбутнього.

Це не означає, що немає викликів, але очевидно, що Україна готова прямо з ними стикатися.

Потрібні подальші правові реформи для захисту потерпілих і свідків. Це включає як зміни до законодавства, так і реалізацію нових проєктів, які допомагають потерпілим і свідкам пройти всі етапи кримінального процесу.

Потрібно зробити більше для забезпечення безпеки всіх учасників судових процесів. Зокрема, йдеться про доступність укриттів і забезпечення того, щоб існуючі укриття могли вмістити всіх, хто перебуває під загрозою.

Необхідно зменшити кількість проваджень *in absentia*. Наразі переважна більшість справ розглядається заочно, і адвокати намагаються надавати ефективний захист підозрюваним. Україна вдається до креативних підходів, аби забезпечити поінформованість обвинувачених про перебіг судових процесів. Це заслуговує на схвалення. Однак слід зробити ще більше, аби потерпілі та свідки мали змогу особисто зустрітися з винними, почути вибачення та пережити процес відновлення справедливості.

Потрібно продовжити роботу з оптимізації управління справами, цифровізації доказової бази, забезпечення захищеної комунікації між слідчими органами тощо. Україна рухається в цьому напрямі, але прогрес часто залежить від наявних ресурсів. На тлі скорочення обсягів міжнародної допомоги у світі, тієї підтримки, яку нині отримує Україна, недостатньо для впровадження нових технологій, попри їхню критичну необхідність для судових процесів.

Усі ці кроки можна буде реалізувати — з часом і за підтримки міжнародної спільноти, готової підставити плече там, де це потрібно.

На жаль, останніми місяцями ми чуємо про закриття одного за одним ключових проєктів у сфері правосуддя — через скорочення обсягів зовнішньої підтримки. Протягом останніх трьох років міжнародна спільнота надавала Україні безпрецедентну підтримку. Але робота ще не завершена. Передчасне припинення цієї допомоги означатиме втрату вже досягнутого прогресу.

Ми маємо пам'ятати: правосуддя потребує інвестицій. А подолання наслідків безкарності обійдеться значно дорожче.

Ми щиро вітаємо постійну діяльність Асоціації правників України з моніторингу судових процесів у справах про воєнні злочини та підтримки правосуддя таким чином.

Виконавчий директор IBA, доктор Марк Елліс

Старша юристка Програми IBAHRI, докторка Евеліна Очаб

ВСТУП

З початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини набуло особливої ваги — як для самих постраждалих, так і для держави, яка зобов'язана забезпечити справедливість і захист прав людини в умовах війни. Судова система України у цих обставинах не лише виконує свою конституційну функцію — здійснює правосуддя, — але й формує основу для подолання безкарності, відновлення довіри до інституцій та посилення міжнародної репутації України як правової держави. Саме від якості та відкритості правосуддя у справах про воєнні злочини значною мірою залежить сприйняття спроможності держави захищати права людини в умовах війни, а також довіра до її міжнародних зобов'язань.

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 1 вересня 2025 року в Україні зареєстровано 179 803 правопорушень, кваліфікованих за статтею 438 КК України (воєнні злочини). Для порівняння: на кінець травня 2024 року їх налічувалося 129 065. Загальна динаміка свідчить про постійне зростання кількості зареєстрованих епізодів, що відображає як масштабність злочинів, так і зусилля правоохоронних органів із їх документування та розслідування.

Із липня 2023 року ВГО «Асоціація правників України» реалізує ініціативу з моніторингу судових засідань та аналізу судових рішень у справах щодо воєнних злочинів, зосереджуючись на провадженнях за статтею 438 КК України.

У 2023–2024 роках ця діяльність реалізована у співпраці з Програмою USAID «Права людини в дії», яка впроваджувалась Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ).

У межах перших двох фаз Проєкту, які охоплювали періоди липень — жовтень 2023 року та грудень 2023 року — травень 2024 року відповідно, було здійснено моніторинг 605 судових засідань у 172 унікальних кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, а також аналіз 35 вироків судів першої інстанції, 10 ухвал апеляційних судів і 2 рішень касаційного суду. Моніторинг провадився у 10 регіонах України на основі затвердженої методології, охоплюючи ключові складові права на справедливий суд і дотичні права людини.

У фокусі моніторингу були такі фундаментальні гарантії як право на незалежний і безсторонній суд, право на переклад, презумпція невинуватості, публічність та вмотивованість судового рішення. Ефективність реалізації окремих елементів права на захист залишалась проблемною, зокрема в умовах розгляду проваджень *in absentia* (які становили 98% усіх спостережених справ). Особливої уваги потребував механізм повідомлення обвинуваченого про розгляд справи: переважала практика публікацій у газеті «Урядовий кур'єр», яка є формальною, але не завжди ефективною. У поодиноких випадках застосовувалися інші способи повідомлення, але вони не стали системною практикою.

Монітори також зафіксували структурні виклики, які мають тенденцію до загострення: нестача суддівських кадрів, зростання навантаження на окремі суди, часті перенесення засідань, складність доступу до повної інформації про справи. Хоча у справах, де були присутні обвинувачені, зазвичай забезпечувався переклад, у частині справ виникали сумніви щодо повноти реалізації права на захист. Додатково виявлено потребу вдосконалення якості правничої допомоги — як з точки зору її реальності, так і практичності. Проєкт також зафіксував моральні дилеми й безпекові ризики для адвокатів, які працюють у справах про воєнні злочини.

Попри виклики, відзначено позитивну тенденцію до зростання якості судових рішень: вирокі стають аргументованішими, містять повний правовий аналіз складу злочину, а наратив вироків є більш структурованим і вмотивованим.

Повні звіти за першими двома фазами доступні за посиланнями:

Звіт за I фазою (липень–жовтень 2023)

Звіт за II фазою (грудень 2023 — травень 2024)

Третя фаза Проєкту охоплює період з 1 листопада 2024 року до 30 червня 2025 року. До 27 січня 2025 року вона реалізовувалась за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у межах Програми «Справедливість для всіх». Після двомісячної перерви у лютому — березні 2025 року діяльність було відновлено за підтримки Проєкту ЄС «Право-Justice», що впроваджується Expertise France.

У межах третьої фази до поля зору моніторингу потрапили 292 кримінальні провадження та понад 1100 судових засідань¹. Географія охоплення включала: м. Дніпро та Дніпропетровську область, м. Запоріжжя та Запорізьку область, м. Київ та Київську область, м. Миколаїв і Миколаївську область, м. Одеса і Одеську область, м. Суми та Сумську область, м. Харків і Харківську область, м. Херсон і Херсонську область, м. Черкаси і Черкаську область, м. Чернігів і Чернігівську область. Порівняно з попередніми фазами, моніторинг не здійснювався у Донецькій області через відсутність розгляду проваджень у судах цього регіону.

Незважаючи на обмежені ресурси, моніторами було відвідано 644 судові засідання. Такий обсяг дозволив сформувати репрезентативну вибірку для аналізу судової практики.

У межах аналітичної складової було опрацьовано 55 вироків судів першої інстанції, ухвалених за статтею 438 КК України. Інформація щодо чотирьох із них не підлягає оприлюдненню відповідно до пункту 4 частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень». Також проаналізовано дев'ять ухвал судів апеляційної інстанції, дві з яких оскаржено до Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. У проаналізований період рішень суду касаційної інстанції у справах за ст. 438 КК України не ухвалювалося.

Цей звіт готується на тлі важливого історичного кроку: 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. Це рішення підтвердило прагнення України до послідовного впровадження принципів міжнародного гуманітарного та кримінального права, а також посилило важливість аналізу національної практики з огляду на зобов'язання, які країна бере на себе як учасниця Римського статуту.

Координацію моніторингу та підготовку аналітичного звіту забезпечила команда ВГО «Асоціація правників України», Інституту прав людини АПУ та експерти Проєкту. До процесу були залучені професійні монітори — адвокати та юристи, які пройшли відповідну підготовку та діяли на основі єдиної методології.

Проєкт реалізується за підтримки Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора та Координаційного центру з надання правничої допомоги, які сприяють його впровадженню упродовж всіх трьох фаз. Особливу роль у зміцненні аналітичної складової Проєкту відіграла Міжнародна асоціація юристів та її Інститут прав людини, які надають експертну підтримку з початку його реалізації.

Ми вдячні всім моніторам, експертам та партнерам Проєкту за конструктивний діалог та співпрацю.

¹ У зв'язку з перервою в реалізації Проєкту в окремі періоди збір інформації здійснювався фрагментарно, тому точна кількість засідань, що відбулися, не може бути встановлена.

МЕТОДОЛОГІЯ

Моніторинг та аналіз судових проваджень Проєкту здійснювались на основі комплексного підходу, що поєднує безпосереднє спостереження за судовими засіданнями та аналіз оприлюднених судових рішень. Основна мета методології — забезпечити об'єктивне, неупереджене та репрезентативне дослідження практики розгляду справ про воєнні злочини за ст. 438 Кримінального кодексу України.

Принципи моніторингу

Моніторинг здійснювався з дотриманням таких принципів:

- **незалежність** — монітори не представляли жодну зі сторін провадження;
- **об'єктивність і неупередженість** — висновки ґрунтувались виключно на фактах;
- **невтручання** — монітори не впливали на хід судового розгляду;
- **конфіденційність і доброчесність** — монітори зберігають конфіденційність персональних даних та іншої чутливої інформації, яка може стати їм відомою під час участі в судових засіданнях, і дотримуються високих етичних стандартів.

Алгоритм моніторингу

Для цілей моніторингу:

- було сформовано вибірку кримінальних проваджень за ст. 438 КК на основі відкритих джерел;
- здійснювались візити до судових засідань у визначених регіонах;
- спостереження фіксувались за допомогою стандартизованого **Запитальника монітора** (див. Додатки) який містить як блок загальної інформації про провадження, так і низку тематичних секцій, що дозволяють оцінити дотримання ключових гарантій справедливого суду. Зокрема, аналіз охоплює питання публічності процесу, незалежності та безсторонності суду, забезпечення права на захист і участь у процесі, рівності сторін, презумпції невинуватості, дотримання розумних строків, ефективності провадження, надання перекладу, недоторканності особи, а також вмотивованості судових рішень.

Підхід до аналізу судових рішень

Аналіз судових рішень здійснювався на основі заздалегідь визначених критеріїв. Оцінювались:

- повнота та обґрунтованість викладених фактичних обставин;
- правильність правової кваліфікації дій відповідно до національного та міжнародного права;
- глибина аналізу доказів і застосування міжнародно-правових норм;
- якість та зрозумілість мотивувальної частини вироку.

Судові рішення типізувалися для виявлення спільних практик, відхилень і тенденцій, що дозволило здійснити порівняльний аналіз і сформулювати рекомендації. Аналіз здійснювався з використанням логічного, діалектичного, системно-структурного та синергетичного методів.

Обмеження та виклики

Під час реалізації третьої фази команда Проєкту зіткнулась із такими обмеженнями:

- **неповний доступ до інформації:** відсутність централізованої бази проваджень вимагала ручного збору даних з відкритих джерел;
- **безпекові фактори:** окремі судові засідання відбувались у регіонах, наближених до зон бойових дій, що ускладнювало або унеможливлювало фізичну присутність моніторів;
- **перерва у впровадженні:** у лютому — березні 2025 року моніторинг було призупинено, що вплинуло на безперервність спостереження;
- **інституційні бар'єри:** у поодиноких випадках мала місце обмеженість доступу до судових засідань чи інформації про них.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОНІТОРИНГУ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

1.1. Загальний огляд

Під час третьої фази Проєкту було зафіксовано 292 провадження, а також понад 1100 судових засідань у справах про воєнні злочини. Незважаючи на тимчасову перерву та обмежені ресурси, монітори відвідали 644 засідання в судах десяти регіонів України. Нижче представлено узагальнений перелік проваджень, що стали предметом спостереження, із зазначенням судів та номерів справ, що дозволяє оцінити географічне охоплення та обсяг зібраної емпіричної бази.

м. Дніпро та Дніпропетровська область — 26 проваджень

Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська	№ 242/5554/21 № 202/6572/24	
Кіровський районний суд м. Дніпропетровська	№ 203/6992/24 № 203/7699/24 № 203/7699/24	№ 242/930/24 № 203/2682/25
Ленінський районний суд м. Дніпропетровська	№ 205/1739/24	
Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області	№ 183/1655/25	
Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області	№ 185/7043/23 № 185/3969/23 № 185/6845/24 № 201/4513/23 № 185/10275/22 № 185/11252/24	№ 185/3990/23 № 185/13596/24 № 185/490/25 № 185/13999/24 № 185/2507/25 № 185/1532/25

Першотравенський міський суд Дніпропетровської області	№ 186/812/24 № 186/1644/23
Петропавлівський районний суд Дніпропетровської області	№ 188/1910/24
Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області	№ 191/3943/24 № 191/2189/25

м. Запоріжжя та Запорізька область — 17 проваджень

Запорізький районний суд Запорізької області	№ 317/2944/24	
Жовтневий районний суд м. Запоріжжя	№ 331/6415/24	
Заводський районний суд м. Запоріжжя	№ 332/2574/24 № 332/3499/24 — за присутності обвинуваченого	
Комунарський районний суд м. Запоріжжя	№ 333/8149/23 № 333/5566/24	№ 333/116/25 № 333/3856/25
Ленінський районний суд м. Запоріжжя	№ 334/9583/24 № 334/2065/25	
Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя	№ 335/3484/24	
Хортицький районний суд м. Запоріжжя	№ 337/2029/24 № 337/6022/24 № 337/4647/24	№ 337/1545/25 № 337/2093/25 № 337/2348/25

м. Київ та Київська область — 136 проваджень

Бориспільський міськрайонний суд Київської області	№ 939/1024/23	
Бородянський районний суд Київської області	№ 939/1258/24 № 939/226/23 № 939/2192/24 № 369/6338/23 № 939/1024/23 № 939/899/24	№ 939/897/24 № 939/1178/24 № 939/2033/24 — за присутності обвинуваченого № 369/6336/23 № 939/2099/23

Броварський міськрайонний суд Київської області	№ 361/10694/23 № 361/1552/23 № 361/1117/24 № 361/8369/24 № 361/5761/22 № 361/4941/24 № 361/4358/23	№ 361/3366/23 № 361/9743/24 № 361/4245/24 № 361/3674/24 № 361/4695/22 № 361/2508/25
Вишгородський районний суд Київської області	№ 363/2563/24 № 363/872/23 № 363/2119/24 № 363/2107/24 № 363/3994/23 № 363/4781/24	№ 363/2983/24 № 363/6664/23 № 363/972/24 № 363/581/24 № 363/2767/25
Дарницький районний суд міста Києва	№ 753/20268/24 № 753/7566/25	
Деснянський районний суд міста Києва	№ 754/18236/23 № 754/9472/24 № 754/15727/23 № 754/4075/22	№ 754/12142/22 № 754/17063/23 № 754/994/25
Дніпровський районний суд міста Києва	№ 755/20220/21 752/11014/22	
Голосіївський районний суд міста Києва	№ 752/28858/21 № 761/9766/22 № 752/22869/23	

Ірпінський міський суд Київської області	№ 367/3598/23 — за присутності обвинуваченого № 367/6497/24 № 367/8696/23 № 367/3387/23 № 367/4005/24 № 367/10949/24 № 367/4183/22 № 367/4583/23 № 370/140/24 № 367/6476/24 № 367/2115/23 — за присутності обвинуваченого № 367/11332/24 № 367/6336/24 № 367/3121/24 № 367/6457/24 — за присутності обвинуваченого № 367/8744/23 № 370/1485/23 № 367/1893/24 № 367/11407/24 № 367/2497/23 № 367/5761/23 № 367/3395/23 № 367/11498/24 № 367/4599/22 № 367/6700/24	№ 367/4529/22 № 367/11492/24 № 367/2016/23 № 367/1734/23 № 367/7122/24 № 367/11845/24 № 367/2276/23 № 367/7326/23 — за присутності обвинуваченого № 367/4723/24 № 367/8716/24 № 367/2397/23 № 367/2218/23 № 367/206/23 № 367/3951/24 № 367/2769/23 № 367/304/25 № 367/2004/25 № 367/1956/25 № 367/165/25 № 367/5463/24 № 370/1630/24 № 367/3612/25 № 367/3608/25 № 367/3720/25 № 367/5038/25
Києво-Святошинський районний суд Київської області	№ 370/2813/23 № 370/816/23 № 369/3671/24 № 369/15425/24	№ 370/511/24 № 369/20625/24 № 369/2003/25 № 369/2004/25
Шевченківський районний суд міста Києва	№ 761/9575/22 № 761/37938/24 № 761/28971/22 № 761/10603/23 № 761/2773/25	№ 761/10609/23 № 761/18214/24 № 761/7560/25 № 761/12118/25

Солом'янський районний суд міста Києва	№ 760/7344/22 № 761/9765/22 № 760/21748/24 № 760/2175/24 № 760/11796/22	№ 760/9698/22 № 760/27399/24 № 760/8511/24 № 760/6081/22 № 761/9706/22
Макарівський районний суд Київської області	№ 370/1757/23 № 370/731/24 № 370/2058/22	№ 370/399/23 № 370/182/23 № 370/272/25
Оболонський районний суд міста Києва	№ 756/2514/22	
Печерський районний суд міста Києва	№ 757/37652/24 № 757/58283/24	

м. Миколаїв та Миколаївська область — 11 проваджень

Миколаївський апеляційний суд	№ 485/1015/23	
Снігурівський районний суд Миколаївської області	№ 485/2061/23 № 485/2099/24 № 485/742/24 № 485/2098/24 № 485/2029/24	№ 485/2543/24 № 485/167/25 № 485/848/25 № 485/1155/25
Центральний районний суд м. Миколаєва	№ 490/2519/24	

м. Одеса та Одеська область — 4 провадження

Малиновський районний суд м. Одеси	№ 521/14869/23 № 521/217/23 № 521/14861/23
Одеський апеляційний суд	№ 523/224/23

м. Суми та Сумська область — 7 проваджень

Краснопільський районний суд Сумської області	№ 578/264/24
--	--------------

Лебединський районний суд Сумської області	№ 950/3216/24	
Сумський апеляційний суд	№ 950/3703/23	
Тростянецький районний суд Сумської області	№ 588/1952/24 № 588/800/24 — за при- сутності обвинуваченого	№ 588/376/25 № 588/811/25

м. Харків та Харківська область — 38 проваджень

Балаклійський районний суд Харківської області	№ 610/3973/24 № 610/1715/24 № 610/4551/24	
Дергачівський районний суд Харківської області	№ 619/2354/24 № 619/10509/24	
Держинський районний суд м. Харкова (Шевченківський районний суд м. Харкова)	№ 638/4038/24 № 638/8749/23 № 638/18046/24 № 638/87/24	№ 638/24182/24 № 638/4464/25 № 638/5357/25 № 638/6562/25
Червонозаводський районний суд м. Харкова (Основ'янський районний суд міста Харкова)	№ 646/3362/23 № 646/485/25	
Чугуївський міський суд Харківської області	№ 636/3302/23 № 646/3363/23 № 636/8387/24 № 636/2264/24 № 636/2365/24 № 636/2650/24	№ 636/10059/24 № 636/2920/24 № 636/1342/25 № 636/1388/25 № 636/837/25 № 636/2634/25
Орджонікідзевський районний суд м. Харкова (Індустріальний районний суд міста Харкова)	№ 644/9444/24 № 638/11148/23 № 644/502/24	№ 644/685/24 № 644/9874/23 № 644/5405/24
Харківський апеляційний суд	№ 953/7767/22	
Харківський районний суд Харківської області	№ 635/12445/24 № 635/2700/23	№ 635/11013/23 № 635/3904/25

м. Херсон та Херсонська область — 36 проваджень

Великоолександрівський районний суд Херсонської області	№ 650/3777/24 № 650/866/25 № 650/2921/25	
Нововоронцовський районний суд Херсонської області	№ 954/72/24 № 954/266/23 № 650/1572/25	
Херсонський міський суд Херсонської області	№ 766/16568/24 № 766/18628/24 № 766/6280/24 № 766/1133/24 № 766/7468/23 № 766/759/23 № 766/648/23 № 766/6489/23 № 766/764/23 № 766/10357/24 № 766/4546/24 № 766/9963/24 № 766/15093/24 № 766/10206/23 № 766/16263/24	№ 766/16458/24 № 766/9640/23 № 766/3040/23 № 766/10363/24 № 650/1147/24 № 766/9711/23 № 766/14523/24 № 766/10362/24 № 766/1299/25 № 766/2074/25 № 766/1633/25 № 766/6245/25 № 766/1539/25 № 766/7069/25 № 766/332/25

м. Черкаси та Черкаська область — 1 провадження

Соснівський районний суд м. Черкас	№ 712/3576/24
------------------------------------	---------------

м. Чернігів та Чернігівська область — 16 проваджень

Бобровицький районний суд Чернігівської області	№ 729/861/24 № 729/169/25
Ічнянський районний суд Чернігівської області	№ 733/37/24
Менський районний суд Чернігівської області	№ 739/772/24
Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області	№ 733/312/25

Ріпкинський районний суд Чернігівської області	№ 743/908/24 № 743/319/25 № 743/262/24	
Чернігівський районний суд Чернігівської області	№ 748/4032/24 № 748/3480/24 № 748/2174/24 № 748/2577/24	№ 748/4732/24 № 748/1793/24 № 748/3438/24 № 748/5045/24

1.2. Доступність та публічність правосуддя

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право на доступ до правосуддя та публічний розгляд справи є невід’ємними складовими справедливого судового процесу та верховенства права. Ці права закріплені в низці ключових міжнародних документів:

- **п. 1 ст. 6 Конвенції**, який передбачає, що кожен має право на публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, за винятком випадків, коли публічність може зашкодити інтересам правосуддя, національній безпеці, громадського порядку, моралі, інтересам неповнолітніх чи приватного життя сторін;²
- **ст. 14 Міжнародного пакту**, яка передбачає аналогічні винятки та вимагає публічного проголошення судових рішень, за винятком, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми;³
- **ст. ст. 8 та 10 Загальної декларації**, які гарантують ефективний судовий захист і справедливий публічний розгляд незалежним судом;⁴
- **ст. ст. 102, 104, 105, 107 Женевської конвенції**, де передбачено, що військовополонені мають право на публічний судовий розгляд, повідомлення про обвинувачення тощо;⁵
- **ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій**, якою закріплено обов’язковість справедливого й публічного судового розгляду, який забезпечує основні судові гарантії;⁶
- **ст. ст. 63, 64, 67 Римського статуту**, якими передбачено, що судовий розгляд має проводитися відкрито, за винятком ситуацій, коли закритість необхідна для захисту жертв або свідків; обвинувачений має право отримати публічний розгляд справи тощо.⁷

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

⁴ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

⁵ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

⁷ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ підкреслює, що обмеження права на доступ до правосуддя чи публічності процесу мають бути пропорційними, мати законну мету й не підривати саму суть права (*Deweer v. Belgium*, *Guérin v. France*, *Rocchia v. France*). Незважаючи на те, що присутність у кримінальному провадженні громадськості є цілком очікуваною, іноді може виникати необхідність обмежити відкритість і публічність провадження відповідно до ст. 6 Конвенції, наприклад, для захисту свідка або його приватного життя, або ж для сприяння вільному обміну інформацією і думками в інтересах правосуддя (*B. and P. v. the United Kingdom*, *Frâncu v. Romani* з точки зору статті 8).⁸

СПОСТЕРЕЖЕННЯ⁹

Інформаційна доступність: good practices

- **Загальнодоступність інформації.** У більшості випадків інформація про розгляд кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів була відкритою для громадськості, зокрема публікувалася на офіційних ресурсах судової влади.

Інформаційна доступність: areas for improvement

- **Відсутність централізованої бази даних.** Інформація про кримінальні провадження щодо воєнних злочинів досі не акумулюється в єдиній публічній системі. Як і на попередніх етапах, команда Проєкту була змушена збирати дані вручну з різних джерел: вебсайту «Судова влада України», сайтів окремих судів, ЄДРСР та оголошень у судах. Фрагментарність джерел і відсутність уніфікованої подачі унеможливають повне охоплення всіх засідань у справах цієї категорії.
- **Відсутність розкладу засідань у приміщеннях судів.** У низці судів (зокрема, Херсонський міський суд, Вишгородський районний суд Київської області, Снігурівський районний суд Миколаївської області, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області, Краснопільський районний суд Сумської області, Бобровицький районний суд Чернігівської області, Нововоронцовський районний суд Миколаївської області, Заводський районний суд м. Запоріжжя тощо) розклади судових засідань не були розміщені у приміщеннях судів, хоча залишались доступними на їхніх офіційних вебсайтах.
- **Обмежена доступність процесуальних документів у ЄДРСР.** У низці кримінальних проваджень (№ 752/22869/23, Голосіївський районний суд м. Києва; № 369/6338/23, Бородянський районний суд Київської області; № 367/8696/23, Ірпінський міський суд Київської області) спостерігалася недостатня публічність процесуальних документів. Наприклад, у провадженні № 752/22869/23 станом на 05.05.2025 року був оприлюднений лише один документ, хоча справа вже перебувала на стадії дослідження доказів. Відсутність ключових ухвал (зокрема, про призначення розгляду в порядку спеціального провадження) унеможливає належне інформування громадськості.

Фізична доступність: good practices

- **Загальна доступність та співпраця.** У переважній більшості випадків монітори мали вільний доступ до судових засідань. Національні судові та правоохоронні органи загалом

⁸ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024.
URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

⁹ Примітка: наведені приклади подаються в ілюстративних цілях і не є вичерпними, якщо інше прямо не зазначено. Такий підхід застосовується в цьому розділі та надалі по тексті звіту.

сприяли проведенню моніторингу. Команда Проєкту підтримує постійну взаємодію з Верховним Судом, Офісом Генерального прокурора, а також регіональними судами та прокуратурами.

- **Присутність сторонніх спостерігачів.** Монітори регулярно фіксували участь у судових засіданнях представників інших організацій — як міжнародних (зокрема, іноземні журналісти-розслідувачі, № 367/3598/23, № 367/1956/25, Ірпінський міський суд Київської області), так і національних (ГО «Медійна ініціатива за права людини», ГО «Дім з прав людини», представники Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків тощо), а також представників медіа.
- **Доброзичлива реакція сторін процесу на присутність громадськості.** Для прикладу, захисник схвально оцінив присутність моніторів і громадськості, зазначивши, що це сприяє дотриманню процесуальної дисципліни (№ 367/8696/23, Ірпінський міський суд Київської області).
- **Належна організація простору для судових засідань.** Під час моніторингу фіксувалися різні підходи до організації простору, де відбувалися судові засідання. У більшості випадків слухання проводилися в належно обладнаних залах судових засідань, із відповідним розміром приміщення та технічним оснащенням. Наприклад, зала засідань у Києво-Святошинському районному суді Київської області вирізнялася просторістю та якістю обладнання й стала однією з найкращих серед відвіданих.

Фізична доступність: areas for improvement

- **Поодинокі випадки обмеження доступу до відкритих судових засідань.** У кількох судах було зафіксовано окремі випадки недопуску представників громадськості до судових засідань, зокрема: i) з посиланням на розпорядження голови суду (№ 754/12142/22, № 754/18236/23, № 754/4075/22, Деснянський районний суд міста Києва); ii) відсутність процесуального статусу у монітора (№ 370/1757/23, Макарівський райсуд Київської області); iii) без надання чітких пояснень або за невідомих причин (№ 202/6572/24, Індустріальний районний суд м. Дніпра; № 331/6415/24, Жовтневий районний суд м. Запоріжжя). У попередній фазі подібні обмеження фіксувалися частіше в інших судах, зокрема в Солом'янському районному суді м. Києва. Поточні приклади не мають системного характеру, однак вказують на потенційні обмеження та додаткові перешкоди.
- **Неналежна реакція на присутність представників громадськості.** У поодиноких випадках фіксувалася насторожена реакція учасників процесу на присутність моніторів. Зокрема, у провадженні № 754/18236/23 (Деснянський районний суд м. Києва) захисник вимагав офіційне підтвердження повноважень представника Проєкту та інформацію про сам моніторинг. Монітор надав відповідний лист і допоміг знайти звіт другої фази у відкритому доступі.
- **Неоптимальні умови проведення судових засідань.** В окремих випадках через обмежені ресурси або пошкоджену інфраструктуру судові засідання відбувалися в кабінетах суддів або приміщеннях, що не забезпечують належної доступності, місткості та зручності для всіх учасників процесу. Для прикладу:
 - i) у Бородянському районному суді Київської області є лише одна зала судових засідань невеликого розміру. Після пошкодження будівлі внаслідок окупації, суд частково адаптувався: є можливість дистанційного розгляду та альтернативні джерела енергії;
 - ii) в Ірпінському міському суді Київської області окремі засідання проводилися в кабінетах суддів (№ 367/4583/23, № 367/6700/24). У кримінальному провадженні № 367/6700/24 участь брали лише прокурор і монітор, тож простору вистачало. У разі участі більшої кількості осіб приміщення могло б виявитися замалим. Технічний запис засідання здійснювався;

- iii) у Чернігівському районному суді Чернігівської області зала суду була замалою. Сторона обвинувачення мала доступ до робочого місця, натомість захисник змушений був виступати з лави для вільних слухачів, без належно облаштованого місця. Суд не повідомив причини неможливості виділення більш просторої зали (№ 748/4732/24).
- **Порушення розкладу початку судових засідань.** Під час моніторингу зафіксовано численні випадки затримок у початку слухань (від 10 хв до 2 годин), спричинених як зовнішніми обставинами, так і організаційними труднощами. Засідання відкладалися через:
 - i) **повітряні тривоги.** У ряді випадків судові засідання продовжувалися попри оголошення повітряної тривоги, без технічної перерви. Така практика може створювати ризики для безпеки учасників процесу;
 - ii) **обмежену кількість зал судових засідань.** У деяких судах, особливо за умов пошкодженої інфраструктури чи значного навантаження, спостерігалася нестача приміщень для слухань. Наприклад, в Ірпінському міському суді ця проблема є системною;
 - iii) **зайнятість суддів або членів колегії у інших провадженнях.** Для прикладу, в Ірпінському міському суді Київської області фіксувалися затримки через участь суддів у кількох процесах одночасно. Наприклад, засідання, призначене на 14:00, розпочалося лише о 16:00 через зайнятість головуєчого. Адвокати відзначали системність таких затримок, що часто зумовлено надмірним навантаженням та кадровим дефіцитом;
 - iv) **запізнення учасників процесу, зокрема через зайнятість в інших провадженнях.** У кількох випадках спостерігалася затримка початку судових засідань через запізнення адвокатів, які одночасно брали участь в інших процесах, у тому числі в тому ж самому суді. Це призводило до вимушеного очікування з боку інших учасників, яке іноді тривало понад годину;
 - v) **технічні труднощі з ВКЗ.** У низці випадків виникали збої під час ВКЗ, незважаючи на завчасно подані клопотання про дистанційну участь, що спричиняло затримки або неможливість проведення засідання;
 - vi) **логістичні складнощі з доставкою обвинувачених.** У деяких провадженнях фіксувалися затримки через несвоєчасну доставку обвинувачених із місць тримання під вартою (наприклад, затримка доставки з ДУ «Запорізький СІЗО» у справі № 332/3499/24, Заводський районний суд м. Запоріжжя);
 - vii) **комбіновані затримки.** У низці проваджень фіксувалися затримки з кількох причин одночасно, наприклад: спочатку — очікування захисника, зайнятого в іншому процесі, далі — відсутність вільної зали, а згодом — оголошення повітряної тривоги.
 - **Систематичні відкладення судового розгляду.** Значна кількість проваджень у категорії воєнних злочинів супроводжується регулярними відкладеннями судових засідань. Зафіксовано сотні таких випадків, що свідчить про системну проблему, яка негативно впливає на оперативність і доступність правосуддя. Масовість і повторюваність цих перенесень демонструють низьку стійкість судового процесу до як зовнішніх, так і внутрішніх збоїв. У деяких випадках розгляд справ не відбувається місяцями. Основні причини:
 - i) **неявка учасників процесу** (№ 766/18628/24, Херсонський міський суд Херсонської області (2 міс.); № 754/9472/24, Деснянський районний суд м. Києва; № 761/37938/24, Шевченківський районний суд м. Києва; № 361/1117/24, Броварський міськрайонний суд Київської області; № 363/872/23, Вишгородський районний суд Київської області; № 333/5566/24, Комунарський районний суд м. Запоріжжя; № 367/11332/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 755/20220/21, Дніпровський районний суд м. Києва (відкладено вп'яте через чергову неявку потерпілого); 367/4183/22, Ірпінський міський суд Київської області (систематична неявка захисниці без попередження, учасники просили її замінити); 361/487/24, Броварський міськрайонний суд Київської області (неявка всіх захисників для вирішення питання повноважень після об'єднання проваджень); № 367/4723/24, № 367/8716/24, № 367/2397/23, Ірпінський

- міський суд Київської області (неявка захисників, які стверджували про подання клопотань телефоном, однак такі клопотання в суді не зареєстровані, у двох випадках ініційовано заміну захисника); тощо);
- ii) **відсутність електропостачання, проблеми з ВКЗ:** неможливо підключитися або перервана трансляція (№ 332/2574/24, Заводський районний суд м. Запоріжжя; № 754/4075/22, Деснянський районний суд м. Києва; № 485/2099/24, Снігурівський районний суд Миколаївської області; № 361/1117/24, 361/8369/24, Броварський міськрайонний суд Київської області; № 766/759/23, № 766/648/23, Херсонський міський суд Херсонської області; № 636/3302/23, Чугуївський міський суд Харківської області; № 370/1757/23, Макарівський районний суд Київської області; № 635/12445/24, Харківський районний суд Харківської області; № 760/2175/24, Солом'янський районний суд м. Києва (у суді наявний генератор, однак його використовують виключно для забезпечення проведення термінових кримінальних проваджень — таких як розгляд питань про тримання під вартою чи обрання запобіжного заходу тощо);
 - iii) **повітряні тривоги, обстріли, замінування будівлі суду тощо** (№ 367/4599/24, № 650/3777/24, № 367/4529/24, Ірпінський міський суд Київської області (повітряні тривоги); № 766/1133/24, Херсонський міський суд Херсонської області (обстріл міста); № 521/14861/23, Малиновський районний суд м. Одеси (замінування));
 - iv) **зайнятість судді в іншому провадженні, відпустка, лікарняний, відвід судді, самовідвід тощо** (№ 766/18628/24, Херсонський міський суд Херсонської області; № 367/3387/23, Ірпінський міський суд Київської області (систематичне відкладення розгляду справ повторюється ще з попередніх етапів Проєкту); № 485/1015/23, Миколаївський апеляційний суд; № 760/7344/22, Солом'янський районний суд м. Києва);
 - v) **клопотання сторін** про перенесення засідань у зв'язку з накладками, заміною захисника, з можливою смертю обвинуваченого, іншими процесуальними чи особистими обставинами (№ 752/28858/21, Голосіївський районний суд міста Києва; № 367/10949/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 939/2192/24, Бородянський районний суд Київської області тощо);
 - vi) **складнощі з належним викликом обвинувачених.** Відсутність публікацій в «Урядовому кур'єрі», недостатня кількість повідомлень, зокрема через брак фінансування, або інші процесуальні обмеження (№ 939/1258/24, Бородянський районний суд Київської області (на 3 тиж.); № 361/1552/23, Броварський міськрайонний суд Київської області (на 1,5 міс); № 203/2682/25, Кіровський районний суд м. Дніпропетровська; № 205/1739/24, Ленінський районний суд м. Дніпропетровська; № 370/816/23, Києво-Святошинський районний суд Київської області; № 333/8149/23, Комунарський районний суд м. Запоріжжя; № 363/872/23, Вишгородський районний суд Київської області; № 370/2813/23, Києво-Святошинський районний суд Київської області тощо).

Публічність: good practices

- **Відкритість судового процесу.** Як і на попередніх етапах Проєкту, більшість відвіданих судових засідань були відкритими. Суди загалом сприяли участі громадськості (моніторів, представників громадських організацій) і медіа в розгляді кримінальних проваджень про воєнні злочини. В окремих випадках судді чітко роз'яснювали умови присутності та фіксації процесу, що підвищувало довіру до судочинства. Необґрунтовані обмеження щодо поширення інформації не фіксувалися.
- **Законне обмеження публічності вразливих категорій справ.** Закриті судові засідання фіксувалися переважно у провадженнях, де були наявні обставини, що стосуються СНПК, а також де існували ризики для безпеки учасників процесу.

У справах, пов'язаних з СНПК, такий підхід відповідає вимогам національного законодавства та міжнародним стандартам захисту приватного життя потерпілих (№ 185/6845/24 Павлоградський

міськрайонний суд Дніпропетровської області, № 635/12445/24 Харківський районний суд Харківської області). У справі № 361/1117/24 (Броварський міськрайонний суд Київської області), незважаючи на аналогічні обставини, розгляд здійснювався у відкритому режимі.

У випадках, коли існували реальні ризики для безпеки потерпілих, свідків або їхніх родичів, які залишаються на тимчасово окупованих територіях, суди ухвалювали рішення про розгляд справи в закритому режимі. Наприклад, у справі № 333/8149/23 (Комунарський районний суд м. Запоріжжя) суд задовольнив відповідне клопотання прокурора, а монітор був змушений залишити залу суду. У справі № 334/9583/24 (Ленінський районний суд м. Запоріжжя) представник потерпілого ініціював аналогічне клопотання з огляду на безпекові ризики.

- **Забезпечення публічності за відсутності сторін.** Незважаючи на неявку учасників процесу, суд і секретар забезпечили належну процесуальну фіксацію факту неявки сторін, запросивши до зали незалежного спостерігача (монітора Проєкту) (№ 363/2983/24 Вишгородський районний суд Київської області).
- **Баланс між публічністю судового процесу, безпекою учасників та захистом приватності.** У низці проваджень суди демонстрували зважений підхід до забезпечення гласності, дотримуючись балансу між відкритістю процесу, правами учасників процесу та потребами безпеки. Суди забезпечували належну комунікацію з представниками громадськості й медіа, роз'яснюючи правовий режим фіксації та трансляції судових засідань.

У провадженні № 367/8696/23 (Ірпінський міський суд Київської області) потерпілий звернувся до суду з проханням з'ясувати мету присутності моніторів та умови фіксації процесу. Після роз'яснень суду та запевнень у відсутності запису, присутність моніторів була позитивно оцінена стороною захисту.

У справі № 335/3484/24 (Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя) представник потерпілої звернулася до присутніх із проханням утриматися від розголошення особистих даних у медіа, що свідчить про важливість дотримання балансу між гласністю та приватністю.

У провадженні № 332/3499/24 (Заводський районний суд міста Запоріжжя) суд задовольнив запит журналістів про відеофіксацію. Водночас прокурор порушив питання про обмеження зйомки в частині, де можуть бути зафіксовані захисниця та перекладач, з огляду на отримані захисницею анонімні погрози. Журналісти погодилися дотримуватись цих умов, захисниця підтримала запит. Окремо розглядався запит ГО «Медійна ініціатива за права людини» щодо трансляції засідання в YouTube. Сторони процесу не заперечували, але наголосили на необхідності технічного забезпечення візуальної анонімності. Суд задовольнив клопотання, трансляція доступна за посиланням: <https://court.gov.ua/affairs/online/58945>. Представники Служби безпеки України, які супроводжували обвинуваченого, також вжили заходів із власного візуального знеособлення.

У низці інших кримінальних проваджень суди також забезпечували онлайн-доступ до судових засідань із дотриманням прав усіх учасників. Зокрема, у провадженні № 683/87/24 (Шевченківський районний суд м. Харкова) та № 748/1793/24 (Чернігівський районний суд Чернігівської області) суди задовольнили клопотання представників медіа про відеотрансляцію, попередньо з'ясувавши згоду учасників процесу на відеофіксацію.

Водночас у провадженнях, що розглядаються в прикордонних регіонах (№ 766/6280/24, № 766/7468/23, № 766/764/23, № 766/9963/24 Херсонський міський суд Херсонської області; № 650/3777/24 Великоолександрівський районний суд Херсонської області; № 644/5405/24 Орджонікідзевський районний суд м. Харкова; № 588/800/24, Тростянецький районний суд Сумської області), суди обґрунтовано відмовляли у проведенні трансляцій, зокрема у відповідь на клопотання представників ГО «Медійна ініціатива за права людини». Основними підставами для відмов були безпекові ризики для потерпілих і свідків, а також недопущення розголошення чутливої інформації до їх допиту. У низці справ всі сторони процесу підтримали рішення суду, що засвідчує зважене дотримання балансу між публічністю судового процесу та захистом учасників.

Публічність: areas for improvement

- **Ризики для приватності потерпілих та / або свідків під час фіксації судового процесу.** Для прикладу, у межах провадження № 367/2276/23 (Ірпінський міський суд Київської області) представник ГО «Медійна ініціатива за права людини» здійснював фотозйомку учасників процесу, включно з потерпілими (дружиною загиблого та їхнім сином). З огляду на те, що обвинувачений перебуває на території РФ та бере участь у збройному конфлікті, без чіткого регламентування обсягу та умов подальшого використання фото, публікація зображень потерпілих може становити ризики для їхньої безпеки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Роз'яснення режиму відкритості.** Забезпечувати учасників процесу та громадськість зрозумілою інформацією щодо відкритості засідання, умов фіксації (фото, відео) та обмежень на розголошення персональних даних.
- **Фізична та інформаційна доступність.** Уникати необґрунтованого обмеження доступу до судових засідань. У разі закриття засідання чи відмови в трансляції — ухвалювати вмотивовані рішення з посиланням на безпекові або процесуальні ризики. Забезпечувати публічний доступ до розкладу судових засідань.
- **Планування розкладу.** Централізовано узгоджувати графіки суддів і превентивно планувати розгляд справ із урахуванням зайнятості головуючого або складу колегії, щоб уникати перенесень і накладок.

Для прокурорів:

- **Забезпечення належної організації участі прокурора у судовому провадженні.** Завчасно інформувати суд про об'єктивні причини неможливості участі (відрядження, навчання тощо) для уникнення необґрунтованих перенесень.
- **Належна процесуальна комунікація з учасниками.** Забезпечувати належну взаємодію зі свідками та потерпілими щодо участі у засіданні або подання заяв про розгляд за їх відсутності для запобігання затримкам у провадженні.

Для адвокатів:

- **Обґрунтованість клопотань.** Уникати подання формальних або необґрунтованих клопотань про перенесення судових засідань без наявності поважних причин, щоб не затягувати розгляд справи.
- **Процесуальна поведінка.** У разі занепокоєння щодо присутності моніторів — звертатися до суду у встановленому порядку, без створення конфліктних ситуацій або тиску.

Для органів суддівського врядування, самоврядування та адміністрування:

- **Оптимізація мережі судів.** Реалізувати концепцію нової мапи судів з укрупненням установ для забезпечення належного кадрового складу, запровадження спеціалізації, дотримання розумних строків та підвищення якості правосуддя (ВККСУ, ВРП, ДСАУ).

- **Подолання кадрового дефіциту.** Вжити дієвих заходів для вирішення кадрової кризи в судах, що критично впливає на навантаження суддів і загальну ефективність правосуддя (ВККСУ, ВРП).
- **Модернізація судової інфраструктури.** Сприяти оновленню приміщень судів, особливо в постраждалих регіонах, для забезпечення належних умов проведення засідань і доступності правосуддя (ДСАУ).
- **Бюджетне забезпечення процесуальних дій.** Гарантувати стабільне фінансування, зокрема для забезпечення публікацій викликів обвинувачених в «Урядовому кур'єрі», як необхідну умову забезпечення доступності та відкритості судового процесу і дотримання розумних строків розгляду справ (ВРП, ДСАУ).

Для медіа та представників громадськості:

- **Дотримання етичних стандартів.** Уникати розголошення персональних даних потерпілих і свідків без їхньої згоди, дотримуватися поваги до приватності учасників процесу.
- **Завчасне узгодження фіксації.** Завчасно подавати клопотання про фото-/відеозйомку та узгоджувати її з учасниками процесу для запобігання конфліктам і порушенням прав.
- **Уникнення публічного тиску.** Утримуватися від коментарів або публікацій, які можуть вплинути на хід судового розгляду чи створити тиск на учасників процесу.

1.3. Незалежність і безсторонність суду

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право на справедливий судовий розгляд охоплює гарантії незалежності та безсторонності суду — ключові засади верховенства права й довіри до правосуддя.

Ці принципи закріплено в **п. 1 ст. 6 Конвенції¹⁰, ст. 14 Міжнародного пакту¹¹, ст. 10 Загальної декларації¹²**. Також принцип незалежності та безсторонності суду детально визначено в інших численних міжнародно-правових актах. Зокрема: **Женевська конвенція** (ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12 серпня 1949 року), **Додатковий протокол I до Женевських конвенцій** (ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 8 червня 1977 року), **Римський статут** (ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17 липня 1998 року), **Основні принципи незалежності судових органів** (схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року), **Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів** (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44 / 162 від 15 грудня 1989 року), **Європейська хартія про статус суддів** (Рада Європи, 1998 року), **Рекомендація СМ/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки** (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів), **Велика хартія суддів. Основоволожні принципи** (прийнята у Страсбурзі, 17 листопада 2010 року, Консультативна рада європейських суддів. (2010), **Київські**

10 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

11 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

12 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

Рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судової системи в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії (Київ, 23–25 червня 2010 року), Варшавські рекомендації БДІПЛ ОБСЄ щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшава, 2023 року), Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства — систематичний огляд» (3 жовтня 2008, CDL-JD (2008) 002), Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12–13 березня 2010 року), Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 року), Загальна (Універсальна) хартія судді (ухвалена 17 листопада 1999 року Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї), Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів тощо. Ці документи визначають ключові засади, серед яких: інституційна автономія судової влади, гарантії незмінюваності суддів, захист від зовнішнього тиску, належні процедури призначення, просування та дисциплінарна відповідальність суддів, а також умови, за яких може бути обмежено участь судді у розгляді конкретної справи з огляду на неупередженість.

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ розглядає поняття — незалежність, безсторонність і суд, встановлений законом — як взаємопов'язані інституційні гарантії, необхідні для дотримання принципів верховенства права.¹³

ЄСПЛ наголошує, що:

- орган, який не відповідає вимогам незалежності та безсторонності, не може вважатися «судом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції;
- безсторонність у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції має бути встановлена згідно із: i) суб'єктивним критерієм, при якому мають ураховуватися особисті переконання та поведінка конкретного судді (тобто немає бути особистої упередженості чи ворожості щодо сторін); ii) об'єктивним критерієм, тобто шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд (та, серед інших аспектів, його склад) достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності;¹⁴
- поняття «суд, встановлений законом» включає не лише формальне існування інституції, а й дотримання національних процедур, зокрема щодо формування складу суду;
- будь-яке порушення норм, що регулюють порядок формування складу суду, може поставити під сумнів правомірність участі суддів у справі, а отже, і легітимність судового розгляду загалом.

Таким чином, ці критерії виступають системною гарантією справедливого суду.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Незалежність і безсторонність суду: good practices

¹³ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

¹⁴ Рішення ЄСПЛ у справі Piersack v. Belgium, 1 жовтня 1982 року, заява № 8692/79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>.

- **Забезпечення безсторонності суду.** Під час спостереження не зафіксовано ознак упередженості або необ'єктивної поведінки суду. Судді діяли в межах повноважень, забезпечували рівне ставлення до сторін, не демонстрували прихильності чи тиску.

Для прикладу, у провадженні № 766/18628/24 (Херсонський міський суд Херсонської області) головуючий суддя колегії заявив самовідвід на підставі особистих обставин — під час служби в Збройних Силах України він проходив службу безпосередньо з сином потерпілого.

- **Проактивна позиція суду щодо встановлення місцезнаходження обвинувачених та забезпечення їх процесуальних прав.** У низці проваджень суди демонстрували ініціативність у вжитті заходів для встановлення місцезнаходження обвинувачених та належного повідомлення їх про судовий розгляд.

Зокрема, у справі № 367/8744/23 (Ірпінський міський суд Київської області) після повідомлення захисника про можливу смерть обвинувачених суд звернувся до Служби безпеки України та кіберполіції для перевірки цієї інформації.

У провадженні № 753/20268/24 (Дарницький районний суд м. Києва) суд самостійно надіслав повістку обвинуваченій через месенджер Viber у форматі PDF та підтвердив її доставлення й активність у мережі. Крім того, суд ініціював комунікацію із захисником для встановлення контакту з обвинуваченою. Такий проактивний підхід сприяє дотриманню процесуальних гарантій та забезпеченню ефективного провадження.

- **Активність суду для забезпечення процесуальної рівноваги та ефективності процесу.** У низці проваджень суд демонстрував належну процесуальну активність задля забезпечення змагальності та ефективного розгляду. Такий підхід сприяє реалізації права на справедливий судовий розгляд, навіть у випадках формального або неефективного представництва окремих сторін.

У справі № 367/8696/23 (Ірпінський міський суд Київської області) суд належно відреагував на зауваження захисниці щодо навідних і оціночних запитань прокурора, запропонувавши їх переформулювати.

У справі № 367/7326/23 (Ірпінський міський суд Київської області) головуюча суддя уточнювала у прокурора, які саме гіпотези підтверджує кожен доказ і з яких підстав його долучено, що сприяло обґрунтованості судового розгляду.

У справі № 754/17063/23 (Деснянський районний суд м. Києва) суддя виявила належну процесуальну уважність до встановлення обставин справи, зокрема шляхом уточнюючих запитань потерпілому. Це дозволило деталізувати ключові епізоди, які сторона обвинувачення не розкрила в повному обсязі. Такий підхід суду сприяв з'ясуванню фактів попри брак активності з боку прокурора, не порушуючи принципу змагальності.

- **Мотивовані процесуальні рішення.** Процесуальні рішення, ухвалені під час судових засідань, які були предметом моніторингу, мали належну мотивацію та ухвалювалися з дотриманням принципу змагальності сторін.¹⁵

Показовим прикладом є провадження № 367/4183/22 (Ірпінський міський суд Київської області), де суд, попри клопотання обвинувачення про призначення спеціального провадження, обґрунтовано відмовив у його розгляді до усунення суттєвих порушень (відсутність ідентифікуючих документів обвинувачених, невідоме місцезнаходження). Суд зобов'язав прокурора усунути недоліки, закликав захисників до належного виконання обов'язків, реагував на зауваження потерпілої сторони щодо неналежної організації роботи органу обвинувачення та ініціював відповідні запити. Такий підхід засвідчує ефективне процесуальне керівництво, дотримання вимог справедливого суду та належне балансування між сторонами процесу.

¹⁵ Примітка: спостереження не охоплює повного аналізу всіх ухвалених судових рішень.

Незалежність і безсторонність суду: areas for improvement

- **Зовнішнє втручання у здійснення правосуддя.** У рамках моніторингу зафіксовано випадки зовнішнього втручання у здійснення правосуддя — мінування приміщень судів, що підриває принципи незалежності та безсторонності суду. Відповідно до усталеної практики ВРП повідомлення про мінування приміщень судів вважається втручанням у здійснення правосуддя (№ 521/14861/23, Малиновський районний суд м. Одеси).
- **Потенційні ризики безсторонності суду.** У кримінальному провадженні № 367/8696/23 (Ірпінський міський суд Київської області) загалом фіксувалося дотримання судом належного рівня об'єктивності та неупередженості під час відкритих засідань. Водночас були зафіксовані окремі епізоди, які можуть викликати сумніви у безсторонності суду з позиції спостерігача. Після одного із попередніх засідань суддя в приватній розмові звернувся до захисниці, призначеної за системою БПД, із запитанням: «Адвокате, а хто Вам взагалі платить?». Подібні висловлювання є неприйнятними, оскільки можуть сприйматися як прояв упередженого ставлення до захисника, знецінення його ролі або сумнів у його процесуальній добросовісності. Крім того, у відкритому засіданні, коли захисниця наполягала на необхідності перевірки інформації про можливе перебування обвинуваченого в полоні, суддя звернувся до прокурора з риторичним запитанням: «Прокуроре, ну Ви би нам сказали, якби він був у полоні?». Така форма комунікації свідчить про потенційну довіру до позиції сторони обвинувачення й може бути розцінена як упередженість суду.
- **Недостатній контроль за належністю доказів.** У кримінальному провадженні № 939/1024/23 (Бородянський районний суд Київської області) прокурором було надано списки особового складу 64-ї мотострілкової бригади, порожні таблиці та інші матеріали, частина з яких не містила жодного зв'язку з обвинуваченим або лише фрагментарно згадувала його ініціали. Пояснень щодо мети долучення таких доказів прокурор не надав, а також суд і захисник не ставили уточнювальних запитань щодо їхньої належності. Вказане викликає сумніви щодо: контролю за релевантністю та допустимістю доказів, активної ролі суду у забезпеченні ефективного процесу, реального змагального підходу у провадженні. Такі дії (або їхня відсутність) можуть впливати на якість доказової бази, а отже, і на справедливості судового розгляду, що суперечить принципам належного судочинства.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Процесуальна нейтральність комунікації.** Забезпечувати повну нейтральність і зваженість у спілкуванні з учасниками процесу — як під час судового розгляду, так і поза його межами. Уникати висловлювань, які можуть бути сприйняті як упереджені або такі, що підривають довіру до безсторонності суду.
- **Якісна оцінка доказів.** Забезпечувати ретельну перевірку належності, допустимості, достовірності кожного доказу окремо, а також достатності та взаємного зв'язку доказів у їх сукупності. У разі недостатньої аргументації сторін — з'ясовувати процесуальну доцільність доказів шляхом уточнюючих запитань і мотивованих рішень, що сприятиме ефективності судового розгляду та дотриманню принципу змагальності.
- **Протидія зовнішньому втручання у здійснення правосуддя.** Забезпечити належне реагування на повідомлення про мінування судів як форму зовнішнього втручання у здійснення правосуддя шляхом своєчасного інформування ВРП, документування таких випадків як інцидентів тиску на суд, а також запровадження резервних процедур для безперервного здійснення судочинства (зокрема через ВКЗ або альтернативні приміщення).

1.4. Право на участь у процесі та забезпечення захисту: присутність сторін, судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia), право на захист, участь потерпілих і свідків

1.4.1. Присутність сторін

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право на особисту участь у судовому процесі є фундаментальним компонентом справедливого судового розгляду. Воно гарантує реальну можливість особи бути заслуханою, брати участь у розгляді справи та захищати свої інтереси. Це право закріплене в низці міжнародних документів, зокрема:

- **ст. 6 Конвенції**,¹⁶
- **ст. 14 Міжнародного пакту**,¹⁷
- **ст. ст. 8 і 10 Загальної декларації**,¹⁸
- **ст. ст. 104–107 Женевської конвенції**,¹⁹
- **ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій**,²⁰
- **ст. ст. 63, 64, 67 Римського статуту**,²¹
- **практиці ЄСПЛ**.²²

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Присутність сторін у процесі: good practices

- **Участь сторін у судових засіданнях.** Здебільшого учасники кримінального провадження, окрім обвинувачених, були присутні під час судових засідань, у тому числі з використанням ВКЗ. Застосування ВКЗ є типовим для регіонів із надмірним навантаженням на адвокатів, які співпрацюють із системою БПД (Київський регіон), а також для судів Миколаївської та Херсонської областей. Така практика свідчить про адаптацію судової системи до безпекових обмежень воєнного часу (наприклад, № 954/266/23, Нововоронцовський районний суд Херсонської області);

16 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

17 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

18 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

19 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

20 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

21 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

22 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

Присутність сторін у процесі: areas for improvement

- **Неналежна якість участі сторін у режимі ВКЗ.** Зафіксовано значні розбіжності у реалізації права на участь у судовому провадженні через ВКЗ. У низці справ відзначено приклади ефективної участі, однак переважна частина проваджень засвідчує формальний характер залучення, непідготовленість учасників, неналежну технічну та процесуальну організацію ВКЗ. Типовими є випадки формальної або пасивної участі захисників, зокрема у неприйнятних умовах — за кермом, у русі, за відсутності належного зв'язку (наприклад, № 760/21748/24, Солом'янський районний суд м. Києва; № 950/3216/24, Лебединський районний суд Сумської області; № 367/1956/25, Ірпінський міський суд Київської області). У низці випадків суд обґрунтовано наголошував на неефективності участі сторін, зокрема прокурора, у допиті свідка через ВКЗ, що створювало перешкоди для повноцінного встановлення обставин справи. Такий підхід підкреслює важливість особистої присутності представників сторін у залі судових засідань для забезпечення належного дослідження доказів і дотримання принципу змагальності (№ 729/861/24, Бобровицький районний суд Чернігівської області).
- **Неналежна процесуальна активність прокурора.** У кількох зафіксованих провадженнях спостерігалася недостатня залученість прокурора до процесу та ознаки неналежної підготовки до судових засідань. Ці випадки поодинокі, однак заслуговують на увагу, оскільки можуть свідчити як про надмірне навантаження, так і про недостатню комунікацію в межах сторони обвинувачення. Зокрема, у провадженні № 367/2497/23 прокурор не мав інформації про виклик одного з потерпілих та обвинуваченого, не ініціював уточнення обставин і фактично усунувся від процесу, залишаючи прийняття рішень на розсуд суду (Ірпінський міський суд Київської області). У провадженні № 754/17063/23 прокурор, ймовірно, щойно залучений до справи, утримувався від активної участі у допиті потерпілого, попри розбіжності між його поясненнями та обвинувальним актом. У зв'язку з цим суддя ставила уточнюючі запитання, аби з'ясувати обставини справи (Деснянський районний суд м. Києва).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Забезпечення належної якості участі через ВКЗ.** Участь сторін у режимі ВКЗ має бути не лише технічно можливою, але й змістовно та процесуально повноцінною. Необхідно уникати формального залучення, забезпечити належну підготовку учасників і якісний зв'язок. Особливу увагу слід приділяти участі захисників і прокурорів у ключових процесуальних діях. За наявності перешкод — надавати перевагу особистій присутності.

Для органів прокуратури:

- **Підвищення якості участі прокурора.** Забезпечити ефективну участь сторони обвинувачення шляхом посилення процесуальної підготовки прокурорів, особливо у справах із нещодавнім залученням. Удосконалити внутрішню координацію та забезпечити оперативний доступ до матеріалів справи. Поодинокі випадки недостатньої участі потребують уваги, щоб запобігти їх перетворенню на системну проблему.

1.4.2. Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia)

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Принцип особистої присутності обвинуваченого та його належної участі у судовому процесі є фундаментальною складовою права на справедливий суд. Він прямо або імпліцитно закріплений у таких міжнародних актах:

- **ст. 6 Конвенції²³ та ст. 10 Загальної декларації²⁴** — впливає з їхньої мети та змісту й є ключовим елементом права на справедливий суд. Водночас це право не є абсолютним і може бути обмежене за умови добровільної відмови обвинуваченого, доведених спроб повідомлення про розгляд справи або можливості перегляду вироку;
- **пп. «d» п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту²⁵** прямо гарантується право бути судженим у присутності особи;
- **Женевська конвенція** закріплює обов'язковість особистої участі обвинуваченого в судовому розгляді як невід'ємну гарантію справедливого процесу. Зокрема, **ст. 99** забороняє визнання вини без можливості захисту та допомоги адвоката, що передбачає фізичну присутність обвинуваченого або його захисника. **Стаття 104** зобов'язує державу-покровительку та самого обвинуваченого бути завчасно поінформованими про судові слухання. За відсутності такого повідомлення розгляд справи є недопустимим, що унеможливорює судовий процес in absentia без дотримання процедури;²⁶
- **пп. «e» п. 4 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій:** кожному, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, гарантується право на судовий розгляд у його присутності;²⁷
- **Римський статут** закріплює обов'язкову присутність обвинуваченого на судовому розгляді як загальне правило (**п. 1. ст. 63, пп. «d» п. 1 ст. 67**, допускаючи винятки лише за його згодою або у випадку порушення порядку (**п. 2. ст. 61, п. 2 ст. 63**). Навіть за відсутності фізичної присутності забезпечується право на участь через захисника та дистанційний контроль за процесом.²⁸

Окремо звертаємо увагу на **Резолюцію Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 21 травня 1975 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»:**

«Присутність обвинуваченого в судовому засіданні має ключове значення, оскільки забезпечує реалізацію його права бути почутим, сприяє всебічному встановленню фактів та, за потреби, винесенню обґрунтованого вироку. Винятки з цієї норми допускаються лише у виняткових випадках і повинні бути належним чином обґрунтовані з урахуванням принципів справедливого судового розгляду.

[Комітет Міністрів] рекомендує урядам держав-членів застосовувати такі мінімальні правила:

1. Ніхто не може бути притягнутий до суду без того, щоб йому заздалегідь ефективно не вручили повістку, у строк, що дозволяє йому з'явитися до суду та підготувати захист, якщо тільки не встановлено, що він навмисно намагався ухилитися від правосуддя.

23 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

24 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

25 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

26 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

27 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

28 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

2. У повістці має бути зазначено наслідки неявки обвинуваченого до суду.
3. Якщо суд встановить, що обвинувачений, який не з'явився на судові засідання, отримав повістку, суд має перенести засідання, якщо вважає особисту присутність обвинуваченого необхідною або якщо є підстави вважати, що обвинуваченого було позбавлено можливості з'явитися.
4. Обвинуваченого не слід судити заочно, якщо є можливість і доцільність передати провадження іншій державі або запросити екстрадицію.
5. Якщо обвинувачений судиться заочно, докази повинні досліджуватися у звичайному порядку, і сторона захисту має право брати участь у процесі.
6. Рішення, ухвалене за відсутності обвинуваченого, має бути йому повідомлене відповідно до правил вручення повістки, а строк оскарження не може розпочинатися, поки засуджений фактично не отримає повідомлення про рішення, якщо тільки не встановлено, що він навмисно ухилявся від правосуддя.
7. Кожна особа, засуджена заочно, повинна мати можливість оскаржити вирок усіма засобами правового захисту, які були б доступні, якби вона була присутня.
8. Особа, засуджена заочно без належного вручення повістки, повинна мати право на засіб правового захисту, який дозволить скасувати це рішення.
9. Особа, засуджена заочно після належного вручення повістки, має право на повторний судовий розгляд у загальному порядку, якщо вона доведе, що її відсутність і неможливість повідомити суд були зумовлені об'єктивними причинами, що не залежали від її волі».²⁹

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ послідовно наголошує, що засудження *in absentia* можливе лише за дотримання гарантій справедливого суду. Ключовими є належне інформування особи та реальна можливість участі або перегляду вироку. Детальний аналіз відповідної практики ЄСПЛ, зокрема рішень *Colozza v. Italy* (1985)³⁰, *Sejdovic v. Italy* (2006)³¹, *Sanader v. Croatia* (2015)³², *Medenica v. Switzerland* (2001)³³ та ін., наведено у попередньому звіті³⁴ та в Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект)³⁵.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Форма провадження. Як і в попередні періоди, переважна більшість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів розглядається за процедурою спеціального судового провадження (*in*

29 Council of Europe. (1975). Resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused. Adopted by the Committee of Ministers on 21 May 1975 at the 245th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/16804f7283>.

30 Рішення ЄСПЛ у справі *Colozza v. Italy*, 12 лютого 1985 року, заява № 9024/80. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462>.

31 Рішення ЄСПЛ у справі *Sejdovic v. Italy*, 1 березня 2006 року, заява № 56581/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-72629>.

32 Рішення ЄСПЛ у справі *Sanader v. Croatia*, 12 лютого 2015 року, заява № 66408/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151039>.

33 Рішення ЄСПЛ у справі *Medenica v. Switzerland*, 14 червня 2001 року, заява № 20491/92. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59518>.

34 Звіт, червень 2024 року, за результатами впровадження 2 фази Проєкту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини». URL: https://uba.ua/documents/%D0%9A%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%202024/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D0%B8%D1%89%D0%B8%D0%BA/UKR_Trial%20Monitoring_2024.pdf.

35 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

absentia). За результатами моніторингу лише **у 7 справах обвинувачені були** фізично присутні в судових засіданнях, зокрема:

- № 367/3598/23, № 367/2115/23, № 367/7326/23, № 367/6457/24 — Ірпінський міський суд Київської області;
- № 939/2033/24 — Бородянський районний суд Київської області;
- № 332/3499/24 — Заводський районний суд м. Запоріжжя;
- № 588/800/24 — Тростянецький районний суд Сумської області.

У **решті справ розгляд здійснювався за відсутності обвинуваченого**. Це зумовлено такими факторами: i) більшість обвинувачених перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території рф; ii) місцезнаходження обвинувачених є невідомим; iii) у багатьох випадках немає жодної реальної можливості забезпечити їхню явку до суду.

Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia): good practices

- **Повідомлення обвинувачених.** У більшості проваджень повідомлення обвинувачених про судовий розгляд здійснюється шляхом публікації повісток щонайменше тричі, двома мовами (українською та російською), на офіційних ресурсах: сайті ОГП та в газеті «Урядовий кур'єр».
- **Вжиття додаткових заходів.** У низці проваджень суди та прокурори вжили проактивних заходів для встановлення місцезнаходження обвинувачених, належного їх повідомлення про судові засідання та перевірки ефективності таких повідомлень.

Зокрема, у справі № 201/4513/23 (Павлоградський міськрайонний суд) встановлено, що обвинувачений перебуває на тимчасово окупованій території, працює в управлінні ФСБ РФ у т.зв. «ДНР», не перетинав державний кордон і не веде активності в соцмережах. Це стало підставою для розгляду справи in absentia.

В окремих провадженнях повідомлення здійснювалося на робочі електронні адреси, зокрема установ, у яких обвинувачені продовжують працювати (№ 367/1956/25, Ірпінський міський суд; № 748/4032/24, Чернігівський районний суд; № 754/15727/23, Деснянський районний суд м. Києва). У справі № 367/7122/24 як доказ було надано скриншоти, що підтверджують факт прочитання обвинуваченим повідомлення, після чого він видалив переписку.

Також зафіксовано такі практики в судах: i) ініціювання перевірок щодо перебування обвинувачених серед військовополонених або загиблих; ii) надсилання повісток у форматі PDF через декілька каналів зв'язку — месенджери (Telegram, Viber), особисті та робочі електронні адреси, включно з офіційною адресою так званого «Верховного суду Криму» (у справі № 367/8744/23 усі листи були доставлені, Telegram-повідомлення прочитані, після чого обвинувачена заблокувала відправника); iii) ініціювання взаємодії захисників із підзахисними для забезпечення реалізації їхніх процесуальних прав; iv) звернення до прокуратури щодо використання електронних адрес обвинувачених, отриманих через Головне управління розвідки Міністерства оборони України, для належного повідомлення, а також внесення цієї інформації до баз даних суду (№ 753/20268/24, Дарницький районний суд м. Києва; № 367/7122/24, № 367/1956/25, № 367/8744/23, Ірпінський міський суд Київської області).

Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (in absentia): areas for improvement

- **Формальний характер повідомлення.** Виклики в кримінальних провадженнях про воєнні злочини здійснюються шляхом публікації повісток у газеті «Урядовий кур'єр» та на сайтах Офісу Генерального прокурора й відповідного суду. Водночас ефективність такого способу повідомлення є сумнівною, оскільки обвинувачені — військові рф — ймовірно не мають доступу до українських офіційних ресурсів.

- **Мовне питання повідомлення.** У низці проваджень зафіксовано відсутність перекладу повідомлень для обвинувачених російською мовою, попри ймовірне незнання ними української. Це створює ризик неналежного повідомлення про судові засідання (№ 766/10206/23, № 766/9963/24, Херсонський міський суд Херсонської області). Переклад процесуальних документів здійснюється вибірково: у справі № 760/21748/24 (Солом'янський районний суд м. Києва) перекладено повідомлення про підозру, однак обвинувальний акт — ні. Захисник не наполягав на перекладі.
- **Недостатнє бюджетне забезпечення.** У низці проваджень за процедурою спеціального судового провадження фіксувалися випадки відсутності або затримки публікації повісток в «Урядовому кур'єрі» через нестабільне бюджетне фінансування. Відсутність повісток унеможлиблює належне повідомлення підозрюваних, ускладнює дотримання розумних строків розгляду справ і негативно впливає на відкритість та доступність судового процесу тощо.
- **Недоліки у повідомленні.** У кримінальному провадженні № 367/8696/23 (Ірпінський міський суд Київської області) прокурор наполягав на належному повідомленні обвинуваченого через публікацію повісток на офіційних ресурсах. Водночас захисниця вказала на складність пошуку повістки: відсутність публікації російською мовою, некоректний результат пошуку за ПІБ, а також технічну помилку в самій повістці — замість даних обвинуваченого зазначено реквізити Офісу Генерального прокурора. Суд визнав наявність технічної помилки. Захист наполягав, що це позбавило обвинуваченого реальної можливості дізнатися про засідання, а отже повідомлення не було належним. Випадок має поодинокий характер.
- **Ігнорування ініціатив сторони захисту.** У низці проваджень не було вжито додаткових заходів для повідомлення обвинувачених, на яких наполягала сторона захисту (№ 588/800/24, Тростянецький районний суд Сумської області; № 939/2192/24, № 369/6336/23, Бородянський районний суд Київської області; № 578/264/24, Краснопільський районний суд Сумської області).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для органів прокуратури:

- **Забезпечення ефективного повідомлення обвинувачених.** Повідомлення про судовий розгляд має здійснюватися не лише формально, а з урахуванням реального доступу обвинуваченого до відповідних джерел інформації. Доцільно розширити практику використання альтернативних каналів комунікації — електронних адрес, месенджерів, офіційних ресурсів держави-агресора, а також ініціювати взаємодію захисників із підзахисними для перевірки ефективності повідомлення.

Забезпечити перевірку точності даних у повістках, що публікуються на офіційних ресурсах, з метою уникнення технічних помилок (неправильні ПІБ, адреси тощо), які можуть нівелювати повідомлення як процесуальну гарантію.

- **Забезпечення перекладу процесуальних документів.** З метою забезпечення реального доступу обвинувачених до інформації про судовий розгляд, слід на системному рівні передбачити переклад ключових процесуальних документів (зокрема, повісток, обвинувального акта) російською мовою, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що обвинувачений не володіє українською.
- **Бюджетне забезпечення повідомлення.** Гарантувати стабільне фінансування витрат, пов'язаних із повідомленням обвинувачених у справах *in absentia* (зокрема, публікацій у друкованих ЗМІ), як необхідну умову дотримання процесуальних строків, відкритості провадження та допустимості розгляду за відсутності обвинуваченого.

1.4.3. Право на захист

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Кожна особа, якій пред'явлено кримінальне обвинувачення, має право: i) захищати себе особисто або за допомогою захисника, обраного на власний розсуд; ii) у разі відсутності фінансової можливості — одержувати безоплатну юридичну допомогу, коли цього вимагають інтереси правосуддя; iii) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту та спілкування з обраним захисником. Ці гарантії закріплені у:

- **пп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції**;³⁶
- **ст. 14 Міжнародного пакту**;³⁷
- **положеннях Загальної декларації**;³⁸
- **ст. ст. 99, 105 Женевської конвенції**;³⁹
- **ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій**;⁴⁰
- **пп. «с» п. 2 ст. 55, пп. «d» п. 1 ст. 67 Римського статуту**.⁴¹

ПРАКТИКА ЄСПЛ

Відповідно до практики ЄСПЛ, право на захист охоплює не лише формальне призначення захисника, а й гарантії реальної, ефективної та практичної правової допомоги. Держава несе позитивні зобов'язання втручатися, якщо дії або бездіяльність захисника явно підривають інтереси правосуддя, навіть за відсутності скарг з боку підзахисного. Формалізм, технічні підстави для відмови у захисті, конфлікт інтересів чи обмеження в доступі до адвоката можуть становити порушення статті 6 Конвенції.

Більш детальний аналіз відповідної практики ЄСПЛ наведено у попередньому звіті⁴², в Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект)⁴³, а також у тематичних публікаціях⁴⁴.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Участь захисника у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів є обов'язковою як з огляду на тяжкість злочину, так і через специфіку провадження (ч.ч. 1, 2 ст. 52 КПК).

36 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

37 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

38 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

39 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

40 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

41 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

42 Звіт, червень 2024 року, за результатами впровадження 2 фази Проекту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини». URL: https://uba.ua/documents/%D0%9A%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%202024/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D0%B8%D1%89%D0%B8%D0%BA/UKR_Trial%20Monitoring_2024.pdf.

43 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

44 Саленко О. Право на правову допомогу [ефективну, реальну, практичну]: Розвиток практики ЄСПЛ. Supreme Observer. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/161/pravo-na-pravovu-dopomogu-%5Befektyvnu-realnu-praktychnu%5D-rozvytok-praktyky-yespl-/>.

Право на захист: good practices

- **Обов'язкова участь захисника.** За результатами моніторингу не виявлено порушень у доступі обвинувачених до захисника, призначеного державою. Усі провадження супроводжуються залученням адвоката із системи БПД, що забезпечує дотримання мінімальних процесуальних гарантій незалежно від процесуальної поведінки обвинуваченого або його фактичної присутності (обвинувачені перебувають у полоні, на тимчасово окупованих територіях, на території рф або коли їхнє місцезнаходження невідоме).
- **Реалізація права на захист у присутності обвинуваченого.** У провадженнях, де обвинувачені фізично присутні в судовому засіданні, належним чином забезпечено їхнє право на захист. Обвинувачені мають можливість конфіденційно спілкуватися із захисниками, суд надає достатній час для консультацій, що дозволяє якісно підготуватися до розгляду справи. У діях захисників відсутні ознаки формальності або байдужості (№ 332/3499/24, Заводський районний суд м. Запоріжжя).
- **Активна процесуальна позиція захисників у справах in absentia.** У низці проваджень, що розглядаються, захисники демонструють належну професійну підготовку, сформовану правову позицію та активно реалізують процесуальні повноваження. Зокрема, подають обґрунтовані клопотання, беруть участь у дослідженні доказів, допитують потерпілих і свідків, звертають увагу суду на процесуальні порушення (№ 748/5045/24, Чернігівський районний суд; № 335/3484/24, Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя; № 939/1258/24, Бородянський районний суд Київської області; № 754/18236/23, Деснянський районний суд м. Києва; № 578/264/24, Краснопільський районний суд Сумської області; № 485/167/25, Снігурівський районний суд; № 766/10206/23, Херсонський міський суд; № 201/4513/23, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області; № 638/8749/23, Шевченківський районний суд м. Харкова).

У справі № 754/18236/23 (Деснянський районний суд м. Києва) захисник: i) ініціював відкладення судового засідання через відсутність потерпілого та відсутність належних доказів ідентифікації обвинуваченого; ii) заявив клопотання про перегляд відеоматеріалів, доданих до письмових доказів (задоволено судом); iii) працював із нотатками, був обізнаний зі змістом матеріалів справи та підготовлений до дослідження доказів; iv) виявив процесуальні порушення (відсутність завірених копій доказів); v) критично проаналізував докази сторони обвинувачення, зокрема їх походження, автентичність і дані щодо громадянства обвинуваченого.

Адвокати, які демонстрували підвищену активність під час здійснення захисту, пройшли спеціалізовані тренінги з тематики воєнних злочинів (№ 588/800/24, Тростянецький районний суд Сумської області).

У поодиноких випадках захисники вживають додаткових заходів для встановлення контакту з обвинуваченими у справах in absentia. Зокрема, здійснюються спроби зв'язку через соціальні мережі та альтернативні канали комунікації (наприклад, справа № 754/15727/23, Деснянський районний суд м. Києва). Такі дії сприяють реальному, а не формальному забезпеченню права на захист.

У провадженнях, де відбувається заміна захисника, новопризначені адвокати належним чином забезпечують реалізацію права на захист, зокрема шляхом подання клопотань про перенесення засідання для ознайомлення з матеріалами справи (№ 367/6497/24 — Ірпінський міський суд Київської області; № 363/2563/24 — Вишгородський районний суд Київської області).

Право на захист: areas for improvement

- **Неналежна участь захисників.** У низці проваджень зафіксовано випадки участі захисників, що не відповідає стандартам ефективного захисту. Зокрема, участь через ВКЗ відбувалась у неприйнятних умовах (за кермом, у русі, з поганим зв'язком); виявлено неознайомленість із матеріалами справи, відмову від участі в допитах, відсутність сформованої правової позиції під час судових дебатів. Такі випадки свідчать про формальний підхід і

ставлять під сумнів реальне забезпечення права на захист (№ 760/21748/24, Солом'янський районний суд м. Києва; № 950/3216/24, Лебединський районний суд Сумської області; № 367/1956/25, Ірпінський міський суд Київської області; № 185/3969/23, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області; № 939/226/23, Бородянський районний суд Київської області).

- **Неявка захисників і зловживання процесуальними правами.** У низці кримінальних проваджень зафіксовано випадки неявки або запізнення захисників без поважних причин і без повідомлення суду (№ 370/1757/23, Макарівський районний суд Київської області; № 367/11332/24, № 370/140/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 337/6022/24, Хортицький районний суд м. Запоріжжя; № 644/5405/24, Індустріальний районний суд м. Харкова; № 363/6664/23, Вишгородський районний суд Київської області). Для прикладу, у кримінальному провадженні № 370/1757/23 (Макарівський районний суд Київської області) захисник не з'являвся на жодне судове засідання, попри численні клопотання про участь у режимі ВКЗ, що не були задоволені судом (див. [ухвала 1](#), [ухвала 2](#)). Прокурор і потерпілі заявили про зловживання з боку захисника та звернулись до КДКА. Згодом захисника було замінено. Окремо фіксувалися випадки зловживання правом, зокрема шляхом неузгоджених відмов від участі, заяв про територіальні обмеження представництва та інших дій, спрямованих на затягування провадження (№ 367/6700/24, № 370/1485/23, Ірпінський міський суд Київської області).
- **Недостатня реакція на порушення з боку захисників.** В окремих провадженнях зафіксовано відсутність належної реакції суду та/або системи БПД та органів адвокатського самоврядування на порушення, допущені захисниками, зокрема неявку, пасивну участь або неналежне виконання обов'язків (№ 370/140/24, № 367/1956/25, Ірпінський міський суд Київської області). Така бездіяльність створює ризики формального захисту та підриває довіру до інституту адвокатури.
- **Виклики реалізації права на захист: суспільний тиск і підрив професійної ролі захисника.** У низці проваджень зафіксовано випадки публічного тиску та негативного ставлення до захисників, залучених до справ щодо воєнних злочинів. У справі № 361/487/24 (Броварський міськрайонний суд Київської області) захисниця звернула увагу суду на критику в медіа, зокрема в сюжеті відомого телеканалу щодо «надмірної завзятості» адвокатів, які співпрацюють із системою БПД у захисті військовослужбовців рф. У справі № 588/800/24 (Тростянецький районний суд Сумської області) зафіксовано агресивну поведінку потерпілих щодо захисників - ворожі коментарі, саркастичні інтонації, отождолення адвоката з обвинуваченим. Такі ситуації засвідчують складний етичний контекст захисту у справах про воєнні злочини та вразливість адвокатів до суспільного осуду навіть у межах належного виконання професійного обов'язку.
- **Проблема балансу між правом на захист і етичними стандартами у справах про воєнні злочини.** У кримінальному провадженні № 361/1117/24 (Броварський міськрайонний суд Київської області) дебати сторін супроводжувалися високим емоційним напруженням. Аргументи захисту, зокрема: i) виправдання дій військовослужбовців рф з посиланням на «власну безпеку»; ii) заперечення обставин, викладених потерпілими; iii) спроби класифікації обвинувачених як комбатантів, що нібито звільняє їх від кримінальної відповідальності; iv) зневажливі оцінки потерпілої, яку охарактеризовано як особу, що нібито вигадала згвалтування та втрату вагітності з метою отримання компенсації, викликали суспільний резонанс. Публікація цих тез представницею потерпілої у Facebook спричинила хвилю критики на адресу захисників. Ситуація ілюструє складність дотримання межі між реалізацією права на захист і дотриманням етичних стандартів у комунікації в чутливих справах, що супроводжуються підвищеною увагою суспільства.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для системи безоплатної правничої допомоги та органів адвокатського самоврядування:

- **Забезпечення ефективної участі захисників.** Право на захист має реалізовуватися не формально, а шляхом активної та професійної участі захисників із дотриманням стандартів якості: забезпеченням належних умов і стабільного зв'язку під час ВКЗ, підготовкою до справи, участю в допитах та судових дебатах. Рекомендується враховувати логістичні можливості адвокатів та їхню готовність до участі в засіданнях конкретного суду, аби уникнути подальших зривів розгляду справ.
- **Забезпечення ефективної заміни захисників у разі виявлення недоліків.** Суд має своєчасно реагувати на систематичну неявку або бездіяльність захисника, інформувати Центр БПД та ініціювати дисциплінарні заходи. У разі заміни адвоката має бути гарантовано достатній час для ознайомлення з матеріалами справи з метою забезпечення реального, а не формального захисту.
- **Посилення контролю за якістю правової допомоги.** Варто переглянути та посилити механізми моніторингу.
- **Розробити спеціальні підходи до участі захисників у справах in absentia.** Проєкт рекомендує Національній асоціації адвокатів України, Вищій школі адвокатури НААУ та Координаційному центру з надання БПД: i) забезпечувати спеціалізовані навчальні та тренінгові програми для адвокатів, які залучаються до справ про воєнні злочини; ii) розглянути доцільність запровадження спеціалізації захисників для підвищення їхньої спроможності ефективно працювати з цією категорією справ.
- **Забезпечення інституційної підтримки адвокатів, які здійснюють захист у справах про воєнні злочини.** З огляду на моральну напругу, суспільний осуд і зафіксовані випадки агресивної поведінки щодо захисників, рекомендується: i) проводити просвітницькі кампанії щодо недопустимості ототожнення адвоката з його клієнтом; ii) забезпечити доступ до психологічної підтримки для адвокатів, які працюють у справах цієї категорії; iii) вживати ефективних заходів безпеки для адвокатів, особливо у зонах ризику та в резонансних провадженнях.

1.4.4. Участь потерпілих і свідків

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право сторін на виклик, допит та перехресний допит свідків є невід'ємною складовою справедливого судового розгляду. Кожен обвинувачений має щонайменше право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. Це закріплено у:

- **пп. «d» п. 3 ст. 6 Конвенції**,⁴⁵
- **пп. «e» п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту**,⁴⁶
- **ст. 105 Женевської конвенції**,⁴⁷

45 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

46 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

47 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

- пп. «g» п. 4 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій;⁴⁸
- пп. «e» п. 1 ст. 67, ст. 68 Римського статуту.⁴⁹

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ надає автономне значення поняттю «свідок», визнаючи ним «будь-яку особу, показання якої використовуються для доведення винуватості». ЄСПЛ детально аналізує право обвинуваченого «допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення». Окрема увага приділяється ситуаціям, коли свідок не з'являється до суду: ЄСПЛ враховує «поважні причини їх неявки», «значущість їхніх показань для вироку» та «урівноважувальні чинники», які можуть компенсувати обмеження цього права. Розглядаються також інші обмеження, зокрема «використання анонімних свідків», «свідків у справах про статеві злочини» та «тих, хто відмовляється свідчити в суді». ЄСПЛ наголошує на критичному значенні «права сторони захисту на виклик своїх свідків», що є ключовим елементом змагальності, та підкреслює необхідність «балансу між інтересами потерпілих і правами обвинуваченого на справедливий допит». Системний аналіз практики ЄСПЛ щодо участі свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект), зокрема у розділі 4 «Допит свідків». ⁵⁰

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

У межах цього етапу моніторингу окрему увагу було приділено участі потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. З цією метою до Запитальника було додано питання, які стосуються умов, способу та ефективності їхньої участі під час судового розгляду. Така імплементація стала результатом обговорень із міжнародними партнерами щодо адаптації національної практики до стандартів, закріплених у Протоколі для судів по роботі з вразливими потерпілими та свідками. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення відповідного Протоколу Рішенням Ради суддів України № 38 від 11 листопада 2024 року.

Участь потерпілих і свідків: good practices

- **Належний підхід до інформування потерпілих і свідків, забезпечення необхідної підтримки.** Особи завчасно повідомлялися, отримували пам'ятки, їм роз'яснювали права, порядок допиту, надавали практичну й психологічну підтримку, зокрема з боку Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків, був присутній психолог (№ 337/4647/24 Хортицький районний суд м. Запоріжжя, № 521/14861/23 Малиновський районний суд м. Одеси, № 335/3484/24 Вознесенівський районний суд м. Запоріжжя, № 748/3480/24 Чернігівський районний суд Чернігівської області, № 748/1793/24 та № 485/167/25 Снігурівський районний суд Миколаївської області, № 367/8696/23 та № 367/2115/23 Ірпінський міський суд Київської області, № 754/12142/22 Деснянський районний суд м. Києва).

Окремо зауважимо, що в одному з кримінальних проваджень свідок — військовополонений громадянин РФ — був допитаний у режимі ВКЗ з приміщення Заводського районного суду м. Запоріжжя. Такий формат було обрано з міркувань безпеки, з огляду на його ста-

48 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

49 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

50 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

тус і обставини розгляду справи. Допит було організовано з дотриманням процесуальних гарантій: свідок був належним чином поінформований про процедуру надання показань, права та обов'язки; отримав практичну й психологічну підтримку; було забезпечено переклад, що дозволило йому повноцінно брати участь у процесі (№ 332/3499/24 Заводський районний суд м. Запоріжжя).

- **Забезпечення участі через ВКЗ та логістична гнучкість.** Потерпілі брали участь з інших регіонів через ВКЗ, суд вживав заходів для забезпечення доступу до суду, у разі потреби взаємодіяв із місцевими судами (№ 754/12142/22, № 754/15727/23 Деснянський районний суд м. Києва, № 201/4513/23 Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області).
- **Ефективна участь потерпілих та / або їх представників.** Представники були присутні, активно брали участь, подавали цивільні позови, здійснювали комунікацію з судом (№ 2276/23 Ірпінський міський суд Київської області, № 335/3484/24 Вознесенівський районний суд м. Запоріжжя).
- **Реагування суду на занепокоєння потерпілого щодо приватності, роз'яснення меж відкритості тощо.** Для прикладу, в одному з кримінальних проваджень під час судового засідання один із потерпілих звернувся до суду з проханням з'ясувати, з якою метою прибули вільні слухачі, чи буде здійснюватися фото— або відеофіксація, та чи публікуватимуться матеріали із зазначенням імен потерпілих. Суд належним чином відреагував, пояснивши, що клопотань про фіксацію не надходило, а отже, згідно з правилами відкритості судового процесу, слухачам дозволено бути присутніми, але без фото— та відеозйомки (№ 367/8696/23 Ірпінський міський суд Київської області).

Участь потерпілих і свідків: areas for improvement

- **Недостатнє оновлення контактної інформації потерпілих.** У низці проваджень зафіксовано випадки, коли потерпілі не отримують повістки через зміну місця проживання або контактних даних. Водночас сторона обвинувачення та суди не вживають активних заходів для оновлення інформації чи встановлення зв'язку. Адвокати потерпілих, у свою чергу, не реагують на повідомлення суду, що ускладнює забезпечення їх участі у процесі (№ 939/1258/24, Бородянський районний суд Київської області; № 363/872/23, № 363/2983/24, Вишгородський районний суд Київської області).
- **Недостатність підтримки вразливих потерпілих і свідків.** У низці проваджень зафіксовано відсутність належної практичної, емоційної та психологічної підтримки потерпілих. Ігнорування потреб таких осіб, у тому числі в контексті пережитої травми, свідчить про відсутність системного впровадження підтримувального підходу. Це не відповідає принципам чутливого правосуддя та може негативно впливати на здатність особи повноцінно брати участь у процесі.

У кримінальному провадженні № 939/226/23 (Бородянський районний суд Київської області) потерпілий, який на момент злочину був неповнолітнім, під час допиту виявляв виразні ознаки стресу при згадуванні обставин. За інформацією, отриманою від потерпілого, йому була запропонована психологічна допомога, однак він не скористався нею вчасно. Наразі потерпілий визнає потребу в психологічній підтримці. Цивільного позову не подавав, оскільки не був достатньо обізнаний із процедурою подання. На момент проведення додаткового допиту зв'язок із представником потерпілого був відсутній.

У справі № 754/17063/23 (Деснянський районний суд м. Києва) один із потерпілих брав участь у судовому засіданні через ВКЗ з іншого суду, однак під час допиту поряд із ним не було жодного супроводжуючого працівника. Це вже другий випадок у межах цієї справи, коли дистанційна участь потерпілого відбувалася без фізичної підтримки або допомоги з боку місцевого суду. Лише після ініціативи секретаря суду було організовано зв'язок із Шевченківським районним судом м. Дніпра для виклику розпорядника.

У кримінальному провадженні № 367/2497/23 (Ірпінський міський суд Київської області) прокурор повідомив, що одна з потерпілих пояснила свою відсутність нездатністю бути присутньою через психологічну травму — згадки про події провокують у неї жахливі спогади та депресивний стан.

- **Пасивна участь представника потерпілого.** У частині проваджень участь представника є формальною та неактивною (№ 754/15727/23, Деснянський районний суд м. Києва; № 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області).
- **Використання відеозаписів без можливості допиту свідка стороною захисту.** У низці проваджень як докази використовуються відеозаписи допитів свідків, проведених на досудовій стадії без участі сторони захисту, що позбавляє обвинуваченого можливості поставити запитання (№ 939/2099/23, Бородянський районний суд Київської області). Водночас, у випадках об'єктивної неможливості допиту свідка (наприклад, обміну військовополоненого), відеодопит може бути допустимим, якщо забезпечено процесуальні гарантії, інформування та підтримку (№ 185/3969/23, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області).
- **Перенесення розгляду через неявку потерпілих, свідків.** У деяких провадженнях фіксується неодноразове відкладення судових засідань через неявку потерпілих без вжиття реальних заходів для забезпечення їх участі, навіть коли йдеться про публічну особу (№ 755/20220/21, Дніпровський районний суд міста Києва).
- **Відсутність координованої роботи** між прокуратурою та судами щодо встановлення місця перебування потерпілих. Прокурор не обізнаний про доручення суду щодо розшуку мобілізованого потерпілого, не надсилались запити до Міноборони (№ 363/2983/24 Вишгородський районний суд Київської області).
- **Високий рівень неявки потерпілих і свідків.**

У частині проваджень потерпілі подають заяви про розгляд справи без їх участі (№ 485/1015/23, Миколаївський апеляційний суд; № 939/2192/24, Бородянський районний суд Київської області; № 712/3576/24, Соснівський районний суд м. Черкас; № 760/7344/22, Солом'янський районний суд м. Києва; № 644/685/24, Орджонікідзевський районний суд м. Харкова; № 367/11498/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 490/2519/24, Центральний районний суд м. Миколаєва; № 485/2543/24 Снігурівський районний суд Миколаївської області).

В інших випадках причини неявки потерпілих суду невідомі, не завжди зрозуміло, чи потерпілий свідомо відмовився від участі, чи це є наслідком неналежної комунікації, дезінформованості або бездіяльності сторін. Окремі суди не фіксують у протоколах підстав неявки або не перевіряють, чи була особа належно поінформована про свої права, обов'язки й наслідки неучасті (№ 766/18628/24, Херсонський міський суд Херсонської області; № 939/1258/24, Бородянський районний суд Київської області; № 523/224/23, Одеський апеляційний суд; № 755/20220/21, Дніпровський районний суд міста Києва).

Окремої уваги потребує кримінальне провадження, де прокурор повідомив, що потерпілий був завчасно поінформований про дату та час судового засідання, проте неодноразово не з'являвся без поважних причин. У зв'язку з цим прокурор подав клопотання про притягнення потерпілого до адміністративної відповідальності, яке було задоволено судом (№ 766/6280/24, Херсонський міський суд Херсонської області). Застосування санкцій до потерпілого без попереднього з'ясування причин неявки, оцінки його обізнаності, психологічного стану чи можливих ускладнень (вразливість, життєві обставини, потреба в підтримці) свідчить про відсутність людиноцентричного підходу до здійснення правосуддя.

- **Незацікавленість та втрата довіри потерпілих до судового процесу.**

У кримінальному провадженні № 363/872/23 (Вишгородський районний суд Київської області) потерпілі систематично не з'являються на судові засідання, попри повідомлення через СМС та систему «Електронний суд». За словами суду та прокурора, зв'язок із потерпілими фактично

втрачено, а причина відсутності участі — відсутність інтересу до процесу. Один із потерпілих, імовірно, не отримує СМС-повідсток через зміну номера, а адвокат, хоча й отримує повідомлення, не виконує представницьку функцію належним чином.

В іншому кримінальному провадженні № 754/18236/23 (Деснянський районний суд м. Києва) потерпілий, відомий правозахисник з АР Крим, був завчасно повідомлений про судові засідання, однак не бере участі особисто. Натомість надсилає письмові заяви, в яких висловлює глибоку стурбованість тривалим розглядом справи, яка слухається з грудня 2023 року, та просить прискорити провадження і направити йому копію вироку. На стадії завершення досудового розслідування потерпілий письмово відмовився від ознайомлення з матеріалами справи, що свідчить про зниження довіри та залученості. Провадження стосується незаконної депортації, вчиненої у 2016 році, яку потерпілий пов'язує зі своєю правозахисною діяльністю. У справі є публікації в ЗМІ, що підтверджують його затримання та тривале незаконне тримання під вартою з боку окупаційної влади.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів, органів прокуратури, системи БПД:

- **Інформування та комунікація з потерпілими і свідками.** Рекомендується перевіряти актуальність контактної інформації потерпілих при надходженні справи, забезпечувати учасників зрозумілою пам'яткою щодо їхніх прав, обов'язків та форм участі. У разі систематичної неявки потерпілого без заяв слід ініціювати додаткову комунікацію для з'ясування причин неучасті та роз'яснення альтернатив: участь через ВКЗ, залучення представника або подання відповідної заяви.
- **Правова допомога та представництво.** На досудовій і судовій стадіях забезпечувати обізнаність потерпілих про право на безоплатну правову допомогу. У разі тривалої відсутності призначеного представника ініціювати заміну або додаткову комунікацію через центр БПД.
- **Психологічна підтримка та робота з вразливими особами.** Рекомендується запровадити системну оцінку вразливості потерпілих і свідків до їх допиту та, за їхньою згодою, забезпечувати психологічну підтримку. Розробити єдиний реферальний механізм (із чітким розподілом ролей між прокурорами та судами), аби уникнути дублювання повноважень щодо виклику й взаємодії з потерпілими та свідками.
- **Забезпечити усвідомлену та добровільну відмову потерпілого від участі в судовому розгляді.** У разі подання відповідної заяви необхідно перевірити, чи є така відмова вільною, поінформованою та добровільною, зокрема шляхом роз'яснення прав, можливостей участі (включно з участю через ВКЗ або представника) та наслідків відмови.

1.5. Рівність сторін

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право на справедливий судовий розгляд охоплює принцип рівності сторін, який передбачає, що кожна сторона у кримінальному провадженні повинна мати реальну можливість представити свою позицію за рівних умов перед незалежним і безстороннім судом. Усі особи є рівними перед законом та судами, мають право на рівний захист своїх прав, на прилюдний і справедливий розгляд їхньої справи на основі повної рівності. Це закріплено у:

- **п.1 ст. 6 Конвенції**;⁵¹
- **ст. 14 Міжнародного пакту**;⁵²
- **ст.ст. 7, 8 та 10 Загальної декларації**;⁵³
- **Женевська конвенція** не формулює принцип рівності сторін як окрему норму, однак забезпечує його реалізацію через вимогу застосовувати до військовополонених такі самі процедури, як і до військовослужбовців держави, що тримає в полоні (**ст. 102**). Крім того, **ст. ст. 99–105** передбачають гарантії справедливого розгляду, включно з правом на захист, виклик свідків і участь адвоката — що забезпечує фактичну процесуальну рівність з обвинуваченням;⁵⁴
- **ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій**;⁵⁵
- **пп. «е» п. 1 ст. 67 Римського статуту** передбачено, що обвинувачений має право «викликати свідків на захист на тих самих умовах, що й прокуратура», а ст. 64 покладає на Суд обов'язок забезпечити змагальний характер провадження та однакові процесуальні можливості для захисту й обвинувачення.⁵⁶

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ послідовно підкреслює, що рівність сторін є невід'ємною складовою справедливого судового розгляду, гарантованого п. 1 статті 6 Конвенції. Це передбачає, що кожна сторона має бути поставлена в рівні умови для представлення своєї позиції у справі без перебування у гіршому становищі порівняно з опонентом (*Öcalan v. Turkey* (2010)⁵⁷, *Foucher v. France*(1997)).⁵⁸ Право на змагальне провадження передбачає можливість сторін знати, ознайомлюватися та коментувати всі докази і аргументи, які можуть вплинути на рішення суду (*Brandstetter v. Austria* (1991))⁵⁹. У низці справ ЄСПЛ визнавав порушення навіть за відсутності доведених негативних наслідків, якщо сторона була позбавлена доступу до матеріалів чи не мала можливості надати свої зауваження (*Bajić v. North Macedonia* (2021))⁶⁰. Ці принципи застосовуються як у кримінальних, так і цивільних справах, і ЄСПЛ часто розглядає їх у сукупності з іншими гарантіями, зокрема правом на захист, закріпленим у п. 3 ст. 6 Конвенції (*Ibrahim and Others v. the United Kingdom* (2016))⁶¹.

Більш детальний аналіз практики ЄСПЛ щодо рівності сторін та змагального процесу подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект), розділ V, пункт 2: «Рівність сторін і змагальне провадження».⁶²

51 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

52 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

53 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

54 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

55 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

56 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

57 Рішення ЄСПЛ у справі *Öcalan v. Turkey*, 6 липня 2010 року, заява № 5980/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99978>.

58 Рішення ЄСПЛ у справі *Foucher v. France*, 18 березня 1997 року, заява № 22209/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58017>.

59 Рішення ЄСПЛ у справі *Brandstetter v. Austria*, 28 серпня 1991 року, заяви № 11170/84; 12876/87; 13468/87. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57683>.

60 Рішення ЄСПЛ у справі *Bajić v. North Macedonia*, 10 червня 2021 року, заява № 2833/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210320>.

61 Рішення ЄСПЛ у справі *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, 13 вересня 2016 року, заяви № 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680>.

62 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

За результатами впровадження Проєкту не встановлено особливостей реалізації права на рівність сторін у розглянутих кримінальних провадженнях, не зафіксовано фактів, які б свідчили про порушення цього принципу або істотний дисбаланс між сторонами обвинувачення і захисту.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Забезпечувати дотримання принципу рівності сторін у кримінальному провадженні.** Суди мають гарантувати обом сторонам — обвинувачення та захисту — рівні процесуальні можливості: доступ до матеріалів справи, право на ефективне представлення позиції, коментування доказів, участь у засіданнях на рівних умовах. Це є невід’ємною частиною справедливого судового розгляду та має зберігатися як у звичайних, так і в чутливих справах, зокрема щодо воєнних злочинів.

1.6. Презумпція невинуватості і тягар доказування

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Презумпція невинуватості є одним із фундаментальних принципів справедливого судового розгляду, який гарантує, що кожна особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинною, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку. Цей принцип закріплено у низці міжнародних документів:

- **п. 2 с. 6 Конвенції:** «Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинним, доки його вину не буде доведено в законному порядку»;⁶³
- **п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту:** «Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки його винуватість не буде доведено згідно із законом»;⁶⁴
- **ст. 11 Загальної декларації:** «Кожна людина, яка обвинувачується у вчиненні злочину, має право вважатися невинною, доки її вина не буде доведена згідно із законом на відкритому судовому розгляді, на якому їй були забезпечені всі можливості для захисту»;⁶⁵
- **ст. 99 Женевської конвенції:** «Забороняється визнавати військовополоненого винним без попереднього надання йому можливості захисту та допомоги адвоката, а також прямо забороняє будь-який фізичний або моральний тиск із метою зізнання у вині»;⁶⁶
- **пп. «d» п. 4 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій:** «Усі обвинувачені вважаються невинними, доки їхня вина не буде доведена відповідно до закону та встановлена в ході справедливого судового процесу». Це положення також імпліцитно визначає, що тягар доказування покладається на сторону обвинувачення, і виключає можливість тиску, самозвинувачення або використання доказів, отриманих під примусом»;⁶⁷

63 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

64 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

65 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

66 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

67 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

- **п. 1. ст. 66 Римського статуту:** «Будь-яка особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена в установленому порядку». **Пункт 2 цієї ж статті** покладає обов'язок доказування вини на Прокурора, а **п. 3** забороняє будь-які негативні висновки до винесення остаточного рішення.⁶⁸

ПРАКТИКА ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що презумпція невинуватості стосується не лише судового рішення, але й публічних заяв посадових осіб, органів влади чи медіа, які можуть створити враження про вину особи до моменту ухвалення вироку. Порухення цього принципу може відбутися навіть до початку судового розгляду (*Allenet de Ribemont v. France* (1995),⁶⁹ *Matijašević v. Serbia* (2006)⁷⁰).

Детальний аналіз практики ЄСПЛ щодо презумпції невинуватості та тягаря доказування подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект), розділ VI. Особливі гарантії, підрозділ А. Презумпція невинуватості (пункт 2 статті 6).⁷¹

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

За результатами впровадження Проєкту не встановлено особливостей реалізації презумпції невинуватості у розглянутих кримінальних провадженнях, не зафіксовано фактів, які б свідчили про порушення цього принципу або про неправомірне покладення тягаря доказування на сторону захисту.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Органам досудового розслідування, прокуратурі та судам:

- **Забезпечувати дотримання презумпції невинуватості та належний розподіл тягаря доказування.** Органам досудового розслідування, прокуратурі та судам слід неухильно дотримуватися принципу презумпції невинуватості, утримуючись від публічних заяв, що передчасно формують враження про вину особи, а також забезпечувати, щоб обов'язок доведення вини залишався виключно на стороні обвинувачення.

1.7. Право мовчати і не свідчити проти себе

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право не свідчити проти себе та зберігати мовчання є складовою права на справедливий суд і закріплене в низці ключових міжнародних документів:

68 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

69 Рішення ЄСПЛ у справі *Allenet de Ribemont v. France*, 10 лютого 1995 року, заява № 15175/89. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914>.

70 Рішення ЄСПЛ у справі *Matijašević v. Serbia*, 19 вересня 2006 року, заява № 23037/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76896>.

71 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

- **ст. 6 Конвенції** гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд, яке охоплює право обвинуваченого не свідчити проти себе;⁷²
- **пп. «g» п. 3 статті 14 Міжнародного пакту** прямо закріплює, що кожен має право «не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним»;⁷³
- **ст. 11 Загальної декларації** встановлює, що кожна особа, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною, доки її вина не буде доведена відповідно до закону на відкритому судовому засіданні, під час якого їй забезпечено всі необхідні гарантії для захисту;⁷⁴
- **Женевська конвенція** не містить прямого формулювання права на мовчання чи права не свідчити проти себе, однак **ст. 99** забороняє будь-який фізичний або моральний тиск на військовополоненого з метою примусити його зізнатися у вчиненні правопорушення. Це положення імпліцитно визнає, що особа не зобов'язана свідчити проти себе, а зізнання, отримані під тиском, є неприйнятними як докази;⁷⁵
- **пп «f» п. 4 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій** прямо встановлює, що жодна особа не може бути змушена свідчити проти себе або визнавати себе винною;⁷⁶
- **пп. «g» п. 1 ст. 67 Римського статуту** передбачено, що обвинувачений має гарантію не бути примушеним до дачі показань або до визнання себе винним і має право зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості.⁷⁷

ПРАКТИКА ЄСПЛ

Детальний аналіз практики ЄСПЛ щодо права не свідчити проти себе та права зберігати мовчання подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект).⁷⁸

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

За результатами впровадження Проєкту не встановлено особливостей реалізації права не свідчити проти себе та права зберігати мовчання у розглянутих кримінальних провадженнях, не зафіксовано фактів, які б свідчили про порушення цих гарантій або примушування до давання свідчень проти себе.

Слід зауважити, що переважна більшість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів розглядається за процедурою спеціального судового провадження (in absentia), за відсутності обвинувачених. Лише у 6 справах обвинувачені були фізично присутні під час судових засідань. За

72 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

73 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

74 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

75 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

76 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

77 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

78 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/chr-ks/guide_art_6_criminal_ukr

таких умов можливості для виявлення проблем у реалізації права на мовчання або недопущення самообмови є обмеженими.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Органам досудового розслідування, прокуратурі та судам:

- **Забезпечувати дотримання права не свідчити проти себе та зберігати мовчання.** Органам досудового розслідування, прокуратурі та судам слід неухильно дотримуватися права обвинуваченого не бути змушеним свідчити проти себе чи визнавати свою вину. У справах, де обвинувачені беруть участь особисто, необхідно забезпечити, щоб реалізація права на мовчання не трактувалася як ознака винуватості та не впливала на оцінку судом доказів.

1.8. Розумні строки та ефективність

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Право на розгляд справи упродовж розумного строку є складовою права на справедливий суд. Кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом... . Це право закріплено у:

- **п. 1 ст. 6 Конвенції**,⁷⁹
- **ст. 14 Міжнародного пакту**,⁸⁰
- **ст. 103 Женевської конвенції**, де передбачено, що судові розслідування щодо військовополонених мають проводитися настільки швидко, наскільки це дозволяють обставини, і з метою якнайшвидшого проведення судового процесу. Утримання під вартою до суду не повинно перевищувати трьох місяців, за винятком випадків, коли це обґрунтовано інтересами національної безпеки. Будь-яке попереднє ув'язнення зараховується до строку покарання;⁸¹
- **ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій** не містить окремого положення про розумні строки, однак вимагає, щоб усі особи, які підлягають судовому переслідуванню, користувалися основними судовими гарантіями, визнаними міжнародним правом. Ці гарантії включають розгляд справи без невинуватості затримки;⁸²
- **пп. «с» п. 1 ст. 67 Римського статуту** закріплено право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд без невинуватості затримки.⁸³

79 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

80 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

81 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

82 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

83 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

ПРАКТИКА ЄСПЛ

Детальний аналіз практика ЄСПЛ щодо дотримання розумного строку судового розгляду подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). У ньому послідовно розглядаються етапи визначення тривалості провадження — зокрема, з якого моменту починається відлік строку (наприклад, з моменту першого офіційного повідомлення особі про підозру) і яким чином визначається його завершення (наприклад, винесення остаточного рішення). Для оцінки розумності строку ЄСПЛ застосовує комплексний підхід, з урахуванням загальних принципів, таких як обов'язок держави забезпечити ефективне провадження, а також конкретних критеріїв: складності справи, поведінки заявника та органів влади, а також важливості справи для заявника. У посібнику наведено приклади як перевищення, так і відсутності перевищення розумного строку, що дозволяє сформулювати уявлення про допустимі межі затягування провадження залежно від контексту справи.⁸⁴

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Дані офіційної статистики з відкритих джерел не дають змоги простежити реальну тривалість розгляду кожної конкретної справи в судах. У зв'язку з цим, з метою оцінки тривалості розгляду справ щодо воєнних злочинів Проєкт визначив середньостатистичну тривалість проваджень, які були предметом моніторингу у третій фазі та по яким ухвалено рішення в судах першої та апеляційної інстанцій у звітному періоді.

Часовий період визначався з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до дати ухвалення відповідного судового рішення.

- **Кримінальні провадження, завершені розглядом в суді першої інстанції:**

№ 748/2174/24 [17.08.2023 — 28.11.2024 (1 рік, 3 місяці, 14 днів; 469 днів)]
№ 748/3438/24 [03.07.2024 — 26.12.2024 (5 місяців, 26 днів; 176 днів)]
№ 185/10275/22 [12.05.2022 — 16.01.2025 (2 роки, 8 місяців, 10 днів; 980 днів)]
№ 485/742/24 [18.01.2024 — 03.02.2025 (1 рік, 17 днів; 382 дні)]
№ 743/262/24 [30.03.2022 — 03.02.2025 (2 роки, 10 місяці, 11 днів; 1041 день)]
№ 748/3480/24 [04.04.2022 — 17.02.2025 (2 роки, 10 місяці, 20 днів; 1050 днів)]
№ 743/908/24 [12.02.2024 — 17.02.2025 (1 рік, 6 днів; 371 день)]
№ 748/4732/24 [08.04.2024 — 24.02.2025 (20 місяців, 22 дні; 322 дні)]
№ 729/861/24 [19.04.2023 — 24.02.2025 (1 рік, 10 місяців, 12 днів; 677 днів)]
№ 333/5566/24 [20.10.2023 — 26.02.2025 (1 рік, 4 місяці, 10 днів; 495 днів)]
№ 754/18236/23 [06.09.2023 — 18.03.2025 (1 рік, 6 місяців, 14 днів; 599 днів)]
№ 954/266/23 [21.03.2022 — 19.03.2025 (2 роки, 12 місяців, 4 дні; 1094 дні)]
№ 761/28971/22 [19.04.2022 — 24.03.2025 (2 роки, 11 місяців, 10 днів; 1070 днів)]
№ 761/7615/23 [08.10.2021 — 27.03.2025 (3 роки, 5 місяців, 21 день; 1266 днів)]
№ 485/167/25 [10.08.2024 — 07.04.2025 (8 місяців; 240 днів)]

84 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024.
URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

№ 766/12885/23 [06.11.2023 — 07.04.2025 (1 рік, 5 місяці), 3 дні; 518 днів]]
№ 485/2098/24 [16.09.2024 — 08.04.2025 (6 місяців, 24 дні; 204 дні)]
№ 748/4032/24 [18.01.2024 — 11.04.2025 (1 рік, 2 місяців, 24 дні; 449 днів)]
№ 361/1117/24 [22.02.2023 — 08.04.2025 (2 роки, 1 місяць, 16 днів; 776 днів)]
№ 485/2061/23 [28.02.2023 — 28.04.2025 (2 роки, 2 місяців; 790 днів)]
№ 760/21748/24 [11.01.2024 — 09.05.2025 (1 рік, 3 місяці, 29 днів; 484 днів)]
№ 363/2119/24 [10.04.2024 — 15.05.2025 (1 рік, 1 місяць, 5 дні); 400 днів]]
№ 638/8749/23 [05.10.2022 — 15.05.2025 (2 роки, 7 місяців, 13 днів; 953 дні)]
№ 337/4647/24 [08.08.2024 — 19.05.2025 (9 місяців, 14 днів; 284 дні)]
№ 748/2577/24 [12.04.2022 — 22.05.2025 (3 роки, 1 місяць, 11 днів; 1136 днів)]
№ 733/37/24 [27.03.2022 — 23.05.2025 (3 рік, 1 місяць, 28 днів; 1153 дні)]
№ 370/2058/22 [31.03.2022 — 23.05.2025 (3 роки, 1 місяць, 24 дні; 1149 днів)]
№ 748/5045/24 [31.01.2024 — 27.05.2025 (1 рік, 3 місяці, 27 днів; 482 дні)]
№ 754/15727/23 [03.04.2023 — 10.06.2025 (2 роки, 2 місяці, 9 днів; 799 днів)]
№ 650/3777/24 [12.05.2023 — 11.06.2025 (2 роки, 1 місяць, 1 день; 761 день)]

Середнє арифметичне показника тривалості розгляду кримінального провадження з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до ухвалення вироку судом першої інстанції — **1 рік, 10 місяців і 19 днів**. Для порівняння: на попередньому етапі середня тривалість становила 1 рік, 6 місяців і 14 днів.

- **Кримінальні провадження, що були предметом перегляду в апеляційних судах:**

№ 127/15500/23 [07.09.2022 — 28.03.2025 (2 роки, 6 місяців, 23 днів; 933 дні)]
№ 748/2095/23 [01.04.2022 — 11.10.2024 (2 роки, 6 місяців, 14 днів; 924 дні)]
№ 638/11302/23 [16.01.2023 — 03.10.2024 (1 рік, 8 місяців, 21 день; 626 днів)]
№ 939/1435/22 [03.10.2022 — 08.05.2025 (2 роки, 7 місяців, 8 днів; 948 днів)]
№ 638/1305/24 [11.01.2023 — 11.03.2025 (2 роки, 2 місяці; 790 днів)]
№ 950/3703/23 [22.11.2023 — 24.03.2025 (1 рік, 4 місяці, 3 дні; 488 днів)]
№ 739/772/24 [10.03.2022 — 07.04.2025 (3 роки, 29 днів; 1124 дні)]
№ 748/3480/24 [04.04.2022 — 24.04.2025 (3 роки, 21 день; 1116 днів)]

Середнє арифметичне показника тривалості розгляду кримінального провадження з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру до ухвалення рішення апеляційним судом — **2 роки, 4 місяці і 18 днів**. Для порівняння: на попередньому етапі середня тривалість становила 1 рік, 7 місяців, 11 днів.

Показник тривалості розгляду кримінального провадження за одними й тими самими статтями КК України не є сталим та однаковим з огляду на складність справи, обсяг доказів, який має бути досліджений судом, необхідність допиту свідків і забезпечення їхньої участі для надання показань у суді тощо.

Розумні строки та ефективність: good practices

- Зазвичай суди **сприяють розумній тривалості** розгляду відповідних кримінальних проваджень та вживають заходів для **забезпечення ефективного** судового процесу.
- На думку моніторів, **присутність незалежного спостерігача позитивно впливає** на дотримання розумних строків розгляду відповідних проваджень та забезпечення ефективності судового процесу (№ 754/18236/23 Деснянський районний суд міста Києва).
- Суд виявив проактивну позицію щодо процесуальної економії: на прохання сторони захисту суд просив прокурора зосередитися лише на доказах, які мають значення по суті справи (№ 367/8696/23 Ірпінський міський суд Київської області).

Розумні строки та ефективність: areas for improvement

- **Регулярне перенесення та відкладення судових засідань** впливає на дотримання розумних строків. Причини відкладень є різними, однак їх повторюваність свідчить про вразливість судового процесу як до внутрішніх, так і до зовнішніх факторів.

Основні групи причин:

- i) неявка учасників процесу (обвинувачених, захисників, потерпілих) — найпоширеніша підстава перенесення, іноді така неявка є системною або без попередження, що спричиняє численні затримки;
- ii) відсутність електропостачання та технічні збої ВКЗ — перешкоджають проведенню засідань онлайн, особливо в умовах відключень або обмеженого доступу до генераторів;
- iii) повітряні тривоги, обстріли, замінування судів — зовнішні загрози безпеці, які змушують відкладати розгляд справ у прифронтових та прицільно атакованих регіонах;
- iv) зайнятість або відсутність судді (нараджа кімната, відпустка, лікарняний, самовідвід тощо) — провадження відкладаються або не призначаються до розгляду впродовж тривалого часу;
- v) клопотання сторін про відкладення — пов'язані з особистими чи процесуальними обставинами, накладками або необхідністю заміни захисників;
- vi) проблеми з викликом обвинувачених — зокрема через брак фінансування для публікацій в офіційних джерелах або недостатність повідомлень, що унеможлиблює забезпечення явки.

Сукупність цих факторів свідчить про потребу системного вдосконалення організаційних механізмів судового розгляду у справах щодо воєнних злочинів.⁸⁵

- У низці проваджень зафіксовано недотримання принципу ефективного судового розгляду через **формальний підхід до планування часу**. Судді призначали засідання тривалістю 10–20 хвилин, що унеможлиблює повноцінний розгляд справи. Такий підхід не лише свідчить про ризик формального провадження, а й порушує права потерпілих на розумні строки та ефективний розгляд справи (№ 760/7344/22 Солом'янський районний суд м. Києва, № 361/3366/23 Броварський міськрайонний суд Київської області, № 650/3777/24 Великоолександрівський районний суд Херсонської області).
- В окремих провадженнях простежуються **труднощі з налагодженням зв'язку із учасниками процесу**, що призвело до значного затягування розгляду. Для прикладу, в одному

85 Посилання на конкретні приклади наведено в розділі вище «Фізична доступність: areas for improvement».

випадку досудове розслідування тривало три роки через складнощі зі встановленням анкетних даних обвинувачених і контактів із потерпілими. В іншому — суд не міг допитати потерпілого протягом року через відсутність із ним зв'язку; сам потерпілий не зміг пояснити причину, посилаючись на проблеми з пам'яттю. Такі приклади демонструють потребу в активнішому вжитті заходів для своєчасного встановлення та підтримки контакту з учасниками провадження (№ 753/20268/24 Дарницький районний суд міста Києва та № 754/12142/22 Деснянський районний суд міста Києва).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Рационально планувати розгляд справ і час засідань.** Суди мають уникати формального підходу до тривалості засідань.
- **Покращити організацію виклику та участі учасників процесу.** Рекомендується вдосконалити механізми комунікації з обвинуваченими, потерпілими, свідками та захисниками, зокрема шляхом підтвердження отримання повідомлень, забезпечення доступу до психологічної та процесуальної підтримки та вчасної заміни захисників у разі їхньої неявки або пасивності.
- **Розвивати інструменти процесуальної економії.** Активно застосовувати принцип процесуальної економії — сприяти концентрації на релевантних доказах, уникати повторного дослідження вже встановлених обставин і заохочувати сторони до узгоджених дій у межах розумного строку.
- **Пріоритизувати справи з ознаками затягування.** У провадженнях, де фіксується понад три перенесення з однакових причин, варто проводити внутрішній аудит або ініціювати управлінське втручання для запобігання порушенню права на розгляд упродовж розумного строку.

1.9. Право на переклад

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Кожен обвинувачений має право бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу висунутого обвинувачення, а також користуватися безоплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови суду або не говорить нею. Це право закріплено у:

- **ст. 5 та пп. «а», «е» п. 3 ст. 6 Конвенції**,⁸⁶
- **пп. «а» п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту**,⁸⁷
- **ст. 105 Женевської конвенції**, закріплено, що військовополонений має право користуватися послугами компетентного перекладача, якщо це необхідно для здійснення ефективного захисту. Крім того, згідно зі **ст. 107**, якщо вирок не проголошено в присутності військовополоненого, то його переклад обов'язково надсилається мовою, яку він розуміє;⁸⁸

86 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

87 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

88 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

- **п. 3 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій** передбачено, що будь-яка особа, яка піддається арешту, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, має бути невідкладно проінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів;⁸⁹
- **пп. «f» п. 1 ст. 67 Римського статуту** встановлено, що обвинувачений має право отримувати переклад будь-яких документів і заяв, необхідних для захисту, а також користуватися усним перекладом під час судового розгляду, якщо він не розуміє або не розмовляє мовою, що використовується в суді.⁹⁰

ПРАКТИКА ЄСПЛ

ЄСПЛ послідовно підкреслює, що якщо доведено або якщо є підстави вважати, що обвинувачений не знає у достатньому обсязі мову, якою йому повідомлено згадану інформацію, влада повинна забезпечити для нього переклад.⁹¹ ⁹² Хоча підпункт «а» пункту 3 статті 6 Конвенції не уточнює, що необхідно надати або перекласти письмово відповідну інформацію обвинуваченому-іноземцю, проте на практиці обвинувачена особа, котра не володіє мовою, яку використовує суд, може опинитись у несприятливому становищі, якщо йому не нададуть також і письмовий переклад обвинувального акту тією мовою, яку він розуміє.⁹³ ⁹⁴ Підпункт «а» пункту 3 статті 6 Конвенції не надає обвинуваченому права отримувати повний переклад усіх матеріалів справи.⁹⁵ Витрати, понесені на переклад матеріалів обвинувачення, мають покладатись на державу, відповідно до підпункту «е» пункту 3 статті 6 Конвенції, який гарантує право на безкоштовну допомогу перекладача.⁹⁶

Детальний аналіз права на переклад подано у Посібнику зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Зокрема, у Посібнику розкрито ключові аспекти цього права, а саме: i) ситуації, коли обвинувачений не розуміє мови судочинства або не розмовляє нею; ii) гарантовані елементи кримінального провадження, пов'язані з правом на переклад; iii) тлумачення поняття «безоплатна допомога»; v) умови здійснення перекладу під час розгляду справи; iv) обов'язок держави визначити потребу в перекладі та забезпечити його належну якість тощо.⁹⁷

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Право на переклад: good practices

- **Залучення професійного перекладача під час судового розгляду.** Кримінальні провадження за участі обвинувачених супроводжувалися повноцінним перекладом ходу судових засідань з української на російську мову, якою володіють обвинувачені. Переклад здійснювався кваліфікованим перекладачем, що забезпечувало ефективну участь обвинувачених у процесі та реалізацію їхнього права на захист (№ 332/3499/24, Заводський районний суд м. Запоріжжя; № 367/2115/23 та № 367/7326/23 Ірпінський міський суд Київської області).

89 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

90 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

91 Рішення ЄСПЛ у справі Brozicek v. Italy, 19 грудня 1989 року, заява № 10964/84. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57612>.

92 Рішення ЄСПЛ у справі Tabai v. France, 17 лютого 2004 року, заява № 73805/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-44775> (ухв.).

93 Рішення ЄСПЛ у справі Hermi v. Italy, 18 жовтня 2006 року, заява № 18114/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77543>.

94 Рішення ЄСПЛ у справі Kamasinski v. Austria, 19 грудня 1989 року, заява № 9783/82. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614>.

95 Рішення Європейської комісії з прав людини у справі X. v. Austria, 29 травня 1975 року, заява № 6185/73. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-70000&filename=X.%20v.%20AUSTRIA.pdf>.

96 Рішення ЄСПЛ у справі Luedicke, Belkacem and Koc v. Germany, 28 листопада 1978 року, заяви № 6210/73; 6877/75; 7132/75. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57530>.

97 Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr.

- **Переклад процесуальних документів.** Зафіксовано переклад повідомлення про підозру, повісток, ухвал суду та обвинувального акта російською мовою, яку обвинувачений розуміє (№ 332/3499/24, Заводський районний суд м. Запоріжжя; № 939/2099/23, Бороданський районний суд Київської області).
- **Оприлюднення повісток двома мовами.** Як правило, повістки оприлюднено українською та російською мовами, що забезпечує доступність інформації для обвинуваченого (№ 367/11492/24, Ірпінський міський суд Київської області).

Право на переклад: areas for improvement

- **Відсутність перекладу процесуальних документів.** В окремих кримінальних провадженнях не забезпечено переклад документів, попри те, що обвинувачений, імовірно, не володіє державною мовою (№ 766/10206/23, № 766/9963/24 Херсонський міський суд Херсонської області).
- **Вибіркове здійснення перекладу.** У провадженні № 760/21748/24 (Солом'янський районний суд міста Києва) перекладено лише повідомлення про підозру, тоді як обвинувальний акт залишено без перекладу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та органів прокуратури:

- **Гарантувати повноцінний переклад процесуальних документів.** Забезпечити переклад усіх ключових документів (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, судові рішення, виклики) мовою, яку обвинувачений реально розуміє.
- **Залучати перекладача на всіх етапах процесу.** Забезпечити участь професійного перекладача на всіх стадіях судового розгляду, якщо обвинувачений не володіє державною мовою, незалежно від того, чи захисник володіє мовою обвинуваченого.
- **Публікація інформації двома мовами.** Забезпечити оприлюднення інформації про судові засідання українською та мовою, якою володіє обвинувачений (російською), зокрема у провадженнях in absentia.

1.10. Свобода і особиста недоторканність

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ

Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Кожен затриманий має бути негайно поінформований про причини арешту, доставлений до суду без зволікання та звільнений у разі незаконного тримання. Особа, затримана всупереч вимогам закону, має право на відшкодування. Це право закріплено у:

- **ст. 5 Конвенції,⁹⁸**

⁹⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

- **ст. 9 Міжнародного пакту**,⁹⁹
- **ст. 9 Загальної декларації**,¹⁰⁰
- **ст. 103 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими** передбачає як найшвидше проведення судового розгляду та звільнення особи, якщо утримання під вартою є безпідставним. Військовополоненого, який очікує суду, не тримають під вартою, якщо такий самий захід не застосували б до особи зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, якби вона обвинувачувалася в подібному порушенні, або якщо це є необхідним в інтересах національної безпеки. За жодних обставин тримання під арештом не перевищує тримісячного строку;¹⁰¹
- **п. 3 ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій** передбачено, що будь-яка особа, що піддається арешту, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, має бути невідкладно проінформована про причини вжиття таких заходів, за винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення. Такі особи повинні бути звільнені у найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними;¹⁰²
- **пп. «d» п. 1 ст. 55, ст. ст. 58, 59, 91, 92 Римського статуту** закріплено, що особа не підлягає свавільному арешту чи затриманню, має бути негайно доставлена до суду та користуватися всіма гарантіями законності арешту і перегляду запобіжного заходу тощо.¹⁰³

ПРАКТИКА ЄСПЛ

Аналіз практики ЄСПЛ щодо права на свободу та особисту недоторканність детально наведено в Посібнику зі статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність, підготовленому в межах серії практичних посібників ЄСПЛ.¹⁰⁴

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Свобода і особиста недоторканність: good practices

- **Обґрунтованість та мотивованість рішень суду.** У багатьох ухвалях суд детально обґрунтовує необхідність тримання під вартою, з урахуванням: i) тяжкості злочину; ii) ризику впливу на свідків та потерпілих; iii) можливості втечі, зокрема — на ТОТ чи з подальшим обміном (№ 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 333/116/25, Комунарський районний суд м. Запоріжжя).
- **Послідовний підхід суду.** Запобіжний захід обирається на етапі досудового розслідування з подальшим регулярним переглядом і обґрунтованим продовженням (№ 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області, № 939/2192/24, Бородянський районний суд Київської області).

99 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

100 Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

101 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

102 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

103 Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

104 Посібник зі статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Право на свободу та особисту недоторканність. Останнє оновлення: 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_ukr.

- **Розгляд альтернативних заходів.** В ухвалах прямо вказано, чому інші (м'якші) запобіжні заходи не забезпечать належну процесуальну поведінку (№ 367/7122/24, Ірпінський міський суд Київської області; № 939/1258/24, Бородянський районний суд Київської області).
- **Врахування індивідуальних характеристик обвинуваченого.** Суди оцінюють вік, стан здоров'я, соціальні зв'язки тощо при обґрунтуванні тримання під вартою (№ 367/2115/23, Ірпінський міський суд Київської області).
- **Наявність судового контролю.** Навіть у випадках *in absentia* рішення про обрання чи продовження тримання під вартою ухвалюється з дотриманням процесуальних норм (№ 367/1734/23, Ірпінський міський суд Київської області, № 337/4647/24, Хортицький районний суд м.Запоріжжя).

Свобода і особиста недоторканність: areas for improvement

- **Недостатня персоналізація ризиків.** У деяких рішеннях застосовано шаблонну аргументацію без конкретизації ризиків саме щодо конкретного обвинуваченого (№ 367/1734/23, Ірпінський міський суд Київської області).
- **Відсутність строку дії запобіжного заходу та можливості обрання альтернатив.** У деяких ухвалах не вказано строк дії тримання під вартою або не розглянуто можливість внесення застави (№ 367/1734/23, Ірпінський міський суд Київської області; № 370/1757/23, Макарівський районний суд Київської області).
- **Формальний підхід до доводів захисту.** У частині справ суд не аналізує детально позицію захисту або спрощено її відкидає, без врахування поданих доказів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для судів та суддів:

- **Уникати шаблонності при обґрунтуванні.** Забезпечити індивідуальний підхід у кожній справі: суд має чітко мотивувати наявність ризиків (втечі, впливу на свідків тощо) та надавати оцінку доводам сторони захисту.
- **Оцінювати можливість альтернативних заходів.** Перед застосуванням тримання під вартою суд повинен розглядати інші запобіжні заходи (застава, домашній арешт тощо) та обґрунтовувати відмову від них.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ

2.1. Загальний аналіз судових рішень

2.1.1. Загальна характеристика (регіони, інстанції, к-ть, тенденції щодо кількості)

Протягом III фази моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини було опрацьовано 55 вироків судів першої інстанції, ухвалених за ст. 438 КК України.

По чотирьох вироків інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень».

Опрацьовано дев'ять ухвал судів апеляційної інстанції. Дві з них оскаржено до ККС ВС.

Судом касаційної інстанції у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК протягом проаналізованого періоду судові рішення не ухвалювалися.

Під час пошуку вироків у ЄДРСР команда експертів стикнулася з такою проблемою, на якій не акцентувалася увага під час звітування за попередніми етапами моніторингу судових проваджень, як неможливість знайти всі ухвалені за ст. 438 КК рішення за критеріями пошуку, які пропонує система ЄДРСР. Окремі судові рішення команді експертів приходилося шукати «вручну», використовуючи для цього різні ключові слова та позначення з формулювання ст. 438 КК. Так, у результаті пошуку в ручному режимі до каталогу судових рішень у кримінальних провадженнях у справах про воєнні злочини було включено такі рішення:

- *Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23¹⁰⁵* (вказаний вирок було оскаржено до судів апеляційної та касаційної інстанцій. На момент підготовки звіту касаційний перегляд кримінального провадження триває).
- *Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23¹⁰⁶* (вирок набрав законної сили).
- *Вирок Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23¹⁰⁷* (вирок набрав законної сили).

¹⁰⁵ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117947422>

¹⁰⁶ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126919967#>

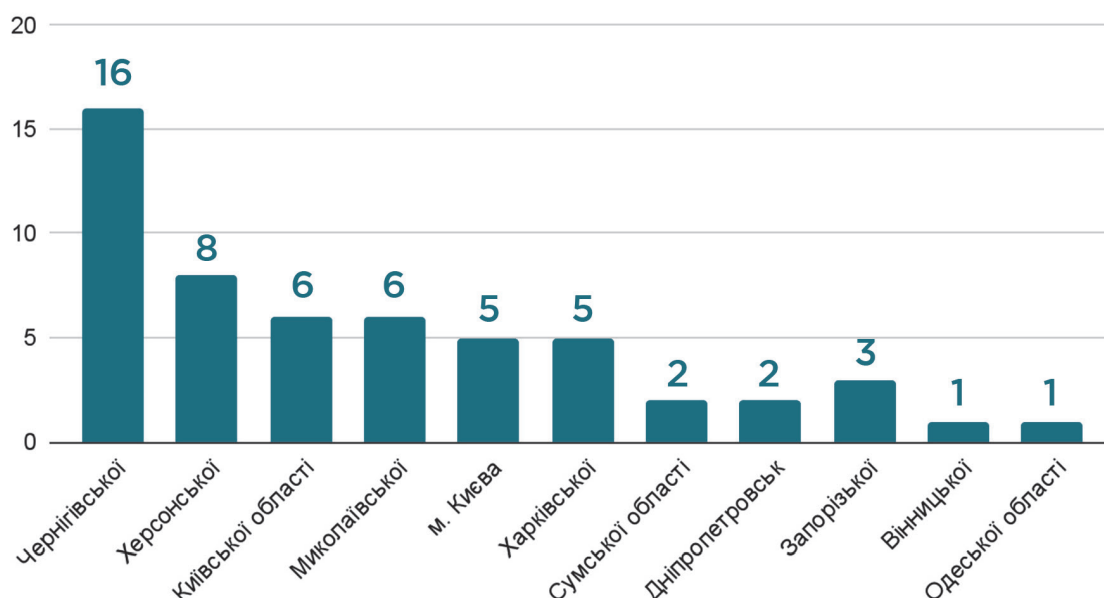
¹⁰⁷ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126490833>

- Вирок Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 02.05.2025 у справі № 650/1189/24¹⁰⁸ (вирок набрав законної сили).
- Ухвала Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025. у справі № 127/15500/23¹⁰⁹ (оскаржено до суду касаційної інстанції)
- Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23¹¹⁰

У всіх цих рішеннях дії обвинувачених кваліфікувалися за сукупністю у вчиненні воєнного злочину та інших кримінальних правопорушень (зазвичай — злочинів проти основ національної безпеки України).

Під час III фази моніторингу було виявлено та проаналізовано два судових рішення суду першої інстанції та суду апеляційної інстанції в одному кримінальному провадженні, які були ухвалені протягом попередніх фаз реалізації моніторингу.

Ухвалення вироків за ст. 438 КК України за регіонами

Як і протягом перших двох фаз моніторингу, найбільшу кількість вироків було ухвалено судами Чернігівської області та м. Чернігова. Переважна більшість вироків була ухвалена Чернігівським районним судом Чернігівської області.

54 ухвалених вироків — обвинувальні.

Вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23 громадянина України виправдано у вчиненні воєнного злочину та визнано винуватим у вчиненні державної зради (ч. 2 ст. 111 КК).

10 вироків за ст. 438 КК було оскаржено до суду апеляційної інстанції. На момент підготовки звіту в ЄДРСР було дев'ять ухвал судів апеляційної інстанції у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК.

¹⁰⁸ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127124241>

¹⁰⁹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126197446>

¹¹⁰ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127796477#>

У двох кримінальних провадженнях було подано касаційну скаргу на вирок суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду (*вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 та ухвала Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025 у справі № 127/15500/23; вирок Індустріального районного суду м. Харкова від 16.04.2025 та ухвала Харківського апеляційного суду від 16.06.2025 у справі № 638/11148/23*).

Чотири вирoki за ст. 438 КК перебували у закритому доступі. Інформація по вироках заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень».

В одному кримінальному провадженні вирок за ст. 438 КК перебував у закритому доступі (вирок Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 739/772/24), однак ухвалене рішення судом апеляційної інстанції — у відкритому доступі (ухвала Чернігівського апеляційного суду від 07.04.2025 у справі № 739/772/24).

За період січень — червень 2025 року було ухвалено 36 вироків суду першої інстанції, що на 28% більше, аніж за такий же період 2024 року (за січень — травень 2024 року було ухвалено 26 вироків).

2.1.2. Профілі засуджених

Проаналізованими вироками за ст. 438 КК було **засуджено 75 осіб, з яких переважну більшість становлять громадяни РФ (53 особи або 72%). 21 засуджена особа — це громадяни України (або 28%)**. Один засуджений за ст. 438 КК — колишній громадянин України, громадянство України якого припинено на підставі Указу Президента України, громадянин РФ відповідно до паспорту (*вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, залишеного без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025*)¹¹¹.

Стосовно громадян РФ, засуджених судами України за ст. 438 КК, то практично всі — комбатанти відповідно до норм МГП.

У двох вироках **засуджені громадяни РФ не мали статусу комбатанта** (*вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, залишеного без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025*¹¹², *вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 24.03.2025 у справі № 761/28971/22*). Вироком Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, залишеного без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025, засуджено колишнього Міністра освіти і науки України, громадянство України якого припинено на підставі Указу Президента України, громадянина РФ з 19.12.2016. *Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 24.03.2025 у справі № 761/28971/22* засуджено дружину військовослужбовця ЗС РФ, яка під час телефонних розмов з чоловіком закликала його гвалтувати українських жінок.

13 засуджених громадян РФ (або 25% від засуджених громадян РФ), були військовими командирами, обіймаючи при цьому різноманітні військові посади. Наприклад, *вироком Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22, залишеним без змін ухвалою Київського апеляційного суду від 08.05.2025 у справі № 939/1435/22, засуджено заступника начальника Управління Федеральної служби військ національної гвардії РФ по Чеченській Республіці, а вироком цього ж суду від 13.03.2025 у справі № 939/226/23 засуджено командира мобільного загону особливого призначення (ОМОН) Управління Федеральної служби військ національної гвардії РФ по Чеченській республіці «Ахмат».*

В окремих випадках за ст. 438 КК **засуджувалися як громадяни України, так і громадяни РФ, які спільно вчиняли воєнні злочини** (*вироки Вінницького міського суду Вінницької області від*

¹¹¹ Вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції оскаржено до ККС ВС; касаційний перегляд триває

¹¹² Вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції оскаржено до ККС ВС; касаційний перегляд триває

20.03.2024 у справі № 127/15500/23, залишеного без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025¹¹³, Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24, Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24).

П'ятеро засуджених **були раніше судимі за вчинення інших кримінальних правопорушень**. Має місце як загальний, так і спеціальний рецидив.

- вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24 засуджено громадянина України, раніше судимого 25.03.2024 Чернігівським районним судом Чернігівської області за ч. 1 ст. 438 КК до 12 років позбавлення волі¹¹⁴ (спеціальний рецидив);
- вироком Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/23 засудженого особу, судиму вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років¹¹⁵ (спеціальний рецидив);
- засуджений вироком Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23 був раніше засуджений 02.09.2024 Деснянським районним судом м. Києва за ч. 1 ст. 111 КК до 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить йому на праві власності (загальний рецидив);
- вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24 засуджено чотирьох громадян України за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, двоє з яких були судимі, а саме один з обвинувачених був раніше судимий 09.01.2024 вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя за ч. 7 ст. 111-1; ч. 1 ст. 111-2 КК до 14 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах та в органах, що надають публічні послуги строком на 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна¹¹⁶; а другий з обвинувачених раніше судимий 20.03.2024 вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя за ч. 7 ст. 111-1; ч. 1 ст. 111-2 КК до 14 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування строком на 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна та з позбавленням спеціального звання «старший прапорщик

113 Вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції оскаржено до ККС ВС; касаційний перегляд триває

114 Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 № 748/4122/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117864445> військовослужбовець ЗС РФ було засуджено за ч. 1 ст. 438 КК за незаконне ув'язнення цивільних осіб, поєднане із жорстоким поводженням, яке виразилось у триманні потерпілих в умовах, які є несумісними з повагою до людської гідності, чим порушив закони та звичаї війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

115 Вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024 у справі № 523/224/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117988682> засуджено військовослужбовець ЗС РФ за віддання наказу на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, вчинене за попередньою змовою групою осіб.

116 Вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 09.01.2024 у справі № 337/2373/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116160885> за ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК засуджено громадянина України, який обійняв посаду чергової частини ізолятора тимчасового тримання у незаконному правоохоронному органі — «Токмацькому РВ ГУ МВС в Запорізькій області» (ч. 7 ст. 111-1 КК) та, перебуваючи на цій посаді, незаконно утримував в ізоляторі 11 осіб, громадян України, яких було незаконно переміщено з тимчасово окупованої території м. Токмак до лінії розмежування бойових дій (ведення бойових дій) на околиці с. Кам'янське Василівського району Запорізької області та з небезпечкою для їх життя і здоров'я примусово та публічно з фіксуванням на засоби відеозапису видворенні на територію контролювану Українською владою (ч. 1 ст. 111-2 КК). Цим вироком громадянин України призначено покарання за ч. 7 ст. 111-1 КК у виді 14 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах та в органах, що надають публічні послуги строком на 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна; за ч. 1 ст. 111-2 КК у виді 12 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах та в органах, що надають публічні послуги строком на 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна та з позбавленням спеціального звання «старший прапорщик

2.1.3. Вплив вчинених воєнних злочинів на вирішення кримінально-правових питань в інших провадженнях

Пошук вироків у «ручному режимі» в ЄДРСР дозволив виявити окремі вирoki, ухвалені в інших кримінальних провадженнях, в яких засудження особи за ст. 438 КК або визнання її потерпілою від воєнного злочину впливало на вирішення тих чи інших кримінально-правових питань.

Вирішуючи питання про призначення покарання особі, визнаній винуватою у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 249 та ч. 1 ст. 369 КК, *вироком Орджонікідзевського (Вознексенівського) районного суду м. Запоріжжя від 01.04.2025 у справі № 335/8749/24*, суд врахував при призначенні покарання, що обвинувачений, зокрема, з 20.01.2025 є потерпілим за кримінальним провадженням за ч. 1 ст. 438 КК через отримання ним травм після влучання FPV-дрону, а саме: мінно-вибухової травми, акубаротравми, ампутації чотирьох фалангів лівої кисті, термічних опіків обох гомілок¹¹⁸.

У вирoku *Новозаводського районного суду м. Чернігова від 15.02.2023 у справі № 751/4708/22*, яким обвинуваченого визнано винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186 КК, обставиною, що пом'якшує покарання, було визнано, зокрема, вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу обставин, які обумовили вчинення злочину, а саме у період воєнного стану та активних бойових дій на території м. Чернігова був пошкоджений будинок, зокрема дах із шиферу, в якому проживав та проживає обвинувачений разом із матір'ю, яка є потерпілою у кримінальному провадженні за ч. 2 ст. 438 КК¹¹⁹.

Як зазначено у вирoku *Ірпінського міського суду Київської області від 10.02.2024 у справі № 367/3601/19*, яким особа обвинувачувалася у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК, речові докази у цьому кримінальному провадженні судом не досліджувались, оскільки вони не були надані суду стороною обвинувачення у зв'язку із тим, що речові докази були знищені під час пошкодження приміщення відділення поліції № 2 Бучанського РУПГУНП в Київській області в період з 05.03.2022 по 01.04.2022 під час повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну, військовослужбовці збройних сил та інших воєнізованих формувань РФ, всупереч законам та звичаїв війни, положення яких закріплені в міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, здійснили обстріли з військового озброєння об'єктів цивільної інфраструктури. Відповідні відомості були внесені до ЄРДР за № 1202211040000420 від 03.06.2022 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК¹²⁰.

Таким чином, визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні за ст. 438 КК може враховуватися судом під час призначення покарання в інших кримінальних провадженнях як обставина, що його пом'якшує, а знищення чи істотне пошкодження доказів у кримінальному провадженні, що підтверджено документально, умовжливає їх урахування для визнання винуватості особи без безпосереднього дослідження судом.

117 Вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 20.03.2024 у справі № 337/2340/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117772569> за ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК засуджено контролера 2 категорії 2 відділення 7 взводу охорони 2 підрозділу охорони територіального управління Служби судової охорони у Запорізькій області, старшого прапорщика міліції, який добровільно та ініціативно зайняв посаду старшого поліцейського (конвою) відділу охорони і конвоювання підозрюваних та обвинувачених ізолятора тимчасового тримання у незаконному правоохоронному органі — «Токмацький головний відділ ГУ МВС в Запорізькій області», який, перебуваючи на цій посаді, незаконно утримував в ізоляторі 11 осіб, громадян України, яких було незаконно переміщено з тимчасово окупованої території м. Токмак до лінії розмежування бойових дій (ведення бойових дій) на околиці с. Кам'янське Василівського району Запорізької області та з небезпекою для їх життя і здоров'я примусово та публічно з фіксуванням на засоби відеозапису видворенні на територію контрольовану Українською владою (ч. 1 ст. 111-2 КК). Згідно з цим вироком громадянину України призначено покарання за ч. 7 ст. 111-1 КК у виді позбавлення волі на строк 14 років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування на строк 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна; за ч. 1 ст. 111-2 КК у виді позбавлення волі на строк 12 років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування на строк 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна. На підставі ч. 1 ст. 70 КК, за сукупністю кримінальних правопорушень, шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, остаточно призначено громадянину України покарання у виді позбавлення волі строком 14 років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування на строк 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна та з позбавленням спеціального звання «старший прапорщик міліції»

118 Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 01.04.2025 у справі № 335/8749/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126252754>

119 Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 15.02.2023 у справі № 751/4708/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109041350>

120 Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 10.02.2024 у справі № 367/3601/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123924554>

2.2. Кваліфікація за ст. 438 КК

2.2.1. Кваліфікація за частинами 1 або 2 ст. 438 КК

У більшості вироків, проаналізованих під час III фази моніторингу, дії обвинувачених кваліфікувалися за ч. 1 ст. 438 КК. Тобто, порушення законів та звичаїв війни, що не спричинило загибель людини.

За **ч. 2 ст. 438 КК дії засуджених було кваліфіковано** вирокami Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23.05.2025 у справі № 733/37/24.

У цих вирокax констатовано поєднання воєнного злочину з умисним вбивством.

У практиці не виникає жодних проблем стосовно визначення того, за якою частиною статті 438 КК треба кваліфікувати дії обвинувачених. Водночас загостримо увагу на правотворчій проблемі.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 № 4012-IX, частина 2 ст. 438 КК була викладена в новій редакції, а саме «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини» (у попередній редакції вказана частина містила таке формулювання: «Ті самі діяння, поєднані з умисним вбивством»).

Формулювання ч. 2 ст. 438 КК в чинній редакції містить такі недоліки:

- не враховує того, що умисне вбивство цивільного населення, військовополонених належить до серйозних порушень законів та звичаїв війни та є самостійною формою воєнних злочинів. Так, Женевські конвенції I-IV 1949 року передбачають, зокрема, таке серйозне порушення правил і звичаїв ведення воєнних дій, як умисне вбивство (ст. 50 Женевської конвенції I, ст. 51 Женевської конвенції II, ст. 130 Женевської конвенції III, ст. 147 Женевської конвенції IV). Умисне вбивство віднесено до самостійної форми воєнних злочинів у Римському статуті (пп «і» п. «а» ч. 2 ст. 8). Умисне вбивство військовополонених та цивільного населення традиційно входило в перелік злочинів, які вчиняються у рамках нападу згідно зі статутами міжнародних кримінальних трибуналів¹²¹. Формулювання ч. 2 ст. 438 КК вказує на те, що потрібно встановити будь-яку форму вчинення воєнного злочину, передбачену ч. 1 цієї статті, яка спричинила смерть людини. Тобто під час кваліфікації за ст. 438 КК необхідно встановлювати взаємозв'язок між діяннями, передбаченими у ч. 1 ст. 438 КК, та спричиненням смерті потерпілому.
- перетворило склад кримінального правопорушення у ч. 2 ст. 438 КК у складений, за якого потрібно встановлювати з суб'єктивної сторони наявності умислу в обвинуваченого стосовно вчиненого суспільно небезпечного діяння, що утворює склад воєнного злочину, та умислу щодо основного (прямого, найближчого) наслідку (наприклад, який настає у результаті жорстокого поводження у виді тілесних ушкоджень) і необережності щодо додаткового (похідного, віддаленого) наслідку у вигляді смерті людині.

Вказані проблеми конструкції кваліфікованого складу воєнного злочину нівелюють вимоги норм МГП стосовно того, що умисне вбивство є самостійною формою воєнних злочинів, найбільш небезпечною формою жорстокого поводження з військовополоненими або з цивільним населен-

¹²¹ Статут Міжнародного трибуналу по колишній Югославії від 25.05.1993. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141926_529259

ням та не має стосунку до жодної іншої форми порушення законів та звичаїв війни. Більше того, законодавець фактично перекреслив можливість з моменту набрання чинності імплементаційним законом № 3909-IX кваліфікувати дії обвинувачених за ч. 2 ст. 438 КК, які вчинили умисне вбивство цивільного населення або військовополоненого. Адже в такому разі існує колізія між розумінням вбивства цивільного населення або військовополоненого як воєнного злочину в джерелах МГП, а також у прецедентній практиці міжнародних трибуналів, та необхідністю встановлення необережної форми вини до спричинення смерті потерпілому (ч. 2 ст. 438 КК).

З моменту набрання чинності імплементаційним законом № 3909-IX умисне вбивство цивільного населення або військовополонених підлягатиме кваліфікації за ч. 1 ст. 438 КК як жорстоке поводження з такими потерпілими. Частина 2 цієї статті зможе застосовуватися лише в тому разі, коли в результаті вчинення воєнного злочину в будь-якій іншій формі, аніж жорстоке поводження з військовополоненим або з цивільним населенням, буде з необережності спричинено смерть потерпілому.

Вважаємо за доцільне внести відповідні зміни у КК, які б враховували викладені вище твердження.

2.2.2. Кваліфікація з урахуванням форми та виду співучасті

Під час III фази моніторингу, як і під час попередніх фаз, відзначаємо різний підхід у вироках стосовно кваліфікації дій засуджених в аспекті посилання / відсутності посилання на ст. 28 КК.

Так у 36 вироках (65%) під час кваліфікації дій засуджених **міститься посилання під час кваліфікації за ст. 438 КК на ст. 28 цього Кодексу**.

Однак і в цьому аспекті спостерігаються різні підходи судів. Так, у більшості вироків суди посилаються під час кваліфікації на ч. 2 ст. 28 КК, інкримінуючи засудженим вчинення воєнного злочину за попередньою змовою групою осіб (наприклад, *вироки Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23, Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24, Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24*). Всього 30 вироків (83%).

Водночас у 5 вироках (17%) **суди посилалися на ч. 1 ст. 28 КК**, інкримінуючи засудженим вчинення воєнного злочину групою осіб (*вироки Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23.05.2025 у справі № 733/37/24, Макарівського районного суду Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24, Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23*).

Водночас у 17 вироках (33%) суди кваліфікували дії обвинувачених **лише за частиною 1 або 2 ст. 438 КК** (наприклад, *вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 11.06.2025 у справі № 490/9491/23*).

Суди під час здійснення кваліфікації дій засуджених надають перевагу кримінально-правовій оцінці конкретних дій окремих осіб, виокремлюючи їх поведінку з загальної злочинної діяльності ЗС РФ, їх військових підрозділів, керівництва РФ тощо.

Незрозумілим залишається, в яких випадках суди посилаються на відповідну частину ст. 28 КК, а в яких — ні.

Наприклад, *вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24* дії військовослужбовця ЗС РФ, командира групи спеціального призначення, було

кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК. Як вбачається з вироку, засуджений віддав наказ нествановленим особам з числа військовослужбовців ЗС РФ вчинити жорстоке поводження з цивільним населенням. У цьому випадку воєнний злочин було вчинено обвинуваченим не одноосібно, а у співучасті.

Під час III фази моніторингу було виявлено 2 вироки, якими під час кваліфікації дій за ст. 438 КК **суди посилалися і на відповідну частину ст. 28, і на відповідну частину ст. 27 КК:**

- *вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23* дії громадянина України були кваліфіковані за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК. Згідно з вироком місцевий житель тимчасово окупованого села на Миколаївщині протягом окупації добровільно налагодив особистий контакт з військовослужбовцями ЗС РФ, які окупували територію села. Засуджений допоміг цим військовослужбовцям відшукати місцевих жителів, які демонтували та сховали водяний насос, тим самим створивши проблему з водопостачанням військовослужбовців ЗС РФ, які окупували відповідний населений пункт, разом з ними ув'язнив потерпілих, відвізши їх у встановлене місце, де потерпілих катували військовослужбовці ЗС РФ з метою отримання інформації на користь окупаційних військ. Враховуючи те, що засуджений безпосередньо виконав частину об'єктивної сторони воєнного злочину, кваліфікація його дій як пособника з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК є сумнівною;
- *вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23* виправдано громадянина України за епізодом вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК. Про цей вирок йтиметься далі.

2.2.3. Кваліфікація воєнних злочинів, вчинених в одному регіоні

Указана проблема виникла на підставі вивчення остаточних судових рішень за ст. 438 КК, ухвалених протягом трьох фаз моніторингу, та співставлення регіону, де було вчинено воєнний злочин.

Приклад — вчинення воєнних злочинів на території Іванківської ТГ на Чернігівщині. До цієї громади належить с. Ягідне, в якому було вчинено чи не найбільш масовий воєнний злочин, встановлений вироком суду.

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023, № 748/1278/23, за-лишеного без змін ухвалою Чернігівського апеляційного суду від 28.05.2024, за ч. 1 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК було засуджено 15 військовослужбовців ЗС РФ, які незаконно затримали (ув'язнили) цивільних осіб у підвалі школи, погрожували їх вбити, жорстоко поводитися у формі катування, незаконно утримували 368 потерпілих протягом тривалого часу у нелюдських умовах та використовували потерпілих як «живий щит» у підвальному приміщенні Ягіднянської школи, тобто вчинили інші порушення законів та звичаїв війни, передбачені статтями 3, 27, 28, 31, 32, 34, 147 Женевської конвенції IV, та статтями 51, 75 Додатково протоколу I. Призначене покарання кожному з засуджених — 12 років позбавлення волі.

Протягом III фази моніторингу ухвалено кілька вироків, якими засуджено військовослужбовців ЗС РФ, які вчинили воєнні злочини на території таких сіл як Ягідне, Лукашівка, Слобода, Золотинка та Іванівка, що належать до Іванківської ТГ. Суди кваліфікували дії засуджених по-різному, призначаючи їм різні строки покарання у виді позбавлення волі:

- *вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24, залишеним без змін ухвалою Чернігівського апеляційного суду від 24.04.2025 за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК засуджено військовослужбовця ЗС РФ, який на території с. Золотинка Чернігівської області, діючи за попередньою змовою з нествановленим військовослужбовцем ЗС РФ, вчинив нелегальне ув'язнення (незаконне позбавлення волі) цивільних осіб. Ці особи трималися разом з іншими потерпілими у підвалі Ягіднянської школи (місце нелегального ув'язнення 386 потерпілих згідно з вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023, № 748/1278/23, зали-*

шеного без змін ухвалою Чернігівського апеляційного суду від 28.05.2024). Військовослужбовцю ЗС РФ призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років;

- вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24 засуджено 3-х військовослужбовців ЗС РФ, які у с. Ягідне вчинили негальне ув'язнення (незаконне позбавлення волі) цивільної особи, погрозу умисним вбивством, катування, нелюдське поводження, сексуальне насильство та зґвалтування потерпілої. Потерпіла перебувала у підвалі Ягіднянської школи. Засуджені військовослужбовці ЗС РФ були раніше засуджені Чернігівським районним судом Чернігівської області від 12.01.2023 у справі № 748/1773/22 за ч. 1 ст. 438 КК до покарання у виді 12 років позбавлення волі за жорстоке поводження з цивільним населенням у с. Ягідне;
- вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24 за вчинення воєнних злочинів засудженим призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років, а за сукупністю вироків їм призначено остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років;
- вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24 військовослужбовця ЗС РФ, який на території с. Золотинга вчинив жорстоке поводження з цивільним населенням, а саме катування стосовно цивільної особи та погрозу вбивством, а також вчинив порушення законів та звичаїв війни, а саме розграбування майна, засуджено за ч. 1 ст. 438 КК до покарання у виді 11 років позбавлення волі.

Перелік таких прикладів можна продовжувати.

Рекомендуємо судам, слідчим, прокурорам звертати увагу на означені обставини та не допускати різної кваліфікації тотожних дій військовослужбовців ЗС РФ, вчинених в одному регіоні.

Рекомендуємо ОГП акцентувати увагу на цій проблемі в методологічних рекомендаціях щодо досудового розслідування у справах про воєнні злочини.

2.2.4. Кваліфікація воєнних злочинів за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями

Під час III фази моніторингу окремими вирокami кваліфіковано дії засуджених за сукупністю зі ст. 438 КК (7 вироків — 14%).

Окрім ст. 438 КК, обвинуваченим ставилося у вину вчинення злочинів, передбачених:

- **ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» КК** (Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22);
- **ст. 111 «Державна зрада» КК** (вироки Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, залишеного без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025¹²², Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23, Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23)
- **ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» КК** (вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 02.05.2025 у справі № 650/1189/24);

¹²² Вирок суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції оскаржено до ККС ВС; касаційний перегляд триває

- **ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» 111-2 КК** (вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23);
- **ст. 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації» КК** (вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23);
- **ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» КК** (вирок Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22);
- **ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК** (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.05.2025 у справі № 760/21748/24).

Кваліфікація за сукупністю мала місце тому, що засуджені переважно скоювали різноманітні до воєнних злочинів дії, які з огляду на дотримання принципу повноти кваліфікації підлягають кваліфікації за сукупністю.

Суди в окремих вироках **не враховували того, що засуджені, окрім воєнних злочинів, вчиняли ще інші кримінальні правопорушення.**

Наприклад, *вироком Червонозаводського (Основ'янського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23* громадянина України засуджено за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК за те, що він, будучи призначеним на посаду «начальника УВД ВГА Харьковской области», разом з військовослужбовцями ЗС РФ, скоїв воєнний злочин. Тобто, суд під час кваліфікації не врахував, що обвинувачений вчинив ще колабораційну діяльність у формі добровільного зайняття громадянином України посади в незаконному правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК).

Вироком Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2 громадянина України засуджено за ч. 1 ст. 438 КК, який, будучи призначеним окупаційною владою на посаду голови незаконно сформованої «Новокаховської військово-цивільної адміністрації», віддав наказ підконтрольним військовослужбовцям ЗС РФ вчинити воєнний злочин. Відповідна протиправна поведінка мала б кваліфікуватися як один зі злочинів проти основ національної безпеки України¹²³.

Аналогічно — у *вироку Деснянського районного суду м. Києва від 10.06.2025 у справі № 754/15727/23*.

Згідно з окремими вироками **попередня злочинна поведінка засудженого громадянина України за ст. 438 КК, яка полягала в добровільному зайнятті посади в незаконному правоохоронному органі, створеному на ТОТ, вже отримувала оцінку у вироках в інших провадженнях.**

Вироком Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23 дії громадянина України, який має судимість вироком Деснянського районного суду м. Києва від 02.09.2024, яким він був засуджений за ч.1 ст. 111 КК до 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить йому на праві власності, кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК. Громадянин України після призначення «суддею» на ТОТ АРК ухвалив рішення про видворення (депортацію) громадянина України з Криму.

Призначення громадянина України «суддею» на ТОТ АРК, здійснення ним «загального правосуддя» кваліфіковано вироком суду як державна зрада (ч. 1 ст. 111 КК). «Конкретна» поведінка цього «судді», у вигляді прийняття судового рішення, яким вчинено воєнний злочин, а саме незаконна депор-

¹²³ З приводу кваліфікації таких дій у судовій практиці та в теорії кримінального права існують різні підходи. Їх з'ясування виходить за межі моніторингу. Довідково див.: Загиней-Заболотенко З.А., Антонюк Н.О. На вістрі уваги: кваліфікація за сукупністю статті 111 «Державна зрада» та частин 2, 5 або 7 статті 111-1 «Колабораційна діяльність» Кримінального кодексу України. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3 (44). С. 6–22.

тація громадянина України з території АРК (ст. 147 Конвенції IV), кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК.

Рекомендуємо судам, слідчим, прокурорам під час кваліфікації за ст. 438 КК звертати увагу на вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення.

Якщо будуть встановлені ознаки іншого складу кримінального правопорушення, то дії обвинуваченого підлягають кваліфікації за сукупністю.

Встановлення ознак інших кримінальних правопорушень у діях обвинувачених за ст. 438 КК повинно відображатися в обвинувальному акті.

Дотримання принципу повноти кваліфікації має бути у фокусі уваги передусім слідчих та прокурорів.

2.2.5. Кваліфікація воєнних злочинів з урахуванням стадії їх вчинення

В одному вирокі дії обвинуваченої кваліфіковано як готування до воєнного злочину.

Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 24.03.2025 у справі № 761/28971/22 за ч. 1 ст. 14 — ч. 1 ст. 438 КК засуджено дружину військовослужбовця ЗС РФ, яка почала створювати умови для вчинення воєнного злочину, для чого почала підшукування співучасників й досягнення з ними змови на вчинення злочину. Обвинувачена в ході телефонної розмови з чоловіком, військовослужбовцем ЗС РФ, у формі спонукального висловлювання, що виражене імперативною, стверджувальною конструкцією: «Так, ти давай там українських баб насилуй...», адресувала останньому пряме спонукання до вчинення сексуального насильства (зґвалтування) щодо українських жінок.

Вважаємо таку кваліфікацію помилковою. Засуджена не створювала умови для подальшого вчинення воєнних злочинів, а схилила свого чоловіка, військовослужбовця, до вчинення воєнного злочину.

Якщо таке схиляння було успішним, то дії обвинуваченої потрібно кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 — ч. 1 ст. 438 КК.

Якщо схиляння було нерезультативним, то залежно від того, на якому етапі злочинна діяльність обвинуваченої «перервалася», то дії обвинуваченої можна кваліфікувати за ч. 1 ст. 14, ч. 5 ст. 27 — ч. 1 ст. 438 КК або частини 2 або 3 ст. 15 — ч. 1 ст. 438 КК.

2.2.6. Аналіз вироку, виправдувального в частині епізоду вчинення воєнного злочину

Вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23 виправдано громадянина України у частині епізоду, кваліфікованого за ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК.

Органом досудового розслідування встановлено, що громадянин України, виконуючи завдання представника РФ, через месенджер «Telegram» надіслав йому відомості про місце перебування військовослужбовців ЗСУ з можливістю їх ідентифікації на місцевості. За переданими координатами розташовувався житловий багатоквартирний будинок, який не є і не використовується як військовий об'єкт. Унаслідок цього невстановлені військовослужбовці ЗС РФ, порушуючи пункти а.2 і а.3 статті 57 (Запобіжні заходи при нападі) Додаткового протоколу I могли не пересвідчитись у тому, що вказані координати справді вказують на цивільний об'єкт, а також не вжити всіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу, щоб уникнути випадко-

вих втрат серед цивільного населення, поранень цивільних осіб і шкоди цивільним об'єктам, або принаймні звести їх до мінімуму. Як наслідок, було ухвалено рішення про здійснення ракетного обстрілу із застосуванням бойового припасу, який перебуває на озброєнні держави-агресора та призначений для ураження наземних цілей.

Виправдання громадянина України аргументовано:

- положеннями акцесорної теорії кримінальної відповідальності співучасників, нормативно закріплена в статті 27 Кримінального кодексу України, відповідно до якої кваліфікація дій пособника, організатора та підбурювача безпосередньо залежить від кваліфікації дій виконавця;
- доведення факту надсилання громадянином України повідомлення представнику РФ, а також підтвердження, що за переданими координатами розташований багатопверховий будинок, самі по собі не є достатніми доказами для визнання особи винною у замаху на пособництво у вчиненні злочину іншою особою.
- повідомлення в листуванні про те, що абонент, якому передавалася воєннотематична інформація, проживає в Санкт-Петербурзі, може передати її військовим, не перевірене органом досудового розслідування та не підтверджене іншими допустимими доказами в сукупності;
- порушенням законів та звичаїв війни полягає у вчиненні конкретної дії, її наслідків та умислу, а в цьому випадку обстрілу будинку (як цивільного об'єкта) не відбулося, цивільні об'єкти не постраждали, смерті або серйозних тілесних ушкоджень серед цивільного населення не зафіксовано.

Вважаємо такий підхід правильним, враховуючи відсутність у матеріалах кримінального провадження належних, достатніх та допустимих доказів, які підтверджують вчинення громадянином України воєнного злочину, а також інші обставини¹²⁴.

2.3. Форми воєнних злочинів

Важливою складовою обвинувальних вироків судів, а саме їх мотивувальних частин, є формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення (п. 2 ч. 3 ст. 374 КК). Формулювання обвинувачення повинно включати, зокрема, чітку вказівку на форму порушення законів та звичаїв війни, яка має місце в діях обвинуваченого.

Основні тенденції під час визначення у формулюванні обвинувачення форми воєнних злочинів, у вчиненні яких обвинувачується особа:

- детальне описання такої форми з використанням формулювань диспозиції ч. 1 ст. 438 КК, а також з посиланням на джерело МГП. Таких вироків — більшість;
- відсутність індивідуалізації поведінки обвинуваченого, обмеження узагальненою вказівкою на порушення ним законів та звичаїв війни (наприклад, вирок *Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22*).

124 Експертна думка. Чи є виправдання особи за ст. 438 КК України вироком судової системи України?. https://uba.ua/ukr/news/chi-vipravdannya-osa-bi-za-st-438-kk-ukraini-virokom-sudovji-sistem-ukraini?fbclid=IwY2xjawLbPU5leHRuA2FlbQIxMQBicmlkETFHSTBBdDZBZnlDam9XRE81AR6S6-10wzE6vMiU1kbAYw81QyM1q-66yfa45QGxzbJgrlgxVWl4ottLHaqkJQg_aem_1wCy5AWtvNDnPxNPjKDxg

Другий варіант формулювання характерний здебільшого для тих вироків, якими особи засуджувалися не лише за ст. 438 КК, а й за іншими статтями Особливої частини цього Кодексу.

Окремі суди у вироках, якими дії обвинувачених кваліфікувалися лише за ст. 438 КК, також допускали таку помилку, не визначаючи, яка конкретно форма порушення законів та звичаїв війни мала місце (*вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24*). Однак така помилка не має системного характеру.

Формами воєнних злочинів в проаналізованих рішеннях були:

Жорстоке поводження з цивільним населенням або військовополоненими

Як жорстоке поводження з цивільним населенням або військовополоненими (єдина форма воєнних злочинів) у проаналізованих вироках кваліфікувалося:

- нелюдське поводження (утримання в камері, не пристосованій до тривалого перебування, в антисанітарних умовах, позбавлення їжі та води), завданні сильних фізичних (побоїв і тілесних ушкоджень) та психологічних страждань (надягання мішка на голову для дезорієнтації в приміщенні) (*вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 07.08.2025 у справі № 610/2754/24*);
- завдання ударів по різних ділянках тіла потерпілого, підвішуванні до стелі за викручені руки, застосуванні наручників, чим заподіяно потерпілому сильний фізичний біль та моральні страждання (*вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23*);
- умисне спричинення сильних страждань потерпілому (*вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.04.2025 у справі № 748/4032/24*);
- завдання фізичного та психологічного насильства, незаконне ув'язнення (незаконне позбавлення волі), катування, мордування (*вирок Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24*);
- нелюдське поводження з потерпілим, що завдало йому психічних страждань у вигляді емоційного та фізичного болю (дуже неприємні емоції, тривога, переляк, приниження, інтенсивні фізичні страждання), та принизили його людську гідність (*вирок Макарівський районний суд Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22*).

Інше порушення законів та звичаїв війни

Диспозиція ч. 1 ст. 438 КК викладена як бланкетна та така, яка передбачає невичерпний перелік форм воєнних злочинів. У диспозиції ч. 1 ст. 438 КК йдеться про інші порушення законів та звичаїв війни. Враховуючи викладене, у вироках судів має бути чітко встановлено, що з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження поведінка потерпілого, виражена у відповідних діях, підпадає під інші порушення законів та звичаїв війни. Відсутність такого встановлення свідчить про неточність кримінально-правової кваліфікації та неконкретність пред'явленого особи обвинувачення.

В проаналізованих вироках іншими порушеннями законів та звичаїв війни визнавалися:

- організація / безпосереднє відкрите заволодіння сільськогосподарською технікою, господарською документацією та печатками підприємств; організація / безпосереднє вивезення на ТОТ АРК викраденої техніки (*вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23*);
- пограбування цивільної особи, яка перебуває під захистом Женевської конвенції IV; привласнення власності цивільної особи, яка перебуває під захистом Женевської конвенції IV, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно

(вирок Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025)

- викрадення майна, належного цивільним особам, невинуватене військовою необхідністю (вироки Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23, Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23, Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24), незаконне відкрите викрадення майна, належного цивільним особам, невинуватене військовою необхідністю (вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23)
- катування цивільного населення (вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 28.04.2025 у справі № 485/2061/23)

Віддання наказу / наказів на порушення законів та звичаїв війни:

Віддання наказу / наказів на вчинення воєнного злочину / воєнних злочинів є самостійною формою діяння, а тому у разі встановлення того, що було віддано відповідний наказ, незалежно від того, чи його виконали ті особи, яким він адресований, у вирокі слід чітко вказати, що має місце саме така форма воєнного злочину.

Проаналізованими вироками віддання наказу / наказів стосувалося:

- незаконного затримання (нелегального ув'язнення), застосування фізичного насильства та катувань двох потерпілих як цивільних осіб, що перебувають під захистом (вирок Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23);
- нападу на цивільний об'єкт та розграбування й пошкодження майна, яке знаходилося на території сільського (фермерського) господарства (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24);
- незаконного затримання (нелегальне ув'язнення) потерпілого як цивільної особи, що перебуває під захистом (вироки Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2, Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23). У вирокі Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23 зазначено, що в такому разі має місце віддання наказу до іншого порушення законів та звичаїв війни.

У більшості випадків має місце обвинувачення у вчиненні воєнних злочинів у кількох формах

- **Жорстоке поводження з цивільним населенням та інші порушення законів та звичаїв війни** (вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24, Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24, Червонозаводського (Основ'янського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23, Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24), **пособництво у вчиненні цих двох форм воєнних злочинів** (вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 07.04.2025 у справі № 485/167/25).

Наприклад, у вирокі Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23 жорстоке поводження з цивільним населенням мало місце у зв'язку зі спробою застосувати сексуальне насильство до потерпілої особи, яка належить до цивільного населення, а також із погрозою застосування насильства до цивільного населення; іншим порушенням законів та звичаїв війни ідентифіковано привласнення житла до того моменту, коли тимчасово окупований населений пункт не було звільнено.

Вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24

як жорстоке поводження з цивільним населенням ідентифіковано катування потерпілого, який належить до цивільного населення (нелюдське поводження (утримання в камері, непристосованій до тривалого перебування, утримання осіб в антисанітарних умовах, позбавлення їжі та води), нелегальне ув'язнення потерпілого), а як інше порушення законів та звичаїв війни — нелегальне ув'язнення цивільної особи, яка перебуває під захистом.

- **Жорстоке поводження з цивільним населенням, а також віддання наказів про вчинення жорстокого поводження з цивільним населенням та наказів про інше порушення законів та звичаїв війни** (вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22).

У вирокі Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22 як віддання наказів вчинити жорстоке поводження з цивільним населенням ідентифіковано віддання наказу зігнати пацієнтів психоневрологічного диспансеру в одне місце, погрожуючи їм; як віддання наказу іншим чином порушити закони та звичаї війни — віддання наказу використати пацієнтів психоневрологічного диспансеру як «живого щита»; як жорстоке поводження з цивільним населенням — погрози, безпосередньо застосовані до керівника психоневрологічного диспансеру, з метою запису останнім відеозвернення з подякою військовослужбовцям ЗС РФ.

- **Жорстоке поводження з цивільним населенням та віддання наказу на вчинення інших порушень законів та звичаїв війни** (вироки Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24, Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24);

Як жорстоке поводження з цивільним населенням у вирокі Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24 кваліфіковано дії обвинуваченого, який вчинив катування цивільного населення (нелегальне ув'язнення із заподіянням фізичних (побоїв та тілесних ушкоджень) та психологічних страждань (погроза вбивством) потерпілому. Водночас, з вказаного вирокі чітко не вбачається, в чому саме виявилось інше порушення законів та звичаїв війни.

- **Жорстоке поводження з цивільним населенням, умисне вбивство особи, яка належить до цивільного населення або є військовополоненим, та інше порушення законів та звичаїв війни** (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23.05.2025 у справі № 733/37/24).

У вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24 як жорстоке поводження з цивільним населенням кваліфіковано напад на шістьох цивільних осіб, які не брали участі в бойових діях та перебували під захистом; як умисне вбивство кваліфіковано спричинення смерті двом з таких потерпілих, а як інше порушення законів та звичаїв війни — пошкодження автомобіля.

- **Жорстоке поводження з цивільним населенням та віддання наказу про жорстоке поводження з цивільним населенням** (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24).

Підкреслимо вдале формулювання обвинувачення у вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24. Як зазначено в ньому, особа вчинила жорстоке поводження у формі заподіяння тілесних ушкоджень — спричинення серйозних травм тілу та здоров'ю потерпілих, фізичного катування, а також здійснила віддання наказу на нелегальне ув'язнення та вбивство потерпілих, чим порушила вимоги статей 27, 31, 32, 147 Женевської конвенції IV та ст. 51, частин 1, 2 ст. 75 Додаткового протоколу I.

Помилкова ідентифікація вчинених дій як форми воєнного злочину, передбаченої в диспозиції ч. 1 ст. 438 КК, та відсутність ідентифікації дій особи як іншого порушення законів та звичаїв війни.

Вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24 особа обвинувачувалася у жорстокому поводженні з цивільним населенням, тоді як з фактичних обставин справи вбачається, що обвинувачений віддавав накази здійснити жорстоке поводження з цивільним населенням. Нагадаємо, що віддання наказів на вчинення воєнного злочину в будь-якій формі належить до самостійної форми порушення законів та звичаїв війни.

В окремих вироках суди під час засудження особи за ст. 438 КК вказують на загалом порушення нею законів та звичаїв війни, ігноруючи невичерпний перелік форм воєнних злочинів у ч. 1 ст. 438 КК та вказівку на узагальнююче формулювання «інше порушення законів та звичаїв війни».

У разі, коли вчинене не підпадає під жодне діяння, яке названо у формі переліку в диспозиції ч. 1 ст. 438 КК, судам доцільно вказувати, що особа вчинила «інше порушення законів та звичаїв війни».

Вироком Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 26.02.2025 у справі № 333/5566/24 як порушення законів та звичаїв війни кваліфіковано дії обвинувачених, які здійснили примусову депортацію громадянина України з території окупованого міста Запорізької області. В цьому рішенні, вочевидь, помилково не визначено, що має місце інше порушення законів та звичаїв війни. Аналогічно вирішено питання та сформульовано обвинувачення у вироку Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23.

Вироком Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 особа обвинувачується в порушенні норм МГП, а також конституційних прав та свобод громадян України, без вказівки на конкретну форму воєнного злочину, яка мала місце в діях обвинуваченого.

Відсутність вказівки на конкретну форму порушення законів та звичаїв війни або наявність такої вказівки без зазначення того, які саме дії обвинуваченого підпадають під визначену вироком форму

В окремих проаналізованих вироках відсутня вказівка на конкретну форму порушення законів та звичаїв війни:

Наприклад, вироком Бородянського районного суду Київської області від 13.03.2025 у справі № 939/226/23 військовослужбовця ЗС РФ визнано винуватим у безпідставному проведенні обшуку, в погрозі вбивством, у незаконному позбавленні волі та незаконному допиті неповнолітнього, чим порушено вимоги статей 31, 32, 147 Женевської конвенції IV, однак конкретна форма вчиненого воєнного злочину не визначена.

Вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 09.05.2025 у справі № 760/21748/24 обвинуваченого засуджено за ч. 1 ст. 438 КК у зв'язку з тим, що він, обіймаючи посаду директора «Кримпатріотцентру», здійснив пропаганду серед осіб, які перебувають під захистом, спрямовану на забезпечення добровільного вступу на військову службу, що є порушенням законів та звичаїв війни. Однак у цьому вироку відсутня вказівка на конкретну форму порушення законів та звичаїв війни, інкримінована обвинуваченому.

Виявлені недоліки не мали системного характеру.

2.4. Встановлення контекстуальних обставин

Контекстуальні обставини є обов'язковою ознакою складу воєнних злочинів та підлягають обов'язковому доказуванню та встановленню у кожному кримінальному провадженні за ст. 438 КК.

Встановлення контекстуальних обставин, як це впливає, зокрема, з Елементів злочинів¹²⁵, є надзвичайно важливим як для кваліфікації, так і для розмежування різних видів складів міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС. Особливого значення контекстуальні обставини набувають для кваліфікації воєнних злочинів, які можуть вчинятися виключно в ході збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру (ст. 8 Римського статуту МКС).

Кримінальне правопорушення лише в тому разі може визнаватися воєнним злочином, якщо протиправні дії вчинені під час збройного конфлікту міжнародного та неміжнародного характеру та у зв'язку з ним. Тобто для кваліфікації за ст. 438 КК необхідно встановити зв'язок між вчиненим злочином і таким конфліктом, що потребує встановлення як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак поєднуючого характеру.

На відміну від перших двох фаз моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини, у вироках, що аналізувалися під час III фази моніторингу, наявність контекстуальних обставин встановлюється більш чітко та стисло, з акцентом на початок виникнення поточного збройного конфлікту на території України та його існування на момент вчинення воєнного злочину.

В окремих вироках мають місце **дві проблеми щодо встановлення контекстуальних обставин**:

- наявність надмірно детального опису обставин, які жодним чином не стосуються існування міжнародного збройного конфлікту на території України, в якому суди зазначають події, починаючи зі створення ООН (наприклад, *вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025, справа № 185/10275/22*). Однак таких вироків небагато, порівняно з попередніми етапами моніторингу, а відповідний недолік не має системного характеру;
- відсутність згадки, а отже доказування та встановлення контекстуальних обставин (зокрема, *вироки Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23, Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2, Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23, Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23*).

У першому випадку текст вироку загроможджується, відволікаючи від опису вчиненого воєнного злочину, а в другому — виникає питання стосовно правильності кваліфікації за ст. 438 КК, її повноти та точності.

У вироках, в яких встановлюються контекстуальні обставини воєнних злочинів, суди вказують на такі їх елементи:

1. початок виникнення міжнародного збройного конфлікту на території України:

- здебільшого початком виникнення міжнародного збройного конфлікту суди називають 19.02.2014, а саме початок анексії РФ території АРК (наприклад, *вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23*);
- у вироку Червонозаводського (Основ'янського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23 зазначається, що початком виникнення міжнародного збройного конфлікту на території України є 20.02.2014;

125 Elements of Crimes. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

- у вироку Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.04.2025 у справі № 485/2098/24 та інших вказано, що міжнародний збройний конфлікт на території України розпочався в лютому 2014 р.;
- згідно з вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24, з 27.02.2014 вищим воєнно-політичним керівництвом РФ розпочато міжнародний збройний конфлікт на території України;
- окремими вироками контекстуальні обставини конкретного воєнного злочину датуються 24.02.2022 (вироки Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22, Бородянського районного суду Київської області від 13.03.2025 Справа № 939/226/23);

2. тривалість міжнародного збройного конфлікту на території України. Як продовження міжнародного збройного конфлікту на території України, який виник 19.02.2014, суди вказують на початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24.02.2022 (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24 та інші);

3. факт наявності міжнародного збройного конфлікту на території України підтверджується, зокрема, посиланням на такі акти:

- на міжнародні документи:
- резолюції ГА ООН 71/205 від 19.12.2016, 72/190 від 19.12.2017, 73/263 від 22.12.2018, 74/168 від 18.12.2019, 75/192 від 16.12.2020 про ситуацію з правами людини в АРК і м. Севастополь, резолюції 73/194 від 17.12.2018, 74/17 від 09.12.2019 про проблему мілітаризації АРК і м. Севастополя, також районів Чорного та Азовського морів (вироки Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24);
- наказ Міжнародного Суду ООН від 16.03.2022 за клопотанням про вжиття тимчасових заходів у справі «Звинувачення в геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Україна проти РФ та ін.)» (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24, Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24 та інші)
- на рішення ЄСПЛ:
- рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі «Україна проти Російської Федерації» від 16.12.2020, заяви №№ 20958/14, 38334/18), яким встановлено, що з 27.02.2014 РФ здійснювала ефективний контроль над АРК (п. 335) (вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23)
- на прецедентну практику воєнних трибуналів:
- рішення Апеляційної палати МТКЮ у справі щодо Душко Тадича від 02.10.1995 (вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі №

748/2095/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24, Комунарський районний суд м.Запоріжжя від 26.02.2025 у справі № 333/5566/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.04.2025 у справі № 748/4032/24 та інші)

- рішення МТКЮ у справі “The Prosecutor v. Kunaras, Kovac and Vukovic” (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.04.2025 у справі № 748/4032/24 та інші)
- на нормативно-правові акти України:
- Указ Президента України 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», яким було введено воєнний стан в Україні (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.04.2025 у справі № 748/4032/24 та інші);
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24, Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23 та інші);
- Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23.12.2022 за № 1668/39004 (вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24)

4. конкретний час тимчасової окупації відповідного населеного пункту України, на території якого було вчинено воєнний злочин (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24, Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23, Червонозаводського (Основ'янського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23, Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23, Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 739/772/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24 та інші).

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24 встановлено, що значна частина території Чернігівської області, у тому числі с. Деснянка Чернігівського району Чернігівської області, починаючи з 24.02.2022 по 30.03.2022 була тимчасово зайнята підрозділами ЗС та інших військових формувань РФ, які виконували злочинний наказ військового керівництва РФ щодо захоплення територій України, зокрема просування у напрямку м. Чернігова. Установлено, що зайнята внаслідок воєнних дій територія с. Деснянка Чернігівського району Чернігівської області у вищезазначений період часу, тобто в умовах міжнародного збройного конфлікту, перебувала під контролем представників збройних формувань РФ, зокрема формування, в якому проходив військову службу обвинувачений.

Вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24 встановлено, що в умовах міжнародного збройного конфлікту значна частина Херсонської об-

ласті, починаючи з 24.02.2022, зокрема м. Херсон з 01.03.2024 по 11.11.2024, перебувала під контролем регулярних з'єднань та підрозділів збройних сил та інших військових формувань РФ, підпорядкованих і скеровуваних ними військових радників та інструкторів, окупаційних адміністрацій РФ, зокрема із залученням військовослужбовців національної гвардії РФ.

В окремих вироках міститься вказівка виключно на факт тимчасової окупації конкретного населеного пункту, на території якого було вчинено відповідний воєнний злочин. Наприклад, у *вироку Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23* встановлено, що з 07.03.2022 по 10.03.2022 с. Ворожба Лебединської територіальної громади Сумського району Сумської області разом із місцевим цивільним населенням перебували під тимчасовою окупацією РФ. Тобто акцентується увага на локальному аспекті тимчасової окупації території України.

Доведення факту окупації частини території України не підлягає доказуванню в межах конкретного кримінального провадження, оскільки цей факт є загальновідомим.

Відповідно, більш правильним вважаємо таке формулювання контекстуальних обставин воєнних злочинів у *вироку Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23*. В ньому зазначено, що цим судом визнано загальновідомим, і таким, що не потребує доказування у межах даного кримінального провадження, що тимчасова окупація з боку РФ частини території України — АРК, яка розпочалася зі збройного конфлікту, викликаного російською військовою агресією, починаючи з 20.02.2014, а також анексія з боку РФ цієї частини території України є загальновідомими фактами, які за хронологією подій: а) констатовані нормативними, хоча і засудженими з точки зору міжнародного права, актами РФ, а також «нормативними актами» самопроголошених суб'єктів на території України в АРК, законність яких не визнається державою Україна, проте прийнятих судом у даному випадку до уваги, оскільки вирішується питання про відповідальність за вчинення злочинів, внаслідок яких були прийняті такі акти; б) встановлені національними нормативно-правовими актами, які є обов'язковими для застосування на території України; в) засуджені міжнародними актами колективного реагування, — а відтак ці факти не потребують окремого судового доведення. Відповідно, цим вироком встановлено, що вчинення обвинуваченим інкримінованого йому злочину відбувалося під час міжнародного збройного конфлікту і цей злочин безпосередньо пов'язаний з таким конфліктом.

Або формулювання у *вироку Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24*: «судом визнано загальновідомим і таким, що не потребує доказування в межах даного кримінального провадження, що тимчасова окупація з боку РФ частини території України (зокрема частини Чернігівської області), яка розпочалася із збройної агресії 20.02.2014 та повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України 24.02.2022, а також анексія з боку РФ частини території України, є загальновідомими фактами, які не потребують окремого судового доказування».

Проблемні питання встановлення контекстуальних обставин:

- 1) відсутність згадки про контекстуальні обставини, що ставить під сумнів законність, повноту, конкретність та точність кваліфікації;
- 2) детальне описання контекстуальних обставин шляхом вказівки на ті обставини, які не мають відношення до справи;
- 3) неврахування того, що наявність міжнародного збройного конфлікту на території України є загальновідомим фактом та не потребує доказування у конкретному кримінальному провадженні.

2.5. Посилання на норми МГП під час формулювання обвинувачення

Диспозиція ст. 438 КК — бланкетна. Під час кваліфікації за цією статтею у вироках потрібно вказувати, які конкретно норми МГП були порушені обвинуваченим.

Посилатися потрібно на конкретну статтю, частину, пункт статті джерела МГП, яка була порушена.

Така вимога загалом у вироках дотримана.

Наприклад, *вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24* констатується порушення обвинуваченим вимог статей 4, 27, 29, 31, 32, 147 Женевської конвенції IV та статей 51, 52, 75 Додаткового протоколу I. *Вироком Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23* військовослужбовця ЗС РФ визнано винуватим у відданні наказів на незаконне затримання (нелегальне ув'язнення), застосування фізичного насильства та катувань двох потерпілих як цивільних осіб, що перебувають під захистом, чим порушено вимоги статей 3, 31, 32, 147 Женевської конвенції IV та статей 51, 75 Додаткового протоколу I. *Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24* констатовано порушення статей 3, 27, 31, 32, 147 Женевської конвенції IV, ч. 2 ст. 51, ст. 75 Додаткового протоколу I.

У вироках *Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22*, *Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24* та інших у тексті вироку є аналіз Женевської конвенції IV, Додаткового протоколу I, однак у них відсутнє цілісне посилання на норми МГП, які були порушені, у формулюванні обвинувачення.

В окремих проаналізованих вироках відсутнє посилання на норми МГП. Наприклад, *вироки Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23*, *Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23*.

У жодному вироку немає посилання на порушення обвинуваченим / обвинуваченими відповідних положень Римського статуту МКС.

Виявлені недоліки не мають системного характеру.

2.6. Встановлення ознак суб'єктивної сторони воєнних злочинів

Обов'язковою ознакою складу воєнних злочинів є така ознака суб'єктивної сторони як вина. Воєнні злочини вчиняються виключно з прямим умислом, а тому під час кваліфікації за ст. 438 КК необхідно встановити, що обвинувачений усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння та бажав його вчинити.

У проаналізованих протягом III фази моніторингу вироках суди приділяють увагу встановленню форми вини у діях обвинувачених та визначають інтелектуальну та вольову ознаки прямого умислу.

Так, у вироках судами описується, що обвинувачений усвідомлював (інтелектуальна ознака прямого умислу):

- факт існування міжнародного збройного конфлікту та вчинення злочину проти захищених осіб — цивільного населення (наприклад, *вирок Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24*, *Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24*);

- факт збройного конфлікту, викликаного російською військовою агресією, введення на території України з 24.02.2022 воєнного стану, вчинення діяння у зв'язку з цим конфліктом (вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23). Встановлюючи можливість обвинуваченого усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї протиправної поведінки, суди часто покликаються на те, що в нього був достатній рівень освіти, спеціальних знань і життєвого досвіду для усвідомлення вказаних вище обставин (вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23), професія (професійний суддя), досконале володіння чинним українським законодавством, частиною якого є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 10.06.2025 у справі № 754/15727/23);
- факт неможливості використання викраденого майна у військових цілях (вирок Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24);
- факт незаконного утримання цивільного населення в нелюдських умовах (вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24);
- нікчемність Федеральних Законів РФ (зокрема, Федерального конституційного закону РФ «О принятии в российскую федерацию Республики Крым и образовании в составе российской федерации новых субъектов — Республики Крым и города федерального значения Севастополя» (мовою оригіналу) від 21.03.2014), Указів Президента РФ (зокрема, «О внесении изменения в Указ Президента РФ от 20.09.2010 № 1144 «О военно-административном делении РФ» (мовою оригіналу) від 02.04.2014 №199 та Указів «Главы Республики Крым» (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.05.2025 у справі № 760/21748/24)

У вироку Деснянського районного суду м. Києва від 10.06.2025 у справі № 754/15727/23 зазначено, що підтвердженням усвідомлення обвинуваченою вчинених нею дій є сам факт постановлення судових рішень щодо незаконної депортації цивільного населення окупованої території АРК, яке спрямоване на виконання воєнно-політичного плану та стратегії держави у воєнному конфлікті. При цьому для доказування, на думку суду, не має значення ступінь обізнаності обвинуваченої про деталі воєнно-політичного планування окупаційної влади. У визначенні зв'язку підлягає застосуванню один з Нюрнберзьких принципів (є загальним принципом міжнародного права), а саме: «Той факт, що особа діяла за наказом свого уряду чи керівника, не звільняє її від відповідальності за міжнародним правом, якщо для неї свідомий вибір фактично був можливий».

Згідно з вироком Деснянського районного суду м. Києва від 10.06.2025 у справі № 754/15727/23 обізнаність учасників воєнного конфлікту про вимоги Конвенцій та інших міжнародних документів, що регулюють питання законів і звичаїв війни, є встановленим фактом в силу загальної презумпції обізнаності, а також відповідно до обов'язків щодо розповсюдження, визначених міжнародним правом (ч. 1, 2 ст. 87 Протоколу I).

У разі вчинення воєнного злочину у формі заподіяння смерті потерпілому, окремі суди детально описують ознаки прямого умислу в обвинуваченого. Наприклад, у вироку Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24 зазначено, що обвинувачений, усвідомлюючи перебування перед ним громадянина України, який на момент події у складі ЗСУ чи інших збройних формувань України не перебував, зброї при собі не мав, участі у бойових діях не брав та до таких дій не готувався, був одягнений у цивільний одяг, тобто належав до категорії цивільних осіб, відчувачи безкарність внаслідок повного контролю ЗС РФ над окупованою територією населеного пункту, розуміючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання цивільній особі психічних страждань внаслідок імітації реального заподіяння тілесних ушкоджень, а потім і настання смерті цієї особи внаслідок страти, і бажаючи їх настання, наказав невстановленим під час проведення досудового розслідування військовослужбовцям ЗС РФ здійснити постріли у коліна останнього.

В окремих вироках встановлення суб'єктивної сторони вчиненого воєнного злочину має формальний характер, оскільки у вироках суди обмежуються лише на вказівку нормативно визначених ознак прямого умислу (наприклад, вироки Снігурівського районного суду Миколаївської

області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24, Макарівський районний суд Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22, Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24).

Проблемні питання описання у вирокх ознак суб'єктивної сторони воєнних злочинів:

- 1) формальна згадка нормативно визначених ознак прямого умислу без їх конкретизації у вирокх згідно з фактичними обставинами справи;
- 2) відсутність аналізу того, чи усвідомлював обвинувачений, що посягає на цивільну ціль, а також установлення відмінностей цивільної цілі від військової відповідно до фактичних обставин справи;
- 3) відсутність описання того, що саме з фактичних обставин справи, визнаних доведеними, давало підстави обвинуваченому усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї поведінки.

Хоча виявлені недоліки встановлення суб'єктивної сторони воєнного злочину не мали системного характеру, однак судам доцільно приділяти більше уваги описанню ознак прямого умислу з урахуванням суб'єктивного ставлення обвинуваченого до елементів контекстуальних обставин.

2.7. Призначення покарання за ст. 438 КК

2.7.1. Визначення міри покарання (без урахування випадків призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків)

Всім засудженим за ч. 2 ст. 438 КК суди призначали покарання у виді довічного позбавлення волі (вироки Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24, Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23.05.2025 у справі № 733/37/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24).

За ч. 1 ст. 438 КК засудженим призначалася така міра покарання¹²⁶:

- 5 років позбавлення волі (2% засуджених);
- 9 років позбавлення волі (4% засуджених);
- 10 років позбавлення волі (20% засуджених);
- 11 років позбавлення волі (20% засуджених);
- 12 років позбавлення волі (55% засуджених).

Таким чином, **за ч. 1 ст. 438 КК строк покарання у виді позбавлення волі обирається зазвичай з верхньої частини покарання** (починаючи від медіани покарання у виді позбавлення волі — 10 років, закінчуючи максимальними межами цього покарання — 12 років) (95% засуджених).

¹²⁶ У цій частині враховуються ті вирoki, якими засудженому / засудженим призначалося покарання виключно за воєнний злочин, а також вирoki, яким засудженим призначалося покарання за ч. 1 ст. 438 КК та приєднувалося невідбута частина покарання за попереднім вирокх суду, який набрав законної сили

Такий вибір строку покарання у виді позбавлення волі стосується всіх форм порушень законів та звичаїв війни.

Суди здебільшого орієнтуються на призначення засудженим покарання у виді позбавлення волі у максимальному розмірі, передбаченому санкцією ч. 1 ст. 438 КК (12 років позбавлення волі) — 55% засуджених.

5 років позбавлення волі було призначено засудженій, громадянці РФ, дружині військовослужбовця ЗС РФ, яка була засуджена за ч. 1 ст. 14 — ч. 1 ст. 438 КК до цієї міри покарання вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 24.03.2025 у справі № 761/28971/22. Обираючи 5 років покарання у виді позбавлення волі, суд керувався положеннями ч. 2 ст. 68 КК, відповідно до якої за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Як зазначалося вище, призначення такого строку покарання у виді позбавлення волі обумовлена неправильною кваліфікацією вчинених засудженою дій як готування до воєнного злочину.

2.7.2. Призначення покарання за сукупністю злочинів (ч. 1 ст. 70 КК)

За сукупністю злочинів визначалося остаточне покарання у вироках Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22, Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23, Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 7626/12885/23, Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 02.05.2025 у справі № 650/1189/24, Солом'янського районного суду м. Києва від 09.05.2025 у справі № 760/21748/24.

Згідно з окремими вироками призначена міра покарання за воєнні злочини була призначена менш суворою, аніж за інші види злочинів, що входять в сукупність.

Вироком Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23 особу визнано винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 111, ч. 1 ст. 111-2, ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК, та призначено йому покарання:

- за ч. 2 ст. 111 КК — у виді 15 років позбавлення волі, з конфіскацією всього належного на праві власності майна;
- за ч. 1 ст. 111-2 КК — у виді 11 років позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на 15 років та з конфіскацією всього належного на праві власності майна;
- за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК — у виді 12 років позбавлення волі.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, призначено засудженому остаточне покарання у виді 15 років позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком на 15 років та з конфіскацією всього належного на праві власності майна.

За вчинення державної зради (ч. 2 ст. 111 КК), що входить в сукупність злочинів, передбачається абсолютно визначене покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років. При цьому суд обрав такий принцип визначення остаточного покарання як поглинення менш суворого покарання більш суворим.

Іншими вироками, навпаки, призначена міра покарання за вчинення воєнних злочинів була більш суворою, порівняно з призначеною мірою покарання за вчинення інших злочинів, які входили в сукупність у конкретному кримінальному провадженні.

Вироком Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 особу визнано винуватою за ч. 2 ст. 110; ч. 2 ст. 260; ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК та засуджено до покарання:

- *за ч. 2 ст. 110 КК — у виді 8 років позбавлення волі, з конфіскацією всього майна, яке є його власністю;*
- *за ч. 2 ст. 260 КК — у виді позбавлення волі на строк 7 років без конфіскації майна;;*
- *за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК — у виді позбавлення волі на строк 11 років.*

На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю кримінальних правопорушень, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, остаточно призначено засудженому покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років з конфіскацією всього майна, яке є його власністю.

Інший принцип визначення остаточного покарання використано у *вироку Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23* за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 70 КК, а саме принцип часткового складання покарань. Цим вироком особу визнано винуватою у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 111, ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК та *призначено покарання:*

- *за ч. 1 ст. 111 КК — у виді 13 років позбавлення волі із позбавленням військового звання «майор» відповідно до ст. 54 КК;*
- *за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК — у виді позбавлення волі на строк 11 років.*

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК шляхом часткового складання покарань призначено засудженому остаточно покарання у виді 15 років позбавлення волі з позбавленням військового звання «майор».

2.7.3. Призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 70 КК)

Згідно з ч. 4 ст. 70 КК за правилами, передбаченими в частинах першій-третьій цієї статті, признається покарання, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому кримінальному правопорушенні, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку.

За правилами ч. 4 ст. 70 КК призначалося остаточне покарання у *вироках Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24, Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23, Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24.*

Так, *вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24* за ч. 1 ст. 438 КК було засуджено військовослужбовця ЗС РФ, раніше судимого 25.03.2024 Чернігівським районним судом Чернігівської області за ч. 1 ст. 438 КК України до 12 років позбавлення волі, до покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років. На підставі ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання за цим вироком більш суворим покаранням за вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024 остаточно призначено засудженому покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі на строк 12 років.

Вироком Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23 особу засуджено за ч. 1 ст. 438 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років. На підставі ч.

4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, за даним вироком і за вироком Деснянського районного суду м. Києва від 02.09.2024, яким цю особу засуджено за ч. 1 ст. 111 КК на 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить йому на праві власності, шляхом поглинення більш суворим покаранням менш суворого, визначено засудженому остаточне покарання у виді 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить йому на праві власності.

У вироку Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2 при визначенні остаточного покарання за правилами, передбаченими ч. 4 ст. 70 КК, судом використано інший принцип, а саме принцип часткового складання покарань. Вироком Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2 особу засуджено за ч. 1 ст. 438 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років. Відповідно до ч. 4 ст. 70 КК, за сукупністю кримінальних правопорушень, шляхом часткового складання призначених покарань за вироком Суворовського (Пересипського) районного суду м. Одеси від 27.03.2024 за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК та цим вироком, остаточного призначено засудженому остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 15 років.

2.7.4. Призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК)

Мало місце у вироку Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24. Цим вироком при визначенні остаточного покарання двом з чотирьох засуджених використано правила, закріплені у ст. 71 КК. Цих двох засуджених визнано винуватими у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК; призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років, з позбавленням спеціального звання «сержант внутрішньої служби» та військового звання «сержант» (першому засудженому) та покарання у виді позбавлення волі на строк 11 років, з позбавленням спеціального звання «сержант Служби судової охорони» (другому засудженому).

На підставі ст. 71 КК, ураховуючи сукупність вироків, до покарання, призначеного за цим вироком, частково приєднано кожному з засуджених невідбуту частину основного покарання за вироками Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 09.01.2024 та від 23.03.2024, додаткові покарання, та призначено:

- першому засудженому покарання у виді позбавлення волі на строк 20 років, з позбавленням спеціального звання «сержант внутрішньої служби» та військового звання «сержант», з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах та в органах, що надають публічні послуги, строком на 15 років та з конфіскацією всього належного їм майна;
- другому засудженому — покарання у виді позбавлення волі на строк 20 років, з позбавленням спеціальних звань «старший прапорщик міліції» та «сержант Служби судової охорони», з позбавленням права обіймати будь-які посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування на 15 років та з конфіскацією всього належного йому майна.

2.7.5. Призначення додаткових покарань

За вчинення воєнних злочинів в окремих вироках призначалося додаткове покарання у виді позбавлення військового звання (ст. 54 КК), а також додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК).

Вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24 за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК засуджено чотирьох обвинувачених до додаткових покарань, не передбачених санкціями ст. 438 КК, а саме

- першого засудженого до додаткового покарання у виді позбавлення спеціального звання «майор міліції» та з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також посади, пов'язані з наданням публічних послуг, виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій строком на 3 роки;
- другого засудженого — позбавлення спеціального звання «старший лейтенант поліції» та позбавлення права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також посади, пов'язані з наданням публічних послуг, виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій строком на 3 роки;
- третього засудженого — позбавлення спеціального звання «сержант внутрішньої служби» та військового звання «сержант»;
- четвертого засудженого — позбавлення спеціального звання «сержант Служби судової охорони».

Стосовно перших двох засуджених суд першої інстанції, призначаючи покарання у виді позбавлення спеціального звання, вказав, що відповідно до матеріалів кримінального провадження за-судженим присвоєно спеціальні звання «майор поліції» / «старший лейтенант поліції». У зв'язку із тим, що обвинувачені, маючи спеціальні звання майора поліції / старшого лейтенанта поліції, добровільно та ініціативно зайняли посаду у незаконному правоохоронному органі, та обставини вчиненого кримінального правопорушення вказують на використання посад обвинуваченими під час їх вчинення, злочини є особливо тяжкими, суд вважає за необхідне призначити додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання «майор поліції» / «старший лейтенант поліції».

Також суд в цьому вирокі, посилаючись на положення частин 1, 2 ст. 55 КК, відповідно до яких, зокрема, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, зауважив, що, беручи до уваги обставини вчиненого правопорушення та особи обвинувачених, визнаючи за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, першому та другому засудженим призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також посади, пов'язані з наданням публічних послуг, виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій строком на 3 роки.

Третій засуджений *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24*, як зазначалося вище («Профілі обвинувачених») мав судимість згідно з *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 09.01.2024 у справі № 337/2373/23* за ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК та засуджений ним до остаточного покарання у виді 14 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах та в органах, що надають публічні послуги, строком на 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна. Тобто, додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання «сержант внутрішньої служби» та військового звання «сержант» за цим вироком обвинуваченому не призначалося. Відповідно *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24* третьому засудженому за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК було призначено додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання «сержант внутрішньої служби» та військового звання «сержант».

Четвертий засуджений *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24*, як зазначалося вище («Профілі обвинувачених») мав судимість згідно з *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 20.03.2024 у справі № 337/2340/23* за ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК. Згідно з цим вироком громадянину України призначено остаточне покарання у виді

позбавлення волі строком 14 років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування на строк 15 років, з конфіскацією всього належного йому майна та з позбавленням спеціального звання «старший прапорщик міліції». Як встановлено судом першої інстанції, цей засуджений також мав спеціальне звання сержанта Служби судової охорони, присвоєне йому в порядку переатестування. Відповідно *вироком Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24* четвертому засудженому за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК було призначено додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання «сержант Служби судової охорони».

Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23, яким трьох обвинувачених визнано винуватими та засуджено за ч. 1 ст. 258-3; ч. 1 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, в його мотивувальній частині вказано, що суд вважає за доцільне позбавити трьох засуджених спеціальних військових звань відповідно до ст. 54 КК, однак у резолютивній частині вироку таке додаткове покарання не передбачено.

2.7.8. Врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання

Під час призначення покарання за ст. 438 КК суди враховували здебільшого обставини, що обтяжують покарання. Такими обставинами, що обтяжують покарання, визнавалися:

- **вчинення воєнного злочину групою осіб за попередньою змовою** (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК) (22 вироки) (наприклад, *вироки Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24*, *Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23*, *Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24*);
- **вчинення воєнного злочину з використанням умов воєнного стану** (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК) (9 вироків) (наприклад, *вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23*, *Червонозаводського (Основ'янського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23*, *Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23*);
- **вчинення воєнного злочину повторно** (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК) (2 вироки) (*вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24*, *Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2*);
- **вчинення воєнного злочину з особливою жорстокістю** (п. 10 ч. 1 ст. 67 КК) (1 вирок) (*вирок Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24*);
- **вчинення воєнного злочину щодо особи похилого віку** (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК) (1 вирок) (*вирок Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/2*), **вчинення воєнного злочину щодо осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які страждають на психічні розлади** (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК) (1 вирок) (*вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22*);
- **вчинення воєнного злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності** (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК) (1 вирок) (*вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24*);
- **вчинення воєнного злочину, що спричинив тяжкі наслідки** (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК) (1 вирок) (*вирок Макарівський районний суд Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22*).

В одному вирокі, а саме у вирокі *Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23*, яким особу визнано винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 5 ст. 27 — ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК та засуджено до покарання у виді позбавлення

волі на строк 9 років, при призначенні покарання враховано таку обставину, що **пом'якшує покарання, як співпраця обвинуваченого з органом досудового розслідування у встановленні осіб військовослужбовців ЗС РФ, причетних до вчинення воєнного злочину**, в рамках виділеного кримінального провадження, обвинувальний акт щодо них перебуває на розгляді у суді. Водночас, у цьому вирокі при призначенні покарання засудженому враховано й обставину, що обтяжує покарання. Як зазначено в цьому вирокі, до обставини, яка відповідно до ст. 67 КК обтяжують покарання обвинуваченого, та яка відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 92 КПК підлягає доказуванню саме прокурором, судом згідно зі ст. 337 КПК в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акту віднесено вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28), про що було зазначено в обвинувальному акті. В силу п. 4 ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 92, ст. 337 КПК суд був позбавлений можливості встановлювати та враховувати інші обставини, які обтяжують покарання, що не були зазначені в обвинувальному акті, та що не доказувалися прокурором під час судового розгляду.

Окремими вироками обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, судом не враховувалися, що мотивовано у вироках судів.

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24 при призначенні покарання за ч. 1 ст. 438 КК судом не враховано як обставину, що обтяжує покарання обвинуваченого, вчинення злочину з використанням умов воєнного стану. Як зазначено в цьому вирокі, використання умов воєнного стану як обставина, що обтяжує покарання, означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство. Суд урахував, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК, є мир та міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів, порушення законів та звичаїв війни. Тому саме правопорушення вчиняється в умовах війни, а тому визнавати обтяжуючою обставиною вчинення злочину з використанням умов воєнного стану, на думку суду, є зайвим.

Вироком Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23 при призначенні покарання обвинуваченому за ч. 2 ст. 28 — ч. 2 ст. 438 КК не враховано такі обставини, що обтяжують покарання, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою та з використанням умов воєнного стану. У цьому вирокі зазначено, що оскільки дії обвинуваченого кваліфіковані за ч. 2 ст. 28 — ч. 2 ст. 438 КК, то суд не вбачає в його діях обтяжуючої покарання обставини — вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, а вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення в умовах збройного конфлікту фактично є аналогічною вчиненню злочину з використанням умов воєнного стану та є кваліфікуючою, а тому підстав для її врахування як обставини, що обтяжує покарання, відсутні.

Вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 31.03.2025 у справі № 766/9711/23, яким військовослужбовця ЗС РФ засуджено за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, не враховано обставиною, що обтяжує покарання, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, оскільки віддання наказу та його виконання не є формою співучасті, адже наказ ґрунтується на ієрархічно обумовленому обов'язку підлеглого виконати наказ, а не на спільній волі співучасників вчинити злочин.

Обставина, яка обтяжує покарання або яка пом'якшує покарання, може бути врахована судом при призначенні покарання за ст. 438 КК лише у разі, коли на неї міститься вказівка в обвинувальному акті.

На цьому наголошують окремі суди першої інстанції. Так, *вироком Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23* при призначенні покарання за ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК судом враховано лише таку обставину, що обтяжує покарання, як вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб. Водночас, у цьому вирокі зазначено таке. Зазначена прокурором в промові як обставина, що обтяжує покарання обвинуваченого, а саме вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану, судом не може бути врахована, виходячи з наступного. В обвинувальному акті стосовно обвинуваченого, що надійшов до суду, ця обставина прокурором не зазначена.

Відповідно до вимог ст. 337 КПК, суд розглядає кримінальне провадження в межах обвинувального акту. Під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення. З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Враховуючи, що вказана під час промови в судових дебатах обставина, що обтяжує покарання обвинуваченого погіршує становище обвинуваченого, а прокурор не змінив під час судового розгляду обвинувачення, тому суд не може вийти за межі висунутого обвинувачення та врахувати таку обставину, яка обтяжує покарання обвинуваченого, як вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану. Аналогічне рішення прийнято вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.04.2025 у справі № 485/2098/24.

Снігурівським районним судом Миколаївської області у вироку від 03.02.2025 у справі № 485/742/24 при призначенні покарання за ч. 1 ст. 438 КК не враховано таку обставину, яку просив врахувати захисник обвинуваченого, як вчинення кримінального правопорушення під впливом примусу. Як зазначив у вироку суд, добровільним вважається діяння, яке вчинено при можливості вибрати декілька варіантів поведінки, з урахуванням сукупності обставин, які можуть виключати кримінальну протиправність за приписами статей 39, 40 КК, що у цьому кримінальному провадженні встановлено не було. Стороною захисту не наведені конкретні обставини, які б свідчили про наявність ознак примусу у діях обвинуваченого.

Проблемні питання щодо призначення покарання за воєнні злочини:

1. відсутність врахування ролі співучасника під час вчинення воєнних злочинів з використанням нормативних положень ч. 5 ст. 68 КК, відповідно до якої при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65 — 67 цього Кодексу, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення. У проаналізованих вироках покарання (основні та додаткові) співучасникам призначалися здебільшого однакові за видом та розміром;
2. відсутність єдиного підходу щодо врахування під час призначення покарання за ст. 438 КК такої обставини, що обтяжує покарання, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК) у тих випадках, коли під час кваліфікації суди посиляються на відповідну частину ст. 28 КК;
3. відсутність єдиного підходу щодо врахування під час призначення покарання за ст. 438 КК такої обставини, що обтяжує покарання, як вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК);
4. відсутність єдиного підходу щодо врахування під час призначення покарання за ст. 438 КК такої обставини, що обтяжує покарання, як спричинення ним тяжких наслідків (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК) у тих випадках, коли під час кваліфікації суди посиляються на відповідну частину ст. 28 КК;
5. неврахування під час призначення покарання за ст. 438 КК вчинення воєнного злочину загальнонебезпечним способом як обставини, що обтяжує покарання (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК) в тих випадках, коли обвинувачені використовували під час виконання об'єктивної сторони воєнного злочину ті предмети, які можуть спричинити шкоду більше ніж одній особі;
6. неврахування під час призначення покарання за ст. 438 КК повторності як обставини, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК) в тих випадках, коли за фактичними обставинами справи обвинувачений вчинив щонайменше два воєнних злочини в будь-якій комбінації, які не були об'єднані єдиним умислом;
7. неврахування в окремих вироках, якими засуджуються за ст. 438 КК громадяни України, що за визначених законодавством випадках до них можуть призначатися додаткові

покарання, не передбачені санкціями частини 1 та 2 ст. 438 КК, а саме позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК), позбавлення державної нагороди України (ст. 54-1 КК), позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК);

8. мотивування призначення додаткового покарання, передбаченого ст. 54 КК, в мотивувальній частині, однак відсутність у резолютивній частині вироку самого призначення додаткового покарання засудженому у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

2.8. Дослідження та оцінка судом доказів вчинення воєнних злочинів

Коло доказів, яким підтверджувалася винуватість особи, засудженої за вчинення воєнного злочину, залежить від особливостей об'єктивної сторони вчиненого злочину.

Класичним доказом у кримінальних провадженнях про воєнні злочини є **показання потерпілих та свідків**. Такий доказ було оцінено судами у вироках Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23 та інших).

Згідно з вироком Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23 показання потерпілих були оголошені в судовому засіданні в порядку ст. 615 КПК.

В окремих випадках потерпілі оголошували показання в судових засіданнях у присутності психолога. Наприклад, як вказано у вироку Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24, потерпіла після вчинення щодо неї військовослужбовцями ЗС РФ сексуального насильства, незаконного ув'язнення (позбавлення волі), отримала психологічну травму, вона проходить лікування та з нею займається психолог.

Переважно потерпілі та свідки давали показання під час судового розгляду. Однак в окремих випадках суди обмежувалися дослідженням протоколів допиту свідків під час досудового розслідування відповідно до ст. 317 КПК та з урахуванням дотримання вимог п. 11 ч. 1 ст. 615 цього Кодексу. Наприклад, у вироку Макарівського районного суду Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22 зазначено, що допитати в судовому засіданні двох свідків не виявилось можливим, оскільки один свідок, сестра потерпілого, перебуває в м. Прага, а місцезнаходження другого свідка невідоме, його не вдалося викликати, оскільки за місцем адреси проживання відсутній, на телефонні дзвінки не відповідає.

Суди першої інстанції під час судового розгляду в окремих випадках оцінювали показання потерпілих з точки зору їх правдивості (вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23). Як вказано в цьому рішенні, обвинувачений під час судового засідання зазначав, що показання потерпілих є неправдивими. Суд звернув увагу, що всі потерпілі попереджені про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, приведені до присяги. Показання, які потерпілі надавали протягом стадій кримінального провадження, є сталими за змістом, не суперечать іншим доказам у кримінальному провадженні. Незначні неточності в показаннях потерпілих можуть бути обумовлені особливостями сприйняття та відтворення особою певної інформації, плином часу після події злочину та допиту в судовому засіданні, а також тим, що кожен потерпілий бачив окремі етапи скоєного злочину, а не всю подію від її початку і до завершення.

У вироку Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23 доказом виступали **показання обвинуваченого** (у цьому кримінальному провадженні здійснювався судовий розгляд за присутності обвинуваченого).

Практично в кожному вироку зазначається, що суди досліджували та оцінювали **електронні документи**, як-от

- сторінки у соціальних мережах, що належали обвинуваченим військовослужбовцям ЗС РФ та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (зокрема, номер мобільного телефону, місцезнаходження на час судового розгляду справи) (Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23);
- вебсайт «Миротворець» (наприклад, вирок Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23);
- електронна сторінка Вікіпедії (вирок Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23);
- офіційні вебсайти правоохоронних органів РФ, інших установ та організацій РФ, зокрема, релігійних організацій (вирок Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23);
- публікації на російських сайтах (наприклад, вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23).

Під час судового розгляду судами першої інстанції було безпосередньо досліджено та оцінено **протоколи слідчих (розшукових) дій**. У більшості вироків доказами названо саме протоколи. В окремих вироках міститься більш правильне описання доказів у кримінальному провадженні, а саме фактичні дані, які містяться у відповідних протоколах (вироки Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24)¹²⁷.

Безпосередньо досліджувалися та оцінювалися судами фактичні дані, що містяться в таких протоколах слідчих (розшукових) дій:

- пред'явлення особи для впізнання за фотознімками та довідках до вказаних протоколів, відповідно до яких потерпілий, свідок впізнав обвинуваченого за відповідними фізичними параметрами як військовослужбовця ЗС РФ, який вчинив воєнний злочин (вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23 та інших);
- проведення слідчих експериментів з учасниками кримінального провадження, зокрема з потерпілими та свідками (вироки Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23, Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23 та інших);

¹²⁷ У подальшому буде використано правильне формулювання «фактичні дані, що містяться в протоколі», а не «протокол»

- ексгумації трупа (вирок *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24*)
- огляду:
 - трупа, пов'язаного з ексгумацією (вироки *Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24* *Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23*)
 - місця події (вироки *Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23*, *Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23*, *Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24 та інших*);
 - місцевості (вирок *Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23 та інших*);
 - речей (вирок *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24*);
 - інтернет-сторінок у соціальних мережах, месенджерах, належних обвинуваченим (вироки *Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24 та інших*).

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК **фактичні дані, що містяться у висновках експертів** у переважній більшості випадків є джерелом доказів, а самі висновки — предметом безпосереднього дослідження під час судового розгляду відповідних кримінальних проваджень. Так, судами були безпосередньо досліджені та оцінені висновки таких експертиз:

- експертизи зброї (вироки *Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24 та інших*);
- судово-психіатричної експертизи потерпілого (вироки *Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24*, *Макарівського районного суду Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22 та інших*);
- судово-психологічної експертизи потерпілого (вирок *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24*).
- судово-медичних експертиз:
 - про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень та причини їх виникнення у потерпілої (вироки *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24*, *Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23*, *Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23 та інших*);
 - про причини смерті потерпілого / потерпілих (вироки *Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24*, *Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23*, *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24*)
- судової портретної експертизи (вирок *Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24*);

- судово-товарознавчої експертизи, відповідно до якої визначено розмір завданих потерпілому матеріальних збитків у результаті викрадення військовослужбовцями ЗС РФ його майна (вирок Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24, Червонозаводського (Оснотинського) районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23, Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23 та інших).

На підтвердження факту заподіяння тілесних ушкоджень судами досліджувалися довідки медичних закладів про перебування потерпілих на лікуванні в таких закладах з відповідним діагнозом (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24), а також копії виписок із медичної карти амбулаторного хворого (вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23).

Херсонським міським судом Херсонської області від 13.06.2025 у вирок від 13.06.2025 у справі № 766/10206/23 досліджувалося роз'яснення експерта Асоціації Реінтеграції Криму, відповідно до якого примусове вивезення військовослужбовцями РФ та інших підконтрольних РФ збройних формувань осіб, які за вироками українських судів були засуджені та відбували покарання в установах відбування покарань Херсонської області до аналогічних установ російської федерації є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та, залежно від контексту, є злочином проти людяності або воєнним злочином.

Доказами у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК були **фактичні дані, що містяться в документах з оперативною інформацією** про:

- перебування військового підрозділу, в якому проходить службу обвинувачений, військовослужбовець ЗС РФ, у конкретному населеному пункті під час його тимчасової окупації, на території якого було вчинено обвинуваченим воєнний злочин (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23 та інших);
- непереховування засудженого в полоні (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 та інших);
- відсутність інформації про загибель обвинуваченого, військовослужбовця ЗС РФ (вироки Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24, Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 та інших);
- перетинання військовим підрозділом, в якому проходив службу обвинувачений військовослужбовець ЗС РФ, в межах відповідної ділянки прикордонного загону, та перебування у відповідному населеному пункті до моменту виходу з нього (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24, Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 та інших);
- наявність спеціальних чи військових звань в обвинувачених військовослужбовців ЗС РФ

та про посаду, яку вони обіймали у відповідному військовому підрозділі (вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24);

- фіксування з'єднання з номера мобільного телефону, який належав обвинуваченому, на території тимчасово окупованого населеного пункту України, на території якого було вчинено воєнний злочин (вироки Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23, Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24, Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23)

Судами безпосередньо досліджувалися у судових засіданнях **фактичні дані про ідентифікуючу інформацію щодо обвинувачених, отриманих оперативним шляхом**. Зокрема:

- дані про індивідуальний податковий номер обвинуваченого, отримані на сервісі федеральної податкової служби РФ (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24)
- паспортні дані обвинуваченого, отримані з такого джерела інформації як АС «Російський паспорт» (вироки Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23, Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24);
- досьє на обвинувачених (вирок Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24);
- дані військового квитка обвинуваченого (вирок Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23);
- дані стосовно проходження військової служби обвинуваченим у правоохоронному органі України до моменту переходу на бік ворога, про присвоєні йому військові чи спеціальні звання (вирок Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24);
- дані паспорту громадянина України, присвоєний РНОКПП (вирок Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24);
- аналітичні профілі на обвинуваченого, які містять дані щодо самого обвинуваченого, його рідних та підтверджує факт перебування його на військовій службі (вироки Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24)

Окремі суди **не враховували докази, надані стороною обвинувачення**.

Снігурівський районний суд Миколаївської області у вирокі від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23 не врахував таких доказів: фактичні дані, що містяться в окремих протоколах пред'явлення особи за фотознімками, оскільки потерпілі однозначно не впізнали особу як таку, що вчинила воєнний злочин. Окрім того, суд критично ставиться до показань сторони захисту, які були надані під час судових засідань, оскільки, як зазначено в цьому вирокі, свідки захисту не є очевидцями події кримінального правопорушення, а обставини їм відомі зі слів односельчан. Суд констатував, що, враховуючи сукупність інших доказів, показання свідків захисту не спростовують доведеності вини обвинуваченого, не надають жодних фактичних даних про непричетність обвинуваченого до кримінального правопорушення. Також суд першої інстанції визнав сумнівними пояснення обвинуваченого про те, що військовослужбовці ЗС РФ йому погрожували, примушували до дій. Такі пояснення останнього спростовуються як показаннями потерпілих, так і показаннями свідка, який під час його допиту не зазначав про те, що бачив, щоб хтось погрожував обвинуваченому. Як зазначив суд у своєму вирокі, давання неправдивих показань обвинуваченим пов'язано з обраною ним позицією захисту з метою уникнути відповідальності за вчинений ним злочин.

В окремих вироках **докази визнавалися неналежними**.

Снігурівський районний суд Миколаївської області у вироку від 28.04.2025 у справі № 485/2061/23 не взяв в обґрунтування обвинувачення копію протоколу пред'явлення особи для впізнання за фотознімками, відповідно до якого свідок впізнав на одному із фотознімків військовослужбовця ЗС РФ, який в липні 2022 р. брав участь у затриманні місцевих мешканців села та в подальшому з автомату зробив постріл під ноги, яким виявився обвинувачений, та копію протоколу пред'явлення особи для впізнання за фотознімками як недопустимих відповідно до положень п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК, оскільки такі були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

У більшості вироках, ухвалених у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК, суди враховували як докази різноманітні процесуальні документи, як-от витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань про внесення відомостей про воєнний злочин (вирок Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23), рапорт старшого лейтенанта поліції про здобуту інформацію про осіб, які можуть бути причетні до вчинення кримінальних правопорушень (вирок Іванківського районного суду Київської області від 30.04.2024 у справі № 366/2305/23) та інші.

Водночас, у вироку Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24 суд не поклав в обґрунтування даного вироку як докази вини: витяг з ЄРДР, постанову про визнання речей (предметів) речовими доказами, приєднання їх до матеріалів кримінального провадження та про визнання місця зберігання речових доказів, рапорт слідчого відділення № 1 СВ Ізюмського РУП ГУНП в Харківській області, заяву потерпілого щодо вчинення щодо нього кримінального правопорушення, заяву про залучення до провадження як потерпілого, постанову про визнання потерпілим та інші процесуальні документи. Суд зазначив, що оцінювати з погляду допустимості можна лише докази, тобто фактичні дані, на підставі яких встановлюються наявність чи відсутність фактів та обставин, важливих для ухвалення рішення. Самі по собі процесуальні рішення, такі як постанови і доручення, ухвалені під час досудового розслідування, судові рішення, витяги з ЄРДР, а також змагальні документи (клопотання, заяви, скарги тощо) не можуть оцінюватися з погляду допустимості, оскільки не є доказами у значенні ст. 84 КПК, а лише засвідчують відповідність окремих проведених слідчих та процесуальних дій вимогам закону та належними особами.

Аналогічно вирішено витання у вироку Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 Справа № 337/4647/24.

Таким чином, як вбачається з аналізу тих доказів, які було покладено судом в основу встановлення винуватості обвинувачених у вчиненні воєнних злочинів, їх кількісні та якісні властивості залежать від особливостей конкретних форм воєнних злочинів у відповідному випадку, збирання таких доказів здійснювалося у порядку, передбаченому КПК, а під час судового розгляду суди оцінювали сукупність таких доказів та на їх основі приймали рішення про винуватість особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 438 КК.

2.9. Спеціальна процедура кримінального провадження (спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду (in absentia))

Була застосована практично в усіх кримінальних провадженнях за ст. 438 КК (відповідно до вироків, ухвалених судами під час здійснення III фази моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини).

Згідно з єдиним вироком, а саме вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23, досудове розслідування та судовий розгляд здійснювався за присутності обвинуваченого.

Як вбачається з аналізу вироків, спеціальна процедура кримінального провадження (in absentia) здійснювалася за правилами, що передбачені для цієї процедури. Конкретна процедура повідомлення обвинувачених про кримінальне провадження за ст. 438 КК щодо них зазвичай не вживалася. В окремих вироків було вжито конкретних заходів для такого повідомлення.

Так, у вирокі Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22 йдеться про те, що прокурором були направлені судові повістки на електронну адресу установи «ФЕДЕРАЛЬНОЕ КАЗЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ «ВОЕННЫЙ КОМИССАРИАТ ЛУГАНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ» для виклику обвинуваченого на 18.04.2024 та 24.05.2024 в підготовче судові засідання. Вказані судові виклики були отримані адресатом. У цьому вирокі також зазначається, що ухвалою суду від 22.03.2024 було доручено органу досудового розслідування направити повідомлення обвинуваченому на встановлені контакти в мережі Інтернет та номери телефону установи «ФЕДЕРАЛЬНОЕ КАЗЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ «ВОЕННЫЙ КОМИССАРИАТ ЛУГАНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ» про судовий розгляд кримінального провадження за обвинуваченням обвинуваченого та про можливість участі в судовому розгляді дистанційно, через «Електронний суд».

Згідно з вирокі Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23, окрім спеціальної процедури кримінального провадження (in absentia), регламентованої КПК, під час досудового розслідування вживалися й конкретні заходи повідомлення обвинуваченого про процесуальні дії щодо нього в межах цієї процедури.

Так, в цьому вирокі зазначено, що обвинуваченим відповідно до вимог ч. 8 ст. 135, ч. 1 ст. 278 КПК повідомлено про підозру у вчиненні інкримінованих злочинів шляхом публікації на офіційному вебсайті ОГП повідомлень про підозру та повісток про виклик як підозрюваних до слідчого відділу УСБУ у Вінницькій області для їхнього допиту як підозрюваних, однак останні не з'явилися до слідчого без поважних причин.

Крім того, у газеті Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр» опубліковано повідомлення про виклик трьох підозрюваних до слідчого відділу УСБУ у Вінницькій області для їхнього допиту як підозрюваних, проведення інших слідчих і процесуальних дій у статусі підозрюваних у даному кримінальному провадженні, однак останні не з'явилися до слідчого відділу без поважних причин.

Підозра, пам'ятка про процесуальні права та обов'язки, а також повістка були додатково направлені через месенджер «Telegram», що зареєстрований за мобільним номером одного з підозрюваних, та були отримані останнім, що підтверджується скрін-шотом екрану, який міститься в матеріалах кримінального провадження.

Повідомлення про підозру / про зміну раніше повідомленої підозри та про нову підозру обвинуваченим також вручено захиснику підозрюваних, про що свідчать розписки в матеріалах кримінального провадження.

Таким чином, як вбачається з проаналізованих вироків, орган досудового розслідування, прокуратура та суд застосовують зазвичай порядок спеціальної процедури кримінального провадження (in absentia), регламентованої КПК.

2.10. Вирішення цивільних позовів

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК заявлялися цивільні позови про відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди потерпілому.

Так, вирішення цивільних позовів мало місце у вироків Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23, Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24, Чернігівського районного

суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.12.2024 у справі № 748/3438/24, Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.04.2025 у справі № 485/2098/24, Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24, Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24

Способи вирішення судами вимог цивільних позовів:

1. залишали позовні заяви без розгляду. Вироком Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23 цивільний позов ФОП, потерпілого, до обвинувачених про відшкодування матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, залишено без розгляду. Суд мотивував прийняте рішення тим, що потерпілий у призначені судові засідання не з'явився жодного разу, хоча був належним чином повідомлений, причину неявки до суду не повідомив, заяв про розгляд саме цивільного позову за його відсутності з посиланням на підтримання чи не підтримання позовних вимог не надав. Розглянути цивільний позов про відшкодування матеріальної шкоди по суті без участі потерпілого не представляється можливим. Також залишено без розгляду цивільний позов, заявлений представником потерпілого, що є головою СФГ (селянське фермерське господарство), про відшкодування обвинуваченим матеріальної шкоди, який цей представник згодом просив залишити без розгляду, вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24.

2. задовольняли цивільні позови в повному обсязі. Вироком Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24 задоволено цивільний позов потерпілого до обвинуваченого про відшкодування моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та стягнуто з обвинуваченого на користь потерпілого суму моральної шкоди, завданої йому кримінальним правопорушенням, у сумі 1 000 000 (один мільйон) грн.

Вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24 повністю задоволено цивільний позов потерпілої про відшкодування на її користь з двох обвинувачених 1 000 000 грн (з кожного) у зв'язку зі спричиненням їх злочинними діями моральної шкоди, зокрема, у зв'язку з втратою вагітності в результаті вчинення щодо неї обвинуваченими дій сексуального характеру.

Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24 повністю задоволено цивільний позов потерпілої про стягнення в солідарному порядку з трьох обвинувачених на користь потерпілої 1 000 000 грн в рахунок компенсації моральної шкоди, спричиненої внаслідок кримінального правопорушення.

3. частково задовольняли цивільні позови. Вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.12.2024 у справі № 748/3438/24 було частково задоволено цивільний позов потерпілого, представника ТОВ. Суд відзначив, що з обвинуваченого слід стягнути на користь ТОВ 402 955,07 грн. майнової шкоди, яка встановлена висновком експерта, що є належним та допустимим доказом. Окремо суд визначає, що сума відшкодування за цивільним позовом у кримінальному провадженні не обов'язково має збігатися з розміром завданої злочинною шкоди, вказаним в обвинуваченні, яке суд визнав доведеним. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода як обставина, що впливає на його кваліфікацію та вирішення інших питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, та відшкодування збитків як спосіб захисту порушеного цивільного права і компенсаційний механізм мають неоднакову юридичну природу, відрізняються за критеріями визначення і правовими наслідками.

Вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.04.2025 у справі № 485/2098/24 було частково задоволено цивільний позов одного потерпілого та відмовлено в задоволенні цивільного позову іншого потерпілого. Так, цим вироком задоволено частково позов, поданий представником першого потерпілого, про відшкодування зав-

даної моральної шкоди, яку цивільний позивач оцінює в 3 000 000 грн. Суд погодився з доводами потерпілої про те, що вчинення обвинуваченим особливо тяжкого воєнного злочину спричинило їй глибокі моральні страждання. Потерпіла пережила надзвичайний емоційний стрес, значне фізичне і моральне потрясіння та глибокі душевні страждання. Стрес, у тому числі і через дії обвинуваченого, викликав у неї важку хворобу, яка потребує постійного обстеження та лікування. Суд вирішив цивільний позов першої потерпілої, виходячи із характеру вчиненого обвинуваченим діяння, конкретних обставин справи, з врахуванням засад розумності та справедливості, прийнявши рішення про відшкодування з обвинуваченого на користь потерпілої моральної шкоди в розмірі 500 000 грн. Водночас, суд відмовив у задоволенні цивільного позову другого потерпілого, в якому порушувалося питання про відшкодування завданої моральної шкоди в розмірі 1 000 000 грн, що було мотивовано психічним станом потерпілої через протиправні дії обвинуваченого щодо її батьків.

2.11. Апеляційне оскарження вироків судів першої інстанції

Під час III фази моніторингу було опрацьовано 9 ухвал апеляційних судів, якими переглядалися вироки судів першої інстанції, ухвалені за ст. 438 КК, з яких 7 на момент опрацювання набрали законної сили, а 2 було оскаржено до суду касаційної інстанції.

В усіх випадках апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції подавалася захисниками обвинувачених.

Апеляційними судами переважно приймалося рішення про залишення апеляційних вимог без задоволення, а вироків судів першої інстанції — без змін (більш детально — в додатку до Звіту).

ДОДАТКИ

Запитальник для моніторингу судового розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів (ст. 438 кк)

I. Загальна інформація:

(будь ласка, надайте відповіді на всі запитання)

Прізвище, ім'я монітора	
Назва суду	
Дата і час початку судового засідання (запланований та фактичний) Якщо фактичний відрізняється від запланованого, то вкажіть причини.	
Єдиний унікальний номер справи	
Прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого (-них)	
Чи розглядається справа за присутності обвинуваченого, чи in absentia?	
Прізвище, ім'я, по батькові публічного обвинувача	
Прізвище, ім'я, по батькові захисника (обраного особисто / призначено через БПД)	
Статті обвинувачення	
Чи доступний графік судових засідань? Уточніть, де саме він був доступний (наприклад, на дошці оголошень в приміщенні суду, на вебсайті «Судова влада» тощо).	
Чи є судовий розгляд відкритим? Якщо ні, то вкажіть підстави закритого судового розгляду. Чи було надано їх належне пояснення?	

Чи відбувся судовий розгляд? Якщо судовий розгляд було відкладено, то вкажіть наступне: • чи вирішувалося питання про відкладення судового розгляду в судовому засіданні, чи відкладення судового розгляду відбулось без судового засідання; • причини відкладення судового засідання; • строк відкладення.	
--	--

II. Право на публічний розгляд

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

№	Питання	Відповідь
1.	Чи були присутні представники громадськості на судовому засіданні? Чи було комусь відмовлено у доступі (якщо відомо)?	
2.	Чи існували будь-які обмеження щодо доступу громадськості до зали суду після початку засідання? Якщо так, що це за обмеження? Чи є вони обґрунтованими?	
3.	Чи дозволено представникам медіа перебувати в залі суду? Якщо так, чи було суддею встановлено будь-які обмеження стосовно обсягу інформації, що може публікуватись (імена, деталі, опис зовнішності, фотографії тощо)? Якщо ні, чи було пояснено причини відмови у доступі до зали суду?	
4.	Чи була зала суду достатнього розміру відносно очікуваного громадського інтересу? Чи повідомив суд причини неможливості виділити більшу залу суду, якщо зала суду була замала?	
5.	Зазначте, якщо судовий розгляд відбувався в кабінеті судді або іншому приміщенні будівлі суду (підвал, укриття тощо). Якщо так, то чи був кабінет судді, інше приміщення достатнього розміру, технічно обладнане та пристосоване для проведення судових засідань?	

III. Право на незалежний і безсторонній суд

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

6.	Чи виглядав суд об'єктивним та безстороннім під час судового розгляду кримінального провадження? Якщо ні, у чому це проявлялось та яким чином (наприклад, прихильне ставлення до будь-якої зі сторін, тиск на сторони тощо)?	
7.	Чи робив будь-хто (політичні суб'єкти, сторони провадження тощо) погрозові заяви щодо суду чи інших учасників процесу у зв'язку з результатом розгляду?	
8.	Чи були заяви про корупцію або неналежний вплив на суддів у межах кримінального провадження під час судового засідання?	
9.	Чи відхиляє суд аргументи/ пропозиції/ докази/ клопотання сторони захисту, сторони обвинувачення чи потерпілого без належного обґрунтування?	

IV. Право на участь у судовому розгляді і право на захист

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

10.	Чи присутня сторона обвинувачення у судовому засіданні?	
11.	Чи присутня сторона захисту в судовому засіданні?	
12.	Чи присутній потерпілий в судовому засіданні?	
13.	Чи присутній свідок в судовому засіданні?	
14.	Чи було сторону обвинувачення заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання? Зазначте всі відомі вам деталі.	

15.	Чи було сторону захисту заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання? Зазначте всі відомі вам деталі.	
16.	Чи було потерпілого заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання? Зазначте всі відомі вам деталі.	
17.	Чи було свідка заздалегідь повідомлено про час і місце судового засідання? Зазначте всі відомі вам деталі.	
18.	Чи були свідки / потерпілі наперед належним чином поінформовані про процедуру надання показань, про свої права та обов'язки й одержали необхідну практичну та психологічну підтримку під час дачі показань?	
19.	Чи заявляла будь-яка сторона клопотання про перенесення судового засідання? Якщо так, чи було задоволено таке клопотання?	
20.	Чи було обвинуваченому роз'яснено його право на захист? Якщо провадження in absentia — зазначте про це у відповіді.	
21.	Чи забезпечено сторону захисту можливістю ознайомитися з матеріалами кримінального провадження за наявності такого клопотання? Чи забезпечено достатній термін для цього? Якщо таку можливість не надано або надано з обмеженнями, то з яких причин? Чи було якусь інформацію вилучено чи відредаговано? Якщо так, з яких причин?	
22.	Чи було надано стороні захисту право повною мірою допитати свідка, потерпілого під час судового провадження, чи знімав головуючий при цьому питання і якщо так, то з яких причин?	
23.	Чи робилися під час провадження заяви (або чи є ознаки того), що сторона обвинувачення приховала докази, які виправдовують обвинуваченого? Якщо так, наведіть деталі.	

24.	Чи мала сторона захисту необхідний час для підготовки позиції щодо доказів обвинувачення?	
25.	Чи існують будь-які ознаки того, що на свідків обвинувачення чи захисту чинився тиск? Якщо так, наведіть деталі.	
26.	Чи мав обвинувачений можливість конфіденційно проконсультуватися із захисником і чи мав для цього розумний час?	
27.	Чи існують будь-які ознаки того, що у справі мали місце обмеження стосовно доступу захисника до обвинуваченого, який тримається під вартою (наприклад, у СІЗО)? Чи були їх зустрічі конфіденційними (без відео чи аудіо прослуховування)? Чи були їх зустрічі обмежені у часі?	
28.	Чи є ознаки того, що захисник відверто байдужий та/або некомпетентний представляти обвинуваченого?	
29.	Чи проводиться судовий розгляд in absentia? Якщо так, які для цього були причини? Чи вжито всіх можливих і розумних заходів, спрямованих на забезпечення присутності обвинуваченого? Який порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні було застосовано (вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою чи інші способи)?	
30.	У разі судового розгляду in absentia, чи брав участь захисник обвинуваченого? Якщо так, чи мав він можливість провести перехресний допит свідків обвинувачення, навести аргументи від імені обвинуваченого?	
31.	У випадку розгляду кримінального провадження in absentia, вкажіть: — Чи застосовано механізму перегляду заочного вироку суду? Чи були перешкоди щодо цього? — Чи було оскаржено судове рішення в апеляційному чи касаційному порядку?	

V. Рівність сторін

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

32.	Чи рівні процесуальні можливості у сторін захисту та обвинувачення у доведені власної позиції? Якщо ні, прокоментуйте.	
33.	Чи має сторона захисту таку ж можливість, як і сторона обвинувачення на вчинення процесуальних дій (клопотати про проведення експертизи, вимагати надання експертних свідчень, здійснювати допит свідків тощо)?	

VI. Презумпція невинуватості і тягар доказування

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

34.	Чи робить суд заяви під час судового засідання, які свідчать про упередженість щодо обвинуваченого	
35.	Чи виглядає судовий розгляд таким, у якому сторона захисту має довести свою невинуватість?	
36.	Чи робив будь-хто (посадові особи судової гілки влади, інші державні службовці тощо) публічні заяви, у яких обвинувачений визнавався винним у скоєнні злочинів до ухвалення рішення судом?	
37.	Чи наявні факти катування або жорстокого поводження щодо обвинуваченого під час досудового слідства та непроведення належного розслідування цих фактів? Якщо так, чи було такі факти розглянуто, чи було їх взято до уваги судом і стороною обвинувачення?	

38.	Чи існують будь-які ознаки того, що обвинуваченого підкупили, погрожували або схиляли до визнання вини?	
39.	Чи є свідчення обвинуваченого єдиним доказом, що веде до його засудження у справі?	
40.	Чи брав суд до уваги показання обвинуваченого, надані ним як свідком, без ознайомлення з його правами як підозрюваного/обвинуваченого?	
41.	Чи брав суд до уваги під час встановлення вини документи, які свідчать про невдалі переговори в межах угоди про визнання винуватості?	

VII. Право не свідчити проти себе і право зберігати мовчання

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

42.	Чи було обвинуваченого належним чином проінформовано про його права?	
43.	Чи нагадує суд обвинуваченому про його права під час провадження, якщо це необхідно?	
44.	Чи розглядає суд мовчання обвинуваченого як ознаку вини?	
45.	Чи було у справі дотримано етичних правил поведінки з боку суду, сторони обвинувачення та сторони захисника під час укладення угоди про визнання винуватості?	

VIII. Право на розумну тривалість судового провадження і на ефективний судовий розгляд

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

46.	Вкажіть дату початку кримінального провадження (внесення відомостей до ЄРДР). Вкажіть дату закінчення кримінального провадження (якщо судовий розгляд триває — зазначте це).	
47.	Чи існують будь-які ознаки порушення строків досудового розслідування або судового розгляду кримінального провадження? Якщо так, які саме?	
48.	Чи існують ознаки того, що сторона захисту навмисно затягує провадження? Якщо так, які саме?	
49.	Чи існують ознаки того, що надання експертних чи інших доказів триває невинновдано довго, і суд не прагне прискорити цей процес? Якщо так, які саме?	
50.	Чи існують ознаки того, що суд не здійснює провадження ефективно (наприклад, суд не надсилає повістки й документи у справі в установлені законом терміни або суд неодноразово викликає забагато свідків для надання показань у певний день тощо)? Якщо так, наведіть деталі.	
51.	Чи вживає суд належних заходів для забезпечення присутності важливих свідків, які не бажать або не можуть прибути до суду (наприклад, перевіряє вручення повісток, штрафує та/або захищає їх тощо)?	
52.	Чи притягує суд до відповідальності сторін, представників громадськості тощо за неповагу до суду відповідно до закону?	

IX. Право на переклад

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

53.	Чи було надано обвинуваченому професійного і незалежного перекладача, якщо він не розуміє мову провадження?	
54.	Чи надають обвинуваченому судові документи в перекладі на мову, яку він розуміє? Уточніть, які саме.	
55.	Чи говорить захисник мовою, яку підсудний найкраще розуміє?	

X. Право на свободу і особисту недоторканність

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

56.	При обранні та/або продовженні застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою чи розглядалася можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою?	
57.	Чи належно слідчий суддя / суд розглядає питання тримання особи під вартою (на час досудового розслідування / судового розгляду), обґрунтовує і наводить достатні підстави (вказати які) для тримання особи під вартою, що унеможлиблює застосування заходів, альтернативних триманню під вартою? Внесіть відомості з ЄДРСР стосовно цього питання (посилання на відповідні судові рішення). Зазначити час тримання під вартою під час досудового розслідування / судового розгляду.	
58.	Чи є винесені вироки в частині призначеного покарання співмірними з тривалістю тримання обвинуваченого під вартою? Чи мала сторона захисту необхідний час для подання доказів пом'якшуючих обставин чи доказів про особистість обвинуваченого, клопотань про застосування м'якшого покарання чи покарань, альтернативних позбавленню волі?	

XI. Право на публічне та вмотивоване рішення суду

(будь ласка, надайте відкриті відповіді на запитання)

59.	Чи було рішення суду проголошено публічно?	
60.	У випадку ухвалення обвинувального вироку — чи відповідає застосоване покарання межах, визначеним законом?	
61.	Якщо у справі існували пом'якшувальні чи обтяжуючі обставини — чи були вони враховані?	
62.	Чи було заявлено цивільний позов в межах кримінального провадження про відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди? Чи задоволено ці позовні вимоги (повністю чи частково)?	

Каталог рішень з гіперпосиланнями

Перелік вироків судів першої інстанції, проаналізованих протягом III фази моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини:

1. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117947422> (вказаний вирок було оскаржено до судів апеляційної та касаційної інстанцій. На момент підготовки звіту касаційний перегляд кримінального провадження триває)
2. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 30.05.2024 у справі № 366/2305/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119382555> (вирок набрав законної сили)
3. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 31.05.2024 у справі № 748/1469/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119430956> (вирок набрав законної сили)
4. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 03.06.2024 у справі № 588/156/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119440612> (вирок набрав законної сили)
5. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119729167> (вирок було оскаржено до суду апеляційної інстанції; вирок набрав законної сили)
6. Вирок Вільнянського районного суду Запорізької області від 14.06.2024 у справі № 314/2584/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119756832>
(інформація по вирокі заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»; вирок до суду апеляційної інстанції не оскаржувався; вирок набрав законної сили)
7. Вирок Біляївського районного суду Одеської області від 18.06.2024 у справі № 496/2300/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119823787> (вирок набрав законної сили)
8. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05.07.2024 у справі № 485/1015/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120200633> (вирок оскаржено до суду апеляційної інстанції — апеляційний розгляд триває)
9. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 05.08.2024 у справі № 766/1560/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120819241> (вирок набрав законної сили)
10. Вирок Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995921> (оскаржено до суду апеляційної інстанції; вирок набрав законної сили)
11. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 02.09.2024 у справі № 729/1125/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121306414> (вирок набрав законної сили)
12. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121563993> (вирок оскаржено до суду апеляційної інстанції; вирок набрав законної сили)
13. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.09.2024 у справі № 748/259/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121610838> (вирок оскаржено до суду апеляційної інстанції — апеляційний розгляд триває)
14. Вирок Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122241348> (вирок набрав законної сили)

15. Вирок Червонозаводського (Основ'янського) Червонозаводського районного суду м. Харкова від 16.10.2024 у справі № 646/4862/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122340678> (вирок набрав законної сили)
16. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 у справі № 185/12535/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122971013> (вирок набрав законної сили)
17. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123060677> (вирок набрав законної сили)
18. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.11.2024 у справі № 748/2174/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123386411> (вирок набрав законної сили)
19. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.12.2024 у справі № 748/3438/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124093768> (вирок набрав законної сили)
20. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 16.01.2025 у справі № 650/2358/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124441061>
інформація по вироку заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»; вирок до суду апеляційної інстанції не оскаржувався; вирок набрав законної сили)
21. Вирок Павлоградського районного суду Дніпропетровської області від 16.01.2025 у справі № 185/10275/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124518642> (вирок набрав законної сили)
22. Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 739/772/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124852968>
інформація по вироку заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»; вирок оскаржувався до суду апеляційної інстанції; вирок набрав законної сили)
23. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03.02.2025 у справі № 485/742/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124851030> (вирок набрав законної сили)
24. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 743/262/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124852078> (вирок набрав законної сили)
25. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125178086> (вирок набрав законної сили)
26. Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 743/908/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12517984> (вирок набрав законної сили)
27. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 748/4732/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125347765> (вирок набрав законної сили)
28. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 26.02.2025 у справі № 650/1462/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125482420> (вирок набрав законної сили)
29. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.02.2025 у справі № 729/861/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126077450> (вирок набрав законної сили)
30. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 26.02.2025 у справі № 333/5566/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125791333> (вирок набрав законної сили)
31. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 13.03.202 у справі № 939/226/235. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125798844> (вирок набрав законної сили)

32. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 18.03.2025 у справі № 754/18236/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125913241> (оскаржено до апеляційного суду — відкрито апеляційне провадження)
33. Вирок Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 19.03.2025 у справі № 954/266/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125938305> (вирок набрав законної сили)
34. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 24.03.2025 у справі № 761/28971/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126159129> (вирок набрав законної сили)
35. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 27.03.2025 у справі № 761/7615/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126919967#> (вирок набрав законної сили)
36. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 07.04.2025 у справі № 485/167/25. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126402305> (вирок набрав законної сили)
37. Вирок Херсонського районного суду Херсонської області від 07.04.2025 у справі № 766/12885/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126490833> (вирок набрав законної сили)
38. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08.04.2025 у справі № 485/2098/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126435594> (вирок набрав законної сили)
39. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.04.2025 у справі № 748/4032/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126524631> (вирок набрав законної сили)
40. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 08.04.2025 у справі № 361/1117/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126870871> (вирок набрав законної сили)
41. Вирок Індустріального районного суду м. Харкова від 16.04.2025 у справі № 638/11148/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126641897> (вирок не набрав законної сили)
інформація по вирoku заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»
42. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 28.04.2025 у справі № 485/2061/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126891635> (вирок набрав законної сили)
43. Вирок Великоолександрівський районний суд Херсонської області від 02.05.2025 у справі № 650/1189/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127124241> (вирок набрав законної сили)
44. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.05.2025 у справі № 760/21748/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127418319>
45. Вирок Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127350687>
46. Вирок Шевченківського районного суду м. Харкова від 15.05.2025 у справі № 638/8749/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127385113>
47. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 19.05.2025 у справі № 337/4647/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127424787>
48. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 22.05.2025 у справі № 748/2577/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127524899> (вирок набрав законної сили)
49. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23.05.2025 у справі № 733/37/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127581010> (вирок набрав законної сили)

50. Вирок Макарівського районного суду Київської області від 23.05.2025 у справі № 370/2058/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127640506> (вирок набрав законної сили)
51. Виорок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.05.2025 у справі № 748/5045/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127664733>
52. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 02.06.2025 у справі № 490/9491/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127796477#>
53. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 10.06.2025 у справі № 754/15727/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128063971>
54. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 11.06.2025 у справі № 650/3777/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128058801>
55. Вирок Херсонський міський суд Херсонської області від 13.06.2025 у справі № 766/10206/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128231478>

Перелік ухвал судів апеляційної інстанції, проаналізованих протягом III фази моніторингу судових рішень протягом III фази моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини:

1. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025. у справі № 127/15500/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126197446> (оскаржено до суду касаційної інстанції)
2. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 11.10.2024 у справі № 748/2095/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122231369> (ухвала набрала законної сили)
3. Ухвала Харківського апеляційного суду від 03.10.2024 у справі № 638/11302/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122112497> (ухвала набрала законної сили)
4. Ухвала Київського апеляційного суду від 08.05.2025 у справі № 939/1435/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127403028> (ще не набрала законної сили)
5. Ухвала Харківського апеляційного суду від 11.03.2025 у справі № 638/1305/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125718802> (ухвала набрала законної сили)
6. Ухвала Сумського апеляційного суду від 24.03.2025 у справі № 950/3703/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126102174> (ухвала набрала законної сили)
7. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 07.04.2025 у справі № 739/772/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126384920>
8. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 24.04.2025 у справі № 748/3480/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126852324> (ухвала набрала законної сили)
9. Ухвала Харківського апеляційного суду від 16.06.2025 у справі № 638/11148/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128125999> (ухвала не набрала законної сили; оскаржено до ККС ВС)

Інформація по ухвалі заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»

Перелік вироків судів першої інстанції, апеляційної та касаційної інстанцій, ухвалених протягом I та II фази моніторингу

1. Справа № 760/5257/22

Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094>

Ухвала Київського апеляційного суду від 29.07.2022
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105669005>

Судові рішення набрали законної сили

2. Справа № 535/244/22

Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104531363>

Ухвала Полтавського апеляційного суду від 21.09.2022. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448411>

Судові рішення набрали законної сили

3. Справа № 554/3925/22

Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 09.06.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104701812> (вирок набрав законної сили)

4. Справа № 554/3864/22

Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104739440>

Ухвала Полтавського апеляційного суду від 26.09.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106528443>

Закрито апеляційне провадження у зв'язку з відмовою апелянтів від апеляційних скарг
Судові рішення набрали законної сили

5. Справа № 554/3954/22

Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 13.06.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104731235>

Ухвала Полтавського апеляційного суду від 26.09.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106528446>

Закрито апеляційне провадження у зв'язку з відмовою апелянтів від апеляційних скарг
Судові рішення набрали законної сили

6. Справа № 761/14035/22

Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 03.08.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106643372> (вирок набрав законної сили)

7. Справа № 750/2891/22

Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105614689>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 02.11.2022. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107069742> (ухвала набрала законної сили).

8. **Справа № 751/2961/22**

Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 31.08.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105986768> (вирок набрав законної сили)

9. **Справа № 760/4174/22**

Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 26.09.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106808179> (вирок набрав законної сили)

10. **Справа №751/2659/22**

Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 02.11.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107111142>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 23.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110415036>

Судові рішення набрали законної сили

11. **Справа № 369/9950/22**

Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.11.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107577110> (вирок набрав законної сили)

12. **Справа № 729/574/22**

Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.11.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395> (вирок набрав законної сили)

13. **Справа № 729/592/22**

Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107503138> (вирок набрав законної сили)

14. **Справа № 758/14216/21**

Вирок Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108048620> (вирок набрав законної сили)

15. **Справа № 535/2922/22**

Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 23.12.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992> (вирок набрав законної сили)

16. **Справа № 535/2100/22**

Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 26.12.2022 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302451> (вирок набрав законної сили)

17. **Справа № 748/2272/22**

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області дів 10.01.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302451#> (вирок набрав законної сили)

18. **Справа № 748/1773/22**

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 12.01.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108357178>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 06.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110071819>

Судові рішення набрали законної сили

19. Справа № 753/23311/21

Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 30.01.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108861126>

Ухвала Київського апеляційного суду від 02.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110709640>

Судові рішення набрали законної сили

20. Справа № 748/1824/22

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109074116> (вирок набрав законної сили)

21. Справа № 588/1009/22

Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 01.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109272987>

Ухвала Сумського апеляційного суду від 18.10.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114842547>

Ухвала колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18.10.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704925> (відмовлено у відкритті касаційного провадження)

Судові рішення набрали законної сили

22. Справа № 638/1343/23

Вирок Дзержинського (Шевченківського) Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109334224> (вирок набрав законної сили)

23. Справа № 748/22/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 08.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109438873> (вирок набрав законної сили)

24. Справа № 369/7906/22

Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109824184> (вирок набрав законної сили)

25. Справа № 753/2458/22

Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 28.03.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110157736> (вирок набрав законної сили)

26. Справа № 750/6470/22

Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 11.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110135338> (вирок набрав законної сили)

27. Справа № 370/179/23

Вирок Макарієвського районного суду Київської області від 20.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110354341> (вирок набрав законної сили)

28. Справа № 753/14148/21

Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 24.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110409601> (вирок набрав законної сили)

Ухвала апеляційного суду Київської області від 10.07.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113698929> (вирок набрав законної сили)

Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733> (залишено беззміни)

рішення судів першої та апеляційної інстанцій)
Судові рішення набрали законної сили

29. Справа № 733/923/22

Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482776>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 26.07.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112456514>

Судові рішення набрали законної сили

30. Справа № 734/2129/22

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 27.04.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482938>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 09.08.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112760946>

Судові рішення набрали законної сили

31. Справа № 588/1072/22

Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 09.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705>

Ухвала Сумського апеляційного суду від 04.12.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115635407>

Судові рішення набрали законної сили

32. Справа № 367/3477/22

Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 12.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110824305> (вирок набрав законної сили)

33. Справа № 212/4028/22

Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110845948> (вирок набрав законної сили)

34. Справа № 748/655/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111050241> (вирок набрав законної сили)

35. Справа № 748/727/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.05.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111139770> (вирок набрав законної сили)

36. Справа № 523/1944/23

Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 01.06.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111270096> (вирок набрав законної сили)

37. Справа № 758/16427/21

Вирок Подільського районного суду м. Києва від 15.06.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111764865> (вирок набрав законної сили)

38. Справа № 366/869/23

Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28.06.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111894270> (вирок набрав законної сили)

39. Справа № 366/2363/22

Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28.06.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111986970>

Ухвала Київського апеляційного суду від 26.12.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116158551>
Судові рішення набрали законної сили

40. Справа № 751/3261/22

Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 17.07.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112364078>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 28.09.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113807470>

Судові рішення набрали законної сили

41. Справа № 748/1991/22

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області 01.08.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112559865> (вирок набрав законної сили)

42. Справа № 361/6215/22

Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 15.08.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112819115> (вирок набрав законної сили)

43. Справа № 748/1599/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 28.08.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113102312>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 04.12.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115390958>

Судові рішення набрали законної сили

44. Справа № 588/1122/23

Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 30.08.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113106427>

Ухвала Сумського апеляційного суду від 11.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117964366>
Судові рішення набрали законної сили

45. Справа № 748/855/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 14.09.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113458684> (вирок набрав законної сили)

46. Справа № 202/3594/23

Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 02.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113875389> (вирок набрав законної сили)

47. Справа № 748/3990/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115639014> (вирок набрав законної сили)

48. Справа № 522/3868/23

Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042300>

Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 21.02.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117199185>

Судові рішення набрали законної сили

49. Справа № 585/2381/22

Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114246483> (вирок набрав законної сили)

50. Справа № 361/6545/22

Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114340568> (вирок набрав законної сили)

51. Справа № 751/1303/23

Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114511607>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 22.01.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116467305>

Судові рішення набрали законної сили

52. Справа № 523/8377/23

Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 30.10.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114705146> (вирок набрав законної сили)

53. Справа № 333/2316/23

Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22.11.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115263819>

Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»)

Ухвала Запорізького обласного суду від 22.08.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121178547>

Судові рішення набрали законної сили

54. Справа № 748/3888/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 04.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115421876>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 21.02.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117239611>

Судові рішення набрали законної сили

55. Справа № 370/380/23

Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116083621>

Ухвала Київського апеляційного суду від 27.11.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123988492>

Ухвала Верховного Суду від 06.03.2025. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125639387> (касаційну скаргу повернуто особі, яка її подала)

Судові рішення набрали законної сили

56. Справа № 611/229/23

Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115464004> (вирок набрав законної сили)

57. Справа № 369/358/23

Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116101034> (вирок набрав законної сили)

58. Справа № 367/3635/22

Вирок Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115543640>

Оскаржено до апеляційного суду (залишено без руху та повернуто для усунення недоліків). Подано нову апеляційну скаргу. Апеляційний розгляд триває

59. Справа № 332/441/23

Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02.01.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116072492> (вирок набрав законної сили)

60. Справа № 369/3120/23

Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116176015> (вирок набрав законної сили)

61. Справа № 728/665/23

Вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 25.01.2024 : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116539533> (вирок набрав законної сили)

62. Справа № 748/3511/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29.01.2024 : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116622634>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 01.05.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118787280>

Судові рішення набрали законної сили

63. Справа № 523/6894/23

Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 31.01.2024 . <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116791581> (вирок набрав законної сили)

64. Справа № 588/1363/23

Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 14.02.2024 . <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116968500>

Ухвала Сумського апеляційного суду від 11.09.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121868850>

Судові рішення набрали законної сили

65. Справа № 760/2836/23

Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 20.02.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118944945> (вирок набрав законної сили)

66. Справа № 743/380/23

Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117304451> (вирок набрав законної сили)

67. Справа № 367/3486/22

Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 06.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117778018> (вирок набрав законної сили)

68. Справа №760/10793/22

Вирок Солом'янського районного суду м.Києва від 11.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117558621> (вирок набрав законної сили)

69. Справа № 748/1278/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117537510>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 28.05.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119350031>

Судові рішення набрали законної сили

70. Справа № 748/4122/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117864445> (вирок набрав законної сили)

71. Справа № 733/961/23

Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 25.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117894180> (вирок набрав законної сили)

72. Справа № 523/224/23

Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 27.03.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117988682> (вирок набрав законної сили)

Апеляційний перегляд триває

73. Справа № 638/4210/23

Вирок Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 02.04.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118097896> (вирок набрав законної сили)

74. Справа №754/3227/23

Вирок Деснянський районний суд міста Києва від 05.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118166721> (вирок набрав законної сили)

75. Справа № 939/2083/23

Вирок Бородянського району Київської області від 09.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118220618> (вирок набрав законної сили)

76. Справа № 748/1665/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 16.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118372054>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 08.08.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120904899>

Судові рішення набрали законної сили

77. Справа № 748/4474/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 22.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118552526>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 03.07.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120191949>

Судові рішення набрали законної сили

78. Справа № 361/488/23

Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 23.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118555675>

Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»

Апеляційний перегляд триває

79. Справа № 953/7767/22

Вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118781560>

Ухвала Харківського апеляційного суду від 23.01.2025. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124729174>

Судові рішення набрали законної сили

80. Справа № 650/1870/23

Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118734665> (вирок набрав законної сили)

81. Справа № 748/2091/23

Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 02.05.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118771999>

Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 26.08.2024 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121218502>

Судові рішення набрали законної сили

82. Справа № 522/6292/23

Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 20.05.2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119124094> (вирок набрав законної сили)

Інформація заборонена для оприлюднення згідно з пунктом чотири частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень»

Аргументи в апеляційних скаргах та їх оцінка апеляційними судами

В апеляційних скаргах, висуваючи вимоги змінити вирок суду першої інстанції, ухвалений за ст. 438 КК, апелянти висували такі доводи:

- 1) **вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23** було оскаржено до Вінницького апеляційного суду трьома захисниками трьох засуджених. Кожен з них в апеляційній скарзі вказав на свої підстави необхідності скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Захисник 1 в апеляційній скарзі просив скасувати вирок суду першої інстанції та закрити кримінальне провадження щодо свого підзахисного на підставі ч. 1 п. 3 ст. 284 КПК, оскільки не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримання, наводячи такі аргументи:

- обвинувачення стосовно підзахисного не відповідає дійсності та не знайшло свого підтвердження як під час спеціального досудового розслідування, так і спеціального судового розгляду;
- допущена неповнота судового розгляду призвела до невідповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження та потягла істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;

Захисник 2 в поданій апеляційній скарзі просив скасувати вирок суду першої інстанції та ухвалити новий вирок, яким визнати його підзахисного невинним у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення та у зв'язку з недоведеною безпосередньою участю підзахисного у викраденні сільськогосподарської техніки та підготовці документів на прохання першого обвинуваченого для подальшої її незаконної реалізації, наводячи такі аргументи:

- обвинувачення підзахисного ґрунтується на припущеннях через неповноту судового розгляду, оскільки представник потерпілого, свідки не повідомили про безпосередню участь його підзахисного в захопленні сільськогосподарської техніки, виготовленні саме ним супровідних та платіжних документів, особисте вивезення її з місць зберігання;
- скріншоти переписки в мережі інтернет підтверджують сам факт спілкування, але не підтверджують факти вчинення підзахисним конкретних дій чи за його письмовими наказами, чи розпорядженнями за його підписом;
- судом не було допитано експерта з метою з'ясування того, якими достовірними джерелами він користувався для дослідження ідентичності голосу і усного мовлення на голосових повідомленнях, зафіксованих у відповідних файлах, а сам висновок експерта є недопустимим доказом.

Захисник 3 в поданій апеляційній скарзі просив скасувати вирок суду першої інстанції та призначити новий розгляд у суді першої інстанції та навів такий аргумент:

- наявність істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, оскільки виклик у судові засідання підзахисного та інших обвинувачених здійснювався судом двічі, а тому судом у порушення вимог ч. 5 ст. 139 КПК не були дотримані вимоги для здійснення спеціального судового провадження.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Вінницького апеляційного суду від 28.03.2025. у справі № 127/15500/23**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
Аргумент в апеляційній скарзі захисника 3 наявність істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, оскільки виклик у судові засідання здійснювався судом двічі, а тому судом у порушення вимог ч. 5 ст. 139 КПК	повідомлення судом першої інстанції обвинувачених про судовий розгляд кримінального провадження через ЗМІ та вебсайт суду лише два рази, а не три, зважаючи на фактичні обставини цього провадження, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, оскільки судове провадження в суді першої інстанції проведено в порядку <i>in absentia</i> відповідно до вимог КПК, з дотриманням прав обвинувачених на доступ до правосуддя та на захист з урахуванням установлених законом особливостей для кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження. Держава Україна під контролем сторони захисту та суду використала всі можливості для того, щоб обвинувачені мали право під час судового провадження як мінімум на такі гарантії: бути терміново і докладно повідомленою мовою, яку вони розуміють, про характер і підставу обвинувачення; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту, обрати самим захисника; брати участь в розгляді і захищати себе особисто або за посередництвом обраного захисника, бути повідомленими про це право і мати призначеного захисника безоплатно для них.
Аргумент в апеляційних скаргах захисника 1 та захисника 2 суд першої інстанції встановив винуватість обвинувачених на підставі недопустимих доказів, які не можуть бути покладені в основу обвинувального вироку	Стороною захисту клопотань про визнання будь-якого доказу недопустимим, з посиланням на переконливі аргументи, під час судового розгляду у суді першої інстанції не заявлялось. Тому у суду підстав для визнання доказів недопустимими встановлено не було. Вина трьох обвинувачених у вчиненні воєнних злочинів підтверджується, зокрема, ретельно дослідженими судом першої інстанції протоколами оглядів публікацій, розміщених в Інтернет-мережі та протоколами огляду листувань обвинувачених один з одним та з іншими особами. Окрім того, вина обвинуваченого 1 та обвинуваченого 2 у викраденні сільськогосподарської техніки, яка на праві власності належить ТОВ, підтверджується також показаннями допитаних в судовому засіданні свідків. Показання цих свідків суд вважає чіткими, послідовними, такими, що узгоджуються між собою та з іншими письмовими доказами у справі, зібраними стороною обвинувачення. Судом першої інстанції обґрунтовано критично оцінені показання двох свідків, оскільки останні, обіймаючи посади ректорів вищих навчальних закладів, у своїй роботі підпорядковувались одному з обвинувачених на момент перебування останнього на посаді міністра освіти і науки України.
Аргумент в апеляційній скарзі захисника 1 судом не було допитано експерта з метою з'ясування якими достовірними джерелами він користувався для дослідження ідентичності голосу і усного мовлення на голосових повідомленнях, зафіксованих у відповідних файлах	Залежно від обставин конкретного кримінального провадження, необхідність виклику експерта покладається на розсуд суду, який має право, а не обов'язок його викликати. Виходячи з вимог до повноти, обґрунтованості та зрозумілості. Наявний у даному провадженні висновок експерта не викликає переконливих сумнівів у достовірності, у його вступній частині зазначено кваліфікацію, освіту та спеціальність експерта, зміст висновку містить належні складові і відповіді на всі поставлені питання, експерт попереджений про відповідальність згідно з вимогами статей 384, 385 КК. Захисником не наведено об'єктивних підстав того, що експерт, яка надала висновок, не мала повноважень, достатніх знань та вмінь для його проведення.

Загальний висновок суду апеляційної інстанції в ухвалі від 28.03.2025 у справі № 127/15500/23:

суд першої інстанції розглянув кримінальне провадження з дотриманням положень ч.1 ст. 337 КПК в межах висунутого обвинувачення, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінив кожний доказ, наданий стороною обвинувачення, з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку, обґрунтовано вважав зазначені докази належними, допустимими, достовірними та в сукупності — достатніми для прийняття рішення про винуватість трьох обвинувачених у вчиненні інкримінованих їм кримінальних правопорушень, а покарання їм призначено з дотриманням вимог ст. 65 КК, з урахуванням ступеню тяжкості та фактичних обставин вчинених кримінальних правопорушень та осіб винних тощо.

Порушень кримінального процесуального закону, які тягнуть зміну чи скасування вироку суду першої інстанції, під час апеляційного розгляду також не встановлено.

Прийняте рішення судом апеляційної інстанції

Апеляційні скарги захисників трьох обвинувачених — залишити без задоволення.

Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20.03.2024 у справі № 127/15500/23 щодо трьох обвинувачених — залишити без змін.

2) Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23
було оскаржено до Чернігівського апеляційного суду захисником обвинуваченого

Захисник в апеляційній скарзі просив скасувати вирок суду першої інстанції щодо її підзахисного та закрити кримінальне провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, наводячи такі аргументи:

- матеріали кримінального провадження не містять беззаперечних, належних та допустимих доказів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 2 ст. 438 КК, саме обвинуваченим, а тому переконана, що суд прийшов до помилкового висновку про доведеність вини обвинуваченого у пред'явленому обвинуваченні, зокрема:
- ухвалюючи обвинувальний вирок, суд першої інстанції не надав належної оцінки показанням свідка, протоколам впізнання за фотознімками трьох свідків, протоколам проведення слідчих експериментів щодо зовнішності обвинуваченого;
- свідок в судовому засіданні підтвердив, що бачив через відкриту хвіртку, що обвинувачений відводив двох осіб до напівзруйнованого сараю, який знаходиться поруч з його господарством, але що там відбувалося він не бачив, і лише через декілька хвилин почув постріли, два підряд, які пролунали з напрямку цього зруйнованого сараю, хто їх здійснював він не бачив. Висновком експертизи зброї також не доводиться, що гільзи, надані на дослідження, стріляні з одного екземпляру зброї. Встановити вид зброї, з якої було відстріляно дві гільзи з шести, наданих на дослідження, не представляється можливим. Не доведено і те, що постріли у військовослужбовців були зроблені саме із зброї обвинуваченого, а не із зброї інших російських військових;
- стороною обвинувачення не надано доказів, що у складі військового підрозділу ЗС РФ, яка до 05.03.2022 зайняла с. Слобода, де перебували до 30.03.2022, був лише обвинувачений з ознаками за національністю тувінця чи бурята, та докази, що саме від його пострілів були вбиті двоє потерпілих.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Чернігівського апеляційного суду від 11.10.2024 у справі № 748/2095/23**

Матеріали кримінального провадження свідчать про те, що суд першої інстанції у повному обсязі дослідив всі обставини, які мали значення для прийняття рішення в справі, повно та всебічно перевірів зібрані на досудовому слідстві докази та дав їм у сукупності належну оцінку, що вказує наведений у вирок аналіз доказів, з яким погоджується і колегія суддів.

За таких обставин, колегія суддів вважає, що досліджені судом першої інстанції докази з точки зору належності, допустимості та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення свідчать про те, що стороною обвинувачення доведено як подію кримінальних правопорушень саме в тому об'ємі, які інкримінуються обвинуваченому, так і те, що зазначений злочин вчинено саме обвинуваченим.

Усі відмінності у зовнішності, про які вказує захисник, перевірені судом з урахуванням сукупності усіх досліджених доказів, а тому не викликають сумнівів у їх достатності для формування однозначного висновку про особу обвинуваченого.

Інкриміновані обвинуваченому обставини вчинення злочину знайшли своє підтвердження в ході судового розгляду справи в поясненнях свідків і письмових доказах, аналіз яких і було проведено.

Виявлення поряд із місцем убивства двох потерпілих гільз різного маркування, як таких що були стріляні з різної зброї, не ставить під сумніви здобуті докази, логічний аналіз яких вказує на вчинення злочину саме обвинуваченим.

Прийняте рішення судом апеляційної інстанції

Апеляційні скарги захисника — залишити без задоволення.

Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 13.06.2024 у справі № 748/2095/23 — залишити без змін.

3) Вирок Держинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23 було оскаржено до Харківського апеляційного суду захисником обвинуваченого

Захисник в апеляційній скарзі просила скасувати вирок суду першої інстанції та закрити кримінальне провадження за відсутності події кримінального правопорушення, наводячи аргументи, що в матеріалах справи відсутні переконливі докази того, що саме обвинувачений викрав ювелірні вироби у ФОП. Захисник зазначила, що в судовому засіданні суду першої інстанції допитані свідки вказали, що бачили військовослужбовців, які несли сейф з приміщення магазину до автомобіля, але що конкретно знаходилось у сейфі вони не бачили. Отже, захисник вважає, що судом першої інстанції достеменно не встановлено, які речі знаходились у сейфі, (можливо, там були документи або інші речі), а стороною обвинувачення не доведено, що у сейфі знаходились ювелірні вироби.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Харківського апеляційного суду від 03.10.2024 у справі № 638/11302/23**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
В апеляційній скарзі захисник обвинуваченого посилається на те, що судом першої інстанції достеменно не встановлено, які речі знаходились у сейфі, винесеному з приміщення магазину обвинуваченим, а стороною обвинувачення не доведено, що у сейфі знаходились ювелірні вироби.	Колегія суддів критично ставиться до вказаних доводів захисника, вважаючи їх надуманими та такими, що спростовуються матеріалами кримінального провадження. Допитані в судовому засіданні суду першої інстанції три свідки, вказуючи на обвинуваченого та на іншу особу, як на осіб, які винесли з магазину «Золотий Вік» сейф, вказали про те, що вміст сейфу вони не бачили. Проте матеріали кримінального провадження містять особисті пояснення, зокрема обвинуваченого, які були визнані речовим доказом та вилучені під час огляду приміщення, де знаходилась «Воєнна поліція м. Ізюм», в яких обвинувачений детально відтворює події, що відбулися 25-26.04.2022, а саме зазначив, що він разом із іншими військовослужбовцями ЗС РФ знайшли в магазині «Золотий Вік» сейф, який вилучили та привезли до автомайстерні. В автомайстерні вказаний сейф було демонтовано та виявлено ювелірні вироби, які останні привласнили собі. Вказує, що через нетривалий проміжок часу його затримали військовослужбовці росгвардії та під час особистого огляду в одязі виявили присвоєні ювелірні вироби.
Загальний висновок суду апеляційної інстанції в ухвалі від 03.10.2024 у справі № 638/11302/23: решта ж доводів апеляційної скарги є похідними від проаналізованих вище, а також є явно такими, що не можуть свідчити про незаконність судового рішення, колегія суддів не дає таким доводам окремої оцінки. Усі вказані апелянтом доводи щодо спростування винуватості обвинуваченого були предметом безпосереднього дослідження суду першої інстанції, а усі докази, на підставі яких суд першої інстанції дійшов висновку про винуватість обвинуваченого, не викликають сумніву в законності їх збирання (формування) та процесуального закріплення та, в силу ст. 84 КПК, є доказами у кримінальному провадженні. Переконливих апеляційних доводів, які б свідчили про протилежне та про істотне порушення вимог КПК, захисником не вказано. Аналізуючи докази, досліджені судом першої інстанції, колегія суддів апеляційного суду приходять до висновку про їх належність та допустимість, будь-яких процесуальних порушень при збиранні, дослідженні та їх оцінці, які б ставили під сумнів правильність висновків суду щодо доведеності винуватості обвинуваченого у вчиненні ним кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, колегія суддів не вбачає. При перевірці вироку суду першої інстанції, колегією суддів встановлено, що свої висновки про доведеність винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, суд першої інстанції обґрунтував безпосередньо дослідженими доказами в судовому засіданні, які перевірені апеляційною інстанцією, та яким надана належна юридична оцінка.	
Прийняте рішення судом апеляційної інстанції Апеляційні скарги захисника — залишити без задоволення. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 13.08.2024 у справі № 638/11302/23 — залишити без змін.	

4) **Вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22** було оскаржено до Київського апеляційного суду захисником обвинуваченого

Захисник в апеляційній скарзі просила скасувати вирок через неповноту судового розгляду та невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, наводячи аргументи:

- матеріали кримінального провадження не містять належних доказів, які в сукупності були б достатніми для доведення винуватості підзахисного у вчиненні інкримінованого йому воєнного злочину поза розумним сумнівом, оскільки:
- в ході судового розгляду шляхом допиту свідків обвинувачення та представника по-

терпілого встановлено, що обвинувачений жодних кримінальних правопорушень не вчиняв, оскільки підпорядкований йому підрозділ безпосередньо в Бородянському психоневрологічному інтернаті не розташовувався, жодних протиправних дій щодо його працівників та пацієнтів не вчиняв, перешкод щодо вільного пересування не здійснював;

- в ході судового розгляду не було встановлено, чи були вчинені кримінальні правопорушення обвинуваченим добровільно та умисно або під примусом сторонніх осіб;
- стороною обвинувачення не надано достовірних відомостей щодо осудності обвинуваченого під час вчинення інкримінованого йому злочину;
- обвинуваченому не було відомо про розпочате стосовно нього кримінальне провадження та наявність обвинувального вироку, а розміщення органом досудового розслідування та судом повісток в засобах масової інформації та офіційних виданнях України не може свідчити про його належне повідомлення. Таким чином, на переконання апелянта, у суду першої інстанції не було достатніх підстав для розгляду даного провадження без участі обвинуваченого, оскільки обвинувачений не був обізнаний про судовий розгляд кримінального провадження відносно нього, не переховувався на території РФ або тимчасово окупованій території, не був оголошений у міжнародний розшук.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Київського апеляційного суду від 08.05.2025 у справі № 939/1435/22**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
обвинуваченому не було відомо про розпочате стосовно нього кримінальне провадження та наявність обвинувального вироку, а розміщення органом досудового розслідування та судом повісток в засобах масової інформації та офіційних виданнях України не може свідчити про його належне повідомлення	В матеріалах кримінального провадження містяться численні документи на підтвердження завчасних належних викликів обвинуваченого до слідчого (прокурора) та суду, направлені йому повідомлення з приводу його прав та обов'язків, оголошеної підозри, висунутого обвинувачення та руху спеціального судового провадження, що у свою чергу свідчить про наявність підстав усвідомлювати, що проти нього розпочато кримінальне провадження, він отримав чи мав би отримати оголошену підозру, відповідні виклики та пред'явлене обвинувачення, мав можливість бути обізнаним із усіма своїми правами, в тому числі, на захист та доступ до правосуддя.
Суд першої інстанції, оцінивши докази у їх сукупності, правильно встановив фактичні обставини кримінального правопорушення та дійшов обґрунтованого висновку про доведеність винуватості обвинуваченого у висунутому йому обвинуваченні за ч.1 ст.438 КК, а саме у вчиненні жорстокого поводження з цивільним населенням, відданні наказів про вчинення таких дій, а також відданні наказів про вчинення іншого порушення законів та звичаїв війни.	
Прийняте рішення судом апеляційної інстанції Апеляційну скаргу захисника — залишити без задоволення. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 12.09.2024 у справі № 939/1435/22 — залишити без змін.	

- 5) **Вирок Дзержинського (Шевченківського) районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24** було оскаржено до Харківського апеляційного суду захисником обвинуваченого.

Захисник в апеляційній скарзі просив скасувати та постановити ухвалу про закриття кримінального провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, у зв'язку із невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпанням можливості їх отримати, наводячи аргументи:

- надані стороною обвинувачення докази не є безсумнівними та беззаперечними доказами скоєння обвинуваченим інкримінованого йому кримінального правопорушення;
- в протоколах пред'явлення особи для впізнання за фотознімками зазначено, що двоє свідків лише бачили обвинуваченого особисто, і не зазначено про те, що саме ця особа спричинила потерпілому дії, передбачені диспозицією інкримінованого обвинуваченому злочину. На думку захисника, відомості, що містяться у цих протоколах, не можуть слугувати прямим доказами винуватості обвинуваченого;
- у протоколі проведення слідчого експерименту зазначені обставини злочину та потерпілий повідомляє і відтворює події, які були у його домоволодінні, вказує теми розмов та механізми нанесення йому тілесних ушкоджень. Слідчий експеримент здійснений у такій формі, що не містить ознак відтворення дій, обставин події, проведення необхідних дослідів чи випробувань, а посвідчує виключно проголошення підозрюваним зізнання у вчиненні кримінального правопорушення з метою його процесуального закріплення, має розцінюватися як повторний допит, що не може мати в суді доказового значення з огляду на ч.4 ст. 95 КПК;
- протокол огляду, об'єктом якого були пояснення потерпілого; копії пояснень чотирьох свідків, на думку захисника, не містять доказів скоєння обвинуваченим інкримінованого йому злочину і не можуть бути доказами його вини як окремо, так і в сукупності з іншими відомостями, які містяться в матеріалах кримінального провадження;
- не є доказом винуватості обвинуваченого, на думку захисника, показання допитаних в судовому засіданні двох свідків, які не були безпосередніми свідками подій.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Харківського апеляційного суду від 11.03.2025 у справі № 638/1305/24**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
В протоколах пред'явлення особи для впізнання за фотознімками зазначено, що двоє свідків лише бачили обвинуваченого особисто, і не зазначено про те, що саме ця особа спричинила потерпілому дії, передбачені диспозицією інкримінованого обвинуваченому злочину	Впізнання потерпілим та свідком підтверджує особу обвинуваченого, який безпосередньо вчиняв воєнний злочин.
у протоколі проведення слідчого експерименту зазначені обставини злочину та потерпілий повідомляє і відтворює події, які були у його домоволодінні, вказує теми розмов та механізми нанесення йому тілесних ушкоджень	Протокол слідчого експерименту може бути доказом, оскільки він містить відтворення потерпілим обставин злочину та механізму спричинення йому тілесних ушкоджень, що підтверджує його показання та узгоджується з іншими доказами у справі.

протокол огляду, об'єктом якого були пояснення потерпілого; копії пояснень чотирьох свідків, на думку захисника, не містять доказів скоєння обвинуваченим інкримінованого йому злочину і не можуть бути доказами його вини як окремо, так і в сукупності з іншими відомостями, які містяться в матеріалах кримінального провадження	У поясненнях потерпілого викладені обставини побиття та насильницьких дій військовослужбовців ЗС РФ щодо цивільного населення, а в поясненнях двох свідків підтверджується, що обвинувачений проводив незаконні рейди, застосовував насильство та стріляв по житлових будинках мирних жителів. Ці відомості узгоджуються між собою та з іншими доказами у справі, що у сукупності підтверджує винуватість обвинуваченого у вчиненні інкримінованого йому злочину.
не є доказом винуватості обвинуваченого показання допитаних в судовому засіданні двох свідків, які не були безпосередніми свідками подій	Хоча ці свідки не були безпосередніми очевидцями всіх подій, їхні показання підтверджують факти насильницьких дій щодо потерпілого та його сім'ї. Один свідок бачив тілесні ушкодження в потерпілого та знав від нього про побиття його військовими ЗС РФ, а другий свідок стала свідком емоційного стану дружини потерпілого після нападу, що підтверджує факт застосування фізичного насильства. Їхні свідчення узгоджуються з іншими доказами у справі та додатково підтверджують обставини вчинення злочину.
належним чином дослідивши і оцінивши зібрані у кримінальному провадженні докази в їх сукупності, суд дійшов обґрунтованого висновку про винуватість обвинуваченого у вчиненні інкримінованого злочину і правильно кваліфікував його дії за ч. 2 ст. 28 — ч.1 ст. 438 КК. Яких-небудь даних, які б свідчили про необ'єктивність, упередженість органів розслідування або суду, не встановлено. Істотних порушень норм кримінального процесуального закону, які могли б вплинути на правильність висновків суду і були б підставою для скасування вироку, також не вбачається. Покарання обвинуваченому призначене відповідно до вимог ст. 65 КК з урахуванням характеру і ступеню тяжкості вчиненого ним кримінального правопорушення та всіх даних про його особу, воно є необхідним і достатнім для його виправлення і попередження нових злочинів.	
Прийняте рішення судом апеляційної інстанції Апеляційну скаргу захисника — залишити без задоволення. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 11.10.2024 у справі № 638/1305/24 — залишити без змін.	

- 6) **Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23** було оскаржено до Сумського апеляційного суду двома адвокатами, які представляли інтереси трьох обвинувачених, засуджених цим вирок.

Захисник 1 в апеляційній скарзі просив вирок суду першої інстанції відносно двох підзахисних скасувати та ухвалити новий вирок, яким підзахисних виправдати, наводячи аргументи, які вказують на те, що стороною обвинувачення не було доведено винуватість підзахисних у вчиненні інкримінованого воєнного злочину:

- судовий розгляд було проведено за спеціальними правилами, без участі обвинувачених, його підзахисних, чим порушено права обвинувачених на давання пояснень, на надання доказів та на конфіденційну розмову із захисником з узгодженням правової позиції.
- судом першої інстанції необґрунтовано враховувалося на підтвердження вини одного обвинуваченого такого доказу, як оригінал відомостей особового складу військового підрозділу, оскільки вона не підтверджує того, що його підзахисний був на території домоволодіння; також досудовим розслідуванням не проводились експертизи на підтвердження підпису, який ніби то належить обвинуваченому в цій відомості;

- щодо протоколу пред'явлення для впізнання за фотознімками з відеозаписом до нього, то захисник зауважував, що потерпіла надала пояснення, що суперечать обставинам, наданими нею при допиті як потерпілої. Сам текст протоколу був вже надрукований, а заперечення сторони обвинувачення про те, що під час слідчої дії був застосований принтер, не узгоджуються з тим, що протокол надруковано на одній сторінці та тим, що принтер не було внесено до протоколу як засіб, з допомогою якого проводили вказану слідчу дію. Також в цьому протоколі не збігається час на відео та час у протоколі;
- щодо протоколу слідчого експерименту з відеозаписом до нього за участю потерпілої, то захисник стверджував, що потерпіла в суді не могла в деталях розповісти дії осіб, як і проінформувати дії кожного з обвинувачених, як не змогла і описати зовнішність обвинуваченого, якого ніби впізнала до цього. Потерпіла пояснювала, що на території її домогосподарства перебували три особи азіатської зовнішності та одна особа слов'янської зовнішності, при цьому один з них був командиром. При цьому, як командиром зазначається лише одна особа з числа військових ЗС РФ, яким не є обвинувачений. Інші допитані судом особи військових РФ в обличчя не бачили, а тому не підтверджують причетність обвинуваченого до кримінального правопорушення.

Захисник 2 в апеляційній скарзі просив вирок суду першої інстанції відносно підзахисного скасувати та ухвалити новий виправдувальний вирок, яким провадження у справі відносно його підзахисного закрити через невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і через вичерпані можливості їх отримати, наводячи аргументи:

- суд першої інстанції не врахував того, що жоден свідок чи потерпілий не вказали на підзахисного як на особу, яка вчинила злочин, ніхто безпосередньо не був свідком чи очевидцем його дій;
- протоколи слідчих експериментів на дисках з відео особам було надано для зачитування вже роздрукованими на принтері, однак жодного процесу виготовлення процесуального документу, наявності принтера на місці проведення слідчої дії взагалі не підтверджено;
- обвинуваченого потерпілі впізнали лише за ознаками азіатської зовнішності, тоді як серед невстановлених військових з числа військовослужбовців ЗС РФ були й інші особи зі схожою зовнішністю. Також, ніхто не вказав про те, як діяв обвинувачений — з власної ініціативи чи за наказом;
- розгляд справи проведено за відсутності обвинуваченого, чим порушено його право на захист. Він не міг надавати свідчення, докази і не мав конфіденційної розмови із захисником.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Сумського апеляційного суду від 24.03.2025 у справі № 950/3703/23**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
судовий розгляд було проведено за спеціальними правилами, без участі обвинувачених, його підзахисних, чим порушено права обвинувачених на давання пояснень, на надання доказів та на конфіденційну розмову із захисником з узгодженням правової позиції	Судовий розгляд даного кримінального провадження здійснювався судом за відсутності обвинувачених (in absentia) за правилами спеціального судового провадження. При цьому, ухвалами слідчого судді надано дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні за підозрою військовослужбовців ЗС РФ. Також з матеріалів слідує, що на виконання вимог ч. 6 ст. 297-4 КПК відомості про постановлення слідчим суддею ухвал про здійснення спеціального досудового розслідування щодо чотирьох обвинувачених були опубліковані на офіційному вебсайті ОГП та в ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження — газеті Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр», а постановами слідчого обвинувачені були оголошені в розшук. Після надходження обвинувального акту до суду першої інстанції, ухвалою було призначено підготовче судове засідання у даній справі, а з урахуванням того, що досудове слідство було проведено за правилами спеціального досудового розслідування, як на стадії підготовчого провадження, так і на стадії судового розгляду кримінального провадження, повідомки про виклик обвинувачених публікувались у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження — газеті Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр» та на офіційному вебсайті суду відповідно до вимог ч. 3 ст. 323 КПК. Також з матеріалів слідує, що як на стадії досудового розслідування, так і в ході судового розгляду обвинувачені були забезпечені захисниками, які в тому числі в ході судового розгляду здійснювали захист обвинувачених за дорученнями Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області (в ході судового розгляду адвоката призначено захисником одного з обвинувачених за дорученням Східного міжрегіонального центру з надання правничої допомоги). Ухвалою суду першої інстанції також було задоволено клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження у кримінальному провадженні за обвинуваченням військовослужбовців ЗС РФ у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК.

щодо протоколу пред'явлення для впізнання за фотознімками з відеозаписом до нього, то захисник зауважував, що потерпіла надала пояснення, що суперечать обставинам, наданими нею при допиті як потерпілої. Сам текст протоколу був вже надрукований, а заперечення сторони обвинувачення про те, що під час слідчої дії був застосований принтер, не узгоджуються з тим, що протокол надруковано на одній сторінці та тим, що принтер не було внесено до протоколу як засіб, з допомогою якого проводили вказану слідчу дію. Також в цьому протоколі не збігається час на відео та час у протоколі;	На відеозаписі до протоколу час дійсно не збігається із зазначеним у протоколі. Однак на відео слідчий, дивлячись на мобільний телефон, вголос говорить «14 год. 02 хв. 28.07.2023 року...». По закінченню слідчої дії слідчий вголос указує час — «14 год. 10 хв.». Зазначений час відображено у протоколі. На відео також зафіксовано, як слідчий, дивлячись на мобільний телефон, вголос говорить «17 год. 50 хв. 28.08.2023 року...». По закінченню слідчої дії слідчий вголос указує час — «18 год. 00 хв.». Зазначений час відображено у протоколі. Як в суді першої, так і апеляційної інстанції захисник не пояснив яким чином зазначена розбіжність у часі може впливати на допустимість такого доказу, оскільки предметом проведеної слідчої дії є можливість потерпілої впізнати осіб — військовослужбовців РФ, які проникли до її господарства, пошкодивши та заволодівши її майном. Судом було встановлено, що на кожному із досліджених відеозаписів, доданих до протоколів пред'явлення особи для впізнання за фотознімками, слідчий щоразу тримав в руках аркуші паперу. Із дослідженого судом першої інстанції відеозапису встановлено, що частково слідчий, роз'яснюючи зміст процесуальної дії, обставини кримінального правопорушення, вказуючи його номер і таке інше, періодично читає. Однак, вказане може бути пов'язане із необхідністю відтворити певний обсяг інформації, який неможливо/недоцільно тримати у пам'яті, а саме номери кримінального провадження, прізвища дійових осіб, дати певних подій, адреси, назви та моделі обладнання тощо. Тобто з метою оперативного оформлення слідчої дії та відповідного протоколу, слідчий може використовувати заздалегідь підготовлену довідку або проєкт протоколу. Нерідко правоохоронні органи використовують заздалегідь підготовлені бланки відповідних протоколів, як наприклад протокол огляду місяця події, складений слідчим в межах даного кримінального провадження та при цьому зазначене не є порушенням норм КПК щодо часу складання протоколу, оскільки відсутні підстави вважати, що сам протокол вже виготовлений, підписаний учасниками, до нього додані відповідні додатки до початку слідчої дії. Також не виключено, що слідчий міг читати інформацію про дане кримінальне провадження з попереднього протоколу, оскільки вперше впізнання з потерпілою було проведено у червні 2023 р., а інші протоколи складені пізніше. Крім того, судом було встановлено і те, що на відео до протоколу видно ноутбук та принтер за допомогою яких, очевидно, слідчий склав та роздрукував протокол відповідної слідчої дії.
судом першої інстанції необґрунтовано враховувалося на підтвердження вини одного обвинуваченого такого доказу, як оригінал відомостей особового складу військового підрозділу, оскільки вона не підтверджує того, що його підзахисний був на території домоволодіння; також досудовим розслідуванням не проводились експертизи на підтвердження підпису, який ніби то належить обвинуваченому в цій відомості	Факт перебування обвинувачених на території вказаного домоволодіння підтверджується як поясненнями потерпілої, так і іншими письмовими доказами, аналіз яких викладено вище. При цьому відсутність експертизи, про яку зауважував захисник, пояснюється спеціальним порядком досудового розслідування.

щодо протоколу слідчого експерименту з відеозаписом до нього за участю потерпілої, то захисник стверджував, що потерпіла в суді не могла в деталях розповісти дії осіб, як і проінформувати дії кожного з обвинувачених, як не змогла і описати зовнішність обвинуваченого, якого ніби впізнала до цього	Пояснення потерпілої в суді повні, логічні та послідовні та підстав їм не довіряти в суду немає. Процесуальних порушень в ході складення вказаного протоколу також не встановлено.
Прийняте рішення судом апеляційної інстанції Апеляційну скаргу захисника — залишити без задоволення. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 18.11.2024 у справі № 950/3703/23 — залишити без змін.	

7) Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі № 39/772/24 було оскаржено до Чернігівського апеляційного суду захисником обвинуваченого.

Захисник в апеляційній скарзі просив вирок суду першої інстанції відносно підзахисного скасувати, а кримінальне провадження щодо нього закрити на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК за недоведеністю винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 — ч. 1 ст. 438 КК, наводячи такі аргументи щодо того, що вирок суду є необґрунтованим та незаконним, а висновки суду не відповідають дійсним обставинам справи, судом неправильно застосований кримінальний закон та допущені порушення норм кримінального процесуального закону:

- обвинуваченому призначене максимальне покарання, передбачене ч. 1 ст. 438 КК, лише за наявності однієї обтяжуючої обставини, при тому, що обвинувачений є військовослужбовцем, який в силу відповідного статусу має виконувати віддані накази;
- недоведеність винуватості обвинуваченого з огляду на те, що він є військовослужбовцем та перебував у підпорядкуванні командирів, тому мав виконувати накази, які отримував в силу специфіки військової служби, а особу, яка віддавала накази, органом досудового розслідування не встановлено;
- обвинувачення, в разі кваліфікації дій військовослужбовців, як дій, що вчинені за попередньою змовою, має довести відсутність відповідних наказів командирів, про що зазначити в обвинувальному акті, а суд в свою чергу — у вирокі.
- у даному кримінальному провадженні єдиним джерелом інформації щодо обставин та характеру дій російських військовослужбовців є показання потерпілої. Отже, обставини, про які відомо з показань потерпілої, прямо вказують на те, що військовослужбовці ЗС РФ виконували наказ про затримання потерпілого та вилучення його майна. Виконання наказу виключає кваліфікацію дій за ч. 2 ст. 28 КК.
- недоведеність такої обставини, що обтяжує відповідальність — скоєння злочину за попередньою змовою групою осіб; припущення про наявність такої пом'якшуючої обставини — вчинення кримінального правопорушення, через службову залежність (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК).

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Чернігівського апеляційного суду від 07.04.2025 у справі № 739/772/24**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
недоведеність винуватості обвинуваченого з огляду на те, що він є військовослужбовцем та перебував у підпорядкуванні командирів, тому мав виконувати накази, які отримував в силу специфіки військової служби, а особу, яка віддавала накази, органом досудового розслідування не встановлено	<i>Для воєнних злочинів, окрім індивідуальної, є ще й командна відповідальність. Тобто, визначаються коло осіб, які виконують вказівки чи накази, а також певні посадові особи, які їх віддають або передають. Всі ці особи мають нести відповідальність за дії, які вчиняють. Під командну відповідальність можуть підпадати як офіційні військові командири, що мають владу в тому чи іншому підрозділі, так і особи, які не є офіційними військовими командирами, але відіграють важливу роль завдяки своєму авторитету. Також під командну відповідальність можуть потрапляти так звані цивільні начальники, які здійснюють керівництво діями своїх підлеглих.</i> <i>У даному випадку, потерпіла вказувала про те, що обвинувачений виконував роль командира, всі інші військовослужбовці виконували його накази, саме він спілкувався з її чоловіком показував йому фотографію загиблого російського військового та звинувачував потерпілого в його смерті, саме він наказав вигнати належні їх родині автомобілі, посадити до нього її чоловіка та в подальшому сів за кермо одного з авто, де вже перебував обвинувачений та поїхали в невідомому їй напрямку в бік російського кордону.</i> <i>Відсутність в матеріалах кримінального провадження документів, які б підтверджували ту обставину, що обвинувачений був командиром, не зменшує ступінь його винуватості та не вказує на необґрунтованість пред'явлення йому обвинувачення.</i> <i>Обвинуваченому в провину не ставиться віддання завідомо злочинного чи протиправного наказу. При цьому, за показаннями потерпілої та свідків беззаперечно встановлено, що всі військовослужбовці, які окупували територію с. Грем'яч, а також угруповання в кількості 20-30 чоловік, які проникли на територію домоволодіння потерпілих, діяли узгоджено та злагоджено, всі військовослужбовці ЗС РФ виконували вказівки обвинуваченого, а він в свою чергу звинуватив потерпілого в тому, що він вбив їхнього командира, що й стало формальною підставою для незаконного позбавлення його волі. Ці обставини стороною захисту не заперечуються.</i> <i>Таким чином, якщо врахувати, що командир дивізії, де проходив службу обвинувачений, був вбитий, що не може виключатися при будь-якому збройному конфлікті, а обвинувачений взяв на себе командування військовим підрозділом, то саме він й був командиром цього підрозділу, навіть за умови відсутності підтверджуючих цей факт документів.</i> <i>Більш того, у разі згоди з позицію захисника про те, що обвинувачений діяв не з власної волі, а за наказом вищого командування, колегія суддів звертає увагу на те, що у разі незгоди з таким наказом, усвідомлюючи його протиправність та суперечливість міжнародним нормам, обвинувачений міг відмовитись його виконувати, але не зробив цього, виконуючи активну роль у заволодінні майном потерпілих та незаконним ув'язненням потерпілого.</i> <i>Крім того, усвідомлюючи протиправність своїх дій, обвинувачений мав можливість не забирати потерпілого, який за віком міг би бути його батьком, перебував у хворобливому стані та не чинив опору окупаційним військам, які вільно проводили обшук в його домоволодінні, не маючи на це жодних підстав та прав, порушуючи всі міжнародні норми.</i> <i>Позбавивши потерпілого волі, він міг повідомити дружині про його подальшу долю, але не зробив цього, відчуваючи свою перевагу над цивільним населенням, які не мали ні сил, на засобів для того, щоб чинити опір озброєному військовому формуванню, військовослужбовці якого чинили пограбування цивільного населення порушуючи їх права, захищені міжнародними Конвенціями.</i>

Щодо кваліфікації дій ОСОБА_8 за ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК, тобто вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб.	<i>Значна кількість воєнних злочинів в Україні вчиняється у співучасті. Це закономірно, оскільки військовослужбовці збройних сил російської федерації воюють у складі військових підрозділів — об'єднань різних за кількісним та якісним складом. Більшість військових завдань виконують групи. Вище військово-політичне керівництво РФ толерує, а в певних випадках — віддає накази про жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням чи інші порушення законів і звичаїв війни, а також заохочує до вчинення таких деліктів.</i> <i>Кваліфікація віддання наказу, на що звертає увагу у своїй апеляційній скарзі захисник, повинна здійснюватися залежно від обставин вчиненого. Так, у даному кримінальному провадженні військовослужбовці ЗС РФ домовилися вчинити декілька воєнних деліктів і один з них (при цьому не важливо хто сам) віддає наказ про вчинення такого злочину, що свідчить про наявність розподілу ролей та про попередню змову чи організованість за попередньою змовою об'єднання.</i> <i>За таких обставин вчинене слід кваліфікувати з посиланням на ч. 2 чи 3 ст. 28 КК.</i> <i>Віддання наказу про порушення законів і звичаїв війни в одних випадках є лише формою об'єктивної сторони цього злочину, яка оцінюється поза межами співучасті, а в інших — може свідчити про наявність певної форми співучасті.</i> <i>Як встановлено під час судового розгляду, військовослужбовці ЗС РФ діяли узгоджено, групою осіб, чітко усвідомлювали, що ними порушуються міжнародні норми права, але діяли проти цивільного населення, відчуючи свою перевагу, грабували жителів с. Грем'яч Новгород-Сіверського району, зокрема й домогосподарство родини.</i> <i>Військовослужбовці виконували вказівки обвинуваченого, що дає обґрунтовані підстави стверджувати, що він виконував роль командира даного угруповання, а всі разом вони діяли за попередньою змовою, кожен усвідомлював наслідки своїх вчинків та мету вчинених кримінальних правопорушень.</i>
Щодо призначеного покарання	<i>Призначене обвинуваченому покарання у виді 12 років позбавлення волі відповідає тяжкості вчиненого ним кримінального правопорушення, наслідкам, які наступили, особі винного та визначеній у ч. 2 ст. 50 КК меті, яку повинно нести в собі призначене вироком суду покарання.</i> <i>Таке покарання відповідає загальним засадам призначення покарання та принципам законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, підстав визнати його надмірно суворим, як про це зазначено в апеляційній скарзі захисника, колегія суддів не знаходить.</i>

Прийняте рішення судом апеляційної інстанції

Апеляційну скаргу захисника — залишити без задоволення.

Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 03.02.2025 у справі №_39/772/24 — залишити без змін.

- 8) **Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24** було оскаржено до Чернігівського апеляційного суду захисником обвинуваченого.

Захисник в апеляційній скарзі просив вирок суду першої інстанції відносно підзахисного скасувати та закрити кримінальне провадження, наводячи такі аргументи та підтверджуючи необґрунтованість вироку, його ухвалення з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність висновків, викладених у ньому, фактичним обставинам кримінального провадження:

- висновки суду про доведеність винуватості підзахисного в основному ґрунтуються на показаннях потерпілої та свідка, які є матір'ю та сестрою потерпілого відповідно, а також на протоколах слідчих дій за їх участі, проведених судово-медичних експертизах, показаннях потерпілого щодо обставин проживання його брата в с. Золотинка Чернігівської області;
- вироком суду не доведено, що нелегальне ув'язнення потерпілих не було викликано військовою необхідністю;
- визнаючи особу винною, суд допустив припущення; безпідставно та без посилання на належні та допустимі докази відкинув позицію захисника щодо невинуватості обвинуваченого через недоведеність прокурором суб'єктивної сторони інкримінованого злочину;
- відсутність даних про те, що саме наслідком дій обвинуваченого за попередньою змовою з іншими на даний час не встановленим військовослужбовцем ЗС Р стало незаконне (нелегальне) ув'язнення потерпілих з поміщенням останніх до спеціально відведеного для цього приміщення.

За результатами розгляду апеляційних скарг захисників було прийнято **ухвалу Чернігівського апеляційного суду від 24.04.2025 у справі № 748/3480/24**

Аргумент в апеляційній скарзі	Обґрунтування апеляційного суду
Відсутність даних про те, що саме наслідком дій обвинуваченого за попередньою змовою з іншими на даний час не встановленим військовослужбовцем ЗС РФ, матеріали стосовно якого виділені в окреме провадження, стало незаконне (нелегальне) ув'язнення потерпілих	Усі детально описані судом у вирокі докази щодо встановлення даних про військовослужбовця ЗС РФ, обвинуваченого в цьому кримінальному провадженні, та опрацьована інформація щодо його особи, дають суду можливість стверджувати, що обвинуваченого вірно ідентифіковано і саме винна у виданні наказу про позбавлення можливості вільно пересуватися потерпілим особа притягнута місцевим судом до відповідальності за свої протизаконні дії.

Щодо відсутності в діях обвинуваченого суб`єктивної сторони складу воєнного злочину	Щодо відсутності в діях обвинуваченого суб`єктивної сторони, то такі доводи є безпідставними з огляду на те, що, як було встановлено у ході судового розгляду, обвинувачений займав посаду командира військової частини, а тому мав не лише теоретичну можливість, а й практичну щодо видачі своїх наказів як підлеглим, так і особам, які проживали на окупованій території. Наявність збройного конфлікту та усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що вона порушує норми міжнародного гуманітарного права, а незаконне воєнізоване вторгнення на територію іншої держави вже вказує на таке порушення, та видача наказу всупереч волі потерпілих, які були позбавлені можливості обирати своє переміщення, доводить наявність умислу у протизаконних діях обвинуваченого по відношенню до цивільних осіб, які участі у бойових діях не брали.
Дослідженні докази, які детально перевірені судом, не викликають у колегії суддів сумнівів щодо їх належності, а тому їх обґрунтовано покладено в основу вироку, оскільки вони є належними, допустимими та достатніми. Матеріали кримінального провадження свідчать про те, що суд першої інстанції у повному обсязі дослідив усі обставини, які мали значення для прийняття рішення в справі, повно та всебічно перевіriv зібрані на досудовому слідстві докази та дав їм у сукупності належну оцінку, що вказує наведений у вироку аналіз доказів, з яким погоджується і колегія суддів.	
Прийняте рішення судом апеляційної інстанції Апеляційну скаргу захисника — залишити без задоволення. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17.02.2025 у справі № 748/3480/24 — залишити без змін.	

